

”Enkä ois ikään toivonu, että mun pitää olla lapsistani erossa.”

Lapsiaan valvotusti tapaavien vanhempien identiteetin rakentuminen

LUOTO PÄIVI

Tampereen yliopisto

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

Sosiaalityön pro gradu- tutkielma

Marraskuu 2005

Tampereen yliopisto

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

LUOTO, PÄIVI: "Enkä ois ikään toivonu, että mun pitää olla lapsistani erossa."

Lapsiaan valvotusti tapaavien vanhempien identiteetin rakentuminen.

Pro gradu-tutkielma, 95s., 2 liites.

Sosiaalityö

Marraskuu 2005

Tutkielmassa tarkastellaan, mitä ja miten valvotusti lapsiaan tapaavat vanhemmat kertovat valvotuista tapaamisista. Tutkielmaa taustoittaa katsaus vanhemmuuteen, isyyden ja äitiyden erilaisuuteen ja perherakenteen muuttumiseen. Lisääntyneet avioerot ja lasten huostaanotot ovat lisänneet lapsistaan erossa asuvien vanhempien määrää. Tutkielman tavoitteena on vanhemmuuden marginaalissa elävien ihmisten oman kokemuksen näkyväksi tekeminen. Teoreettisessa osuudessa esitellään, mitä valvottu tapaaminen tarkoittaa ja millainen on sen lainsäädännöllinen tausta. Tutkielman aineisto koostuu eräässä tapaamispaikassa lapsiaan valvotusti tapaavien neljän isän ja kahden äidin haastatteluista.

Tutkielman tavoitteena on tarkastella, mitä ja miten tapaajavanhemmuudesta puhutaan. Tarkastelun kohteena on tapaajavanhemmuuden erilaisten sosiaalisten rakenteiden näkyviksi ja määritellyiksi tuleminen. Tutkielman tutkimuskysymyksenä on, millaisia luokituksia vanhemmat puheissaan antavat itsestään, lapsistaan, lapsen lähivanhemmasta, viranomaisista, tapaamispaikan henkilökunnasta ja muista ihmisistä. Lähestymistapa on konstruktionistinen, koska tavoitteena on tavoittaa kertomus eletystä elämästä. Kokemuksista kerrottuja tarinoita on analysoitu MCD-analyysin avulla. Tapaajavanhempien puheesta löytyvät kategoriat olivat isä, äiti, lapsi, sijaisvanhempi, sosiaalityöntekijä, tapaamispaikan henkilökunta ja muut vanhemmat. Kategorioista muodostui standardipareja, joihin liittyi oikeuksia ja velvollisuuksia. Kategoriapiirteet kuvasivat kategorioita laadullisesti. Vanhempien kerrontaa on tarkasteltu siten, että vanhempien kokemus lapsen lähivanhemmasta, sosiaalityöntekijästä ja muista viranomaisista, tapaamispaikan henkilökunnasta ja muista vanhemmista muodostavat kehyksen, jonka avulla tarkastelu fokusoituu lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen.

Tutkimustulosten avulla voidaan todeta, että tapaajavanhempien kokemukset ovat hyvin tilannekohtaisia. Tapaajavanhemmat olivat tyytyväisiä ja onnellisia saadessaan viettää aikaa lapsensa kanssa. Valvottu tapaaminen antoi mahdollisuuden parantaa suhdetta omaan

lapseen ja siihen tapaajavanhemmat suhtautuivat positiivisesti. Tapaajavanhemmat eivät kuitenkaan olleet tyytyväisiä valvottuihin tapaamisiin vaan toivoivat normaaleja tapaamisia. Tapaajavanhemmat kokivat joutuneensa alisteiseen asemaan ilman omaa syytään. Tapaajavanhempien kuvauksissa tilanne oli jonkin ulkopuolisen aiheuttama, eivätkä he selitelleet omia tekemisiään. Heidän kokemuksensa sosiaalityöntekijöistä oli erittäin negatiivinen. Tutkielman tulosten valossa voidaan todeta, että sosiaalityön käytäntöjen pitäisi antaa kaikille asiakkaille mahdollisuus tuoda omia kokemuksiaan esiin. Aito vuorovaikutus ja kokemus kuulluksi tulemisesta saattaisi edistää asiakkaan mahdollisuutta prosessoida omaa muuttunutta tilannettaan.

SISÄLTÖ

1 Johdanto	1
2 Tutkimuksen tausta	3
2.1 Vanhemmuus	3
2.1.1 Ydinperheestä eroliitoksi	4
2.1.2 Isyyden laaja kirjo ja äitiyden kapeampi kuva	5
2.2 Vanhemmuuden marginaalissa	7
2.2.1 Polku vanhemmuuden keskuksesta kohti marginaalia	8
2.2.2 Tasapainoilua menneisyyden ja tulevaisuuden välillä	9
2.3 Marginaalivanhemmuuden näkökulma aikaisemmissä tutkimuksissa	10
2.4 Valvottu tapaaminen	11
2.4.1 Valvottu tapaaminen - lapsen turvallisuuden takeena	14
2.4.2 Valvottu tapaaminen lapsen ja vanhemman paremman suhteen mahdollistajana	16
3 Tutkimusasetelma	20
3.1 Tutkimustehtävä	22
3.2 Aineiston kerääminen	23
3.3 Haastatteluun osallistujat	25
3.4 Tutkijan positiot	26
3.5 Aineiston analyysi	28
4 Teoreettiset ja metodologiset valinnat	33
4.1 Aineistona kertomukset	34
4.2 Diskurssianalyysi kertomusten tulkinnassa	35
4.3 Jäsenyyuskategoria- analyysi identiteettien tunnistamisessa	38
5 Tapaajavanhemman kokemuksen kuvausta	44
5.1 Tapaajavanhemman kokemus lapsen lähivanhemmasta	47
5.1.1 Lähivanhempana entinen puoliso	47
5.1.2 Lähivanhempina sijaisvanhemmat	49
5.2 Tapaajavanhemman kokemus sosiaalityöntekijöistä ja muista viranomaisista	50

5.3 Tapaajavanhempi ja tapaamispaikan henkilökunta	52
5.4 Vertailua muihin vanhempiin	54
5.5 Tapaajavanhemman ja lapsen suhde	57
5.5.1 Tavallinen vanhempi ja normaalia huolenpitoa lapsesta	58
5.5.2 Vanhemmuuden vaikeuksia ja esteitä vanhemmuuden tiellä	59
5.5.3 Lapsen kanssa vietetty aika	61
5.5.4 Oikea äiti ja isä	63
5.5.5 Lapsen toiveita	63
5.5.6 Vanhemman ja lapsen väliset keskustelut	64
5.6 Tulosten yhteenveto	65
6. Johtopäätökset ja pohdinta	74
6.1 Tutkimusprosessin kuvaus	75
6.2 Tutkimusprosessin arviointia	76
6.2 Tutkijan polulla	81
Lähteet	86
Liitteet	
Liite 1: Teemahaastattelurunko	1
Valvotusti lastaan tapaavan vanhemman identiteetti	
Taulukkoluetelo	
Taulukko 1: Haastateltujen puheissa esiintyneet standardiparit sukupuolen mukaan tarkasteltuina	45
Taulukko 2: Tapaajavanhempien puheissa esiintyneiden luonnehdintojen numeerinen tarkastelu	46

1 Johdanto

Tutkimuksen aihe löytyi työpaikaltani. Pohdin, miltä vanhemmasta tuntui tavata lastaan valvotusti ja miten he kokivat oman vanhemmuutensa. Havaitsin, ettei tutkimuksissa ole paneuduttu tapaajavanhempien yksilöllisiin kokemuksiin. Tutkielman tekeminen tuntui mielekkäältä, koska äänen antaminen ennestään äänettömille tapaajavanhemmille oli haastavaa.

Tapaamisten muuttuminen valvotuiksi on prosessi, jossa joutuu hyväksymään ulkopuolisten antamat määräykset. Oma vanhemmuus on jäsennettävä uudelleen. Vanhemman on kysyttävä itseltään, miten vanhemmuutta voi toteuttaa valvotuissa tapaamisissa. Hänninen (1999, 72) muistuttaa, että elämänmuutos on kiinnostava tutkimuskohde, koska se tarjoaa mahdollisuuden tarkastella ihmisen tapaa merkityksellistää elämänsä. Muutostilanteessa totutut suhtautumistavat murenevat ja uusien prosessien rakentuminen tulee näkyväksi.

Tutkielmani pyrkii selvittämään, miten valvotusti tapaavat vanhemmat jäsentävät identiteettiään ja ihmissuhteitaan kerronnan kautta. Näen yksilön identiteetin rakentuvan elämästä kertomisen avulla. Identiteetti muotoutuu yksilön mielen sisäisissä merkityksenantoprosesseissa. Ihmissuhteet kytkeytyvät vanhemman ja lapsen väliseen suhteeseen, mutta myös suhde lapsen lähivanhempaan on merkityksellinen.

Tutkielmani aineiston hankin narratiivista teemahaastattelumenetelmää käyttäen. Aineiston muodostaa tapaajavanhempien kertomukset elämästään. Kertomukset rakentuivat haastattelutilanteessa minun ja haastateltavien välisissä vuorovaikutuksissa.

Tavoitteeni on tuoda tutkielman avulla uutta pohdittavaa lapsen ja vanhemman väliseen yhteydenpitoon. Tutkielmassani toivon valvotusti tapaavien vanhempien äänen monistavan kuvaa, joka meillä on vanhemmuudesta. Toivottavasti työni antaa pohdittavaa huolto- ja tapaamisasioita hoitaville sosiaalityöntekijöille sekä lähi- ja sijaisvanhemmille, jotka toteuttavat yhteydenpitoa lapsen ja etävanhemman välillä. Tapaajavanhemmille haluan antaa uusia ajatuksia, vertaistukea ja voimia heidän kehittäessään suhdetta lapseen.

Nimi tutkielmalle löytyi erään haastatteluun osallistuneen isän, Pekan toteamuksesta. Tutkielma alkaa jaksolla, jossa taustoitan aihetta esittelemällä keskeiset käsitteet, joita ovat vanhemmuus, isyys, äitiys ja marginaalivanhemmuus sekä identiteetti. Pysin luomaan kuvaa sosiaalisesti konstruoidusta vanhemmuudesta ja siitä, miten lapsi kokee tilanteensa vanhempien välissä. Luon katsauksen aikaisempiin tutkimuksiin ja määrittelen valvotun tapaamisen toteutusta, syitä ja lainsäädännöllistä pohjaa. Tutkielman toteuttamisprosessia kuvaan kolmannessa luvussa.

Luvussa neljä esittelen tutkielmani teoreettisia ja metodologisia valintoja. Diskurssianalyttisen tutkimuksen aineiston analysoinnin työkaluna käytin jäsenkategorisoinnin analyysiä (MCD). Kategoria-käsitteen on kehitellyt etnometodologisen tradition uranuurtajana tunnettu Sacks. Jäsenkategorisoinnilla tarkoitetaan ihmisen tarvetta jokapäiväisissä toiminnoissa yhdistää itseään ja toisia erilaisiin kategorioihin. Sacksin mukaan jokapäiväisessä elämässä tarvittava tieto on järjestäytynyt jäsenkategorioiksi (membership categories). (Roivainen 1999, 26.)

Viidennessä luvussa esittelen tuloksia. Luvun alussa luon katsauksen aineistoon ja muodostan kehyksen, jonka avulla on mahdollisuus alun laajemman, mutta pinnallisemmän tarkastelun jälkeen keskittyä pääkohteen tarkasteluun. Havaitsin tapaajavanhempien kertomuksissa esiintyvän toisia ihmisiä, joista muodostui heidän standardiparejaan. Päätin tarkastella eniten luonnehdintoja saanutta tapaajavanhemman ja lapsen muodostamaa standardiparia lähemmin. En kuitenkaan halunnut jättää kokonaan huomiotta muita standardipareja, ja niistä laadinkin luvun alkuun lyhyehkön esittelyn, joka toimii kehyksenä. Pysin saamaan vastauksia kysymyksiin, millaisen toiminnan resursseiksi kategoriat muodostuivat. Luvun lopussa teen katsauksen löydöksiin ja pohdin niiden merkitystä kirjallisuuden valossa. Viimeinen luku kokoaa yhteen prosessin aikana esiin nousseita näkökulmia.

2 Tutkimuksen tausta

Tutkielmani lähtökohta oli tapaajavanhempien haastattelut, jotka teemarungosta huolimatta muodostuivat vapaamuotoisiksi keskusteluiksi. Vapaasta muodostaan huolimatta haastatteluja ei voi erottaa välittömästi kontekstistaan eikä myöskään kulttuurisista yhteyksistään. Puhuttuun vaikuttaa aina kuulijan toiminta, oma sisäinen kokemus sekä tavoite. Luottamuksellisessakin puheessa keskustelun asiayhteydellä on vaikutusta. Tutkielmani kulttuurisen kontekstin muodosti tulkinnat vanhemmuudesta ja lapselle suotuisasta kasvatuksesta. Oma ammattini muokkasi haastatteluja tahtomattani ja toi siihen asiantuntijakulttuurin. Tämä siitäkin huolimatta, etten itse ollut tavoittelemassa asiantuntijan roolia. Asiantuntijakulttuuri oli läsnä myös ajattelutavassani ja tutkielmani taustanäkökuulmissa.

2.1 Vanhemmuus

Aluksi tarkastelen tutkielmani avainkäsitettä, vanhemmuutta. Jakson tarkoituksena on luoda pohjaa tutkimuksen empiirisen osan tuloksille ja tulkinnoille. Lähestyn tutkimusaineistoani diskursiianalyttisestä näkökulmasta, joten näkemykseni mukaan vanhemmuus rakentuu sosiaalisesti kielellisissä järjestelmissä ja merkityssysteemeissä.

Lapsen syntyminen vaikuttaa parisuhteeseen monin tavoin. Toisaalta se lujittaa, mutta toisaalta parisuhteen epätasapaino voi hajottaa parisuhteen (Vuorinen 1998, 253). Nykyään isät ovat saaneet entistä suuremman mahdollisuuden vaikuttaa lapsensa kehitykseen. Äiti ja isä luovat molemmat oman erillisen suhteen lapseensa. Molemmilla vanhemmilla on omat tärkeät tehtävänsä lapsen kehityksen turvaajina. (Vuorinen 1998, 251-252.)

Traditionaalisessa vanhemmuudessa elättäjyys ja hoivaajuus olivat toisistaan erillään ja pitivät sisällään Böökin (2001, 12) mukaan näkemyksen sukupuolten erilaisuudesta. Sotien jälkeen ydinper-

heen mallista poikkeavat perheet nähtiin ammattiapua tarvitsevina vajaina perheinä (Jallinoja 2000). Ammatillaiset pyrkivät äidin kautta vaikuttamaan koko perheen hyvinvointiin ja lasten terveyteen. Näkemys korosti vanhempien ja lasten välisiä psykologisia suhteita, mutta erityisen tärkeänä se näki äidin ja lapsen välisen suhteen. Isän merkitys jäi usein etäiseksi. (Vuori 2002, 36-39.)

1980-luvun aikana äitiyttä määrittävät lait muutettiin sukupuolineutraaleiksi vanhempien oikeuksiksi. Viikonloppuisät kutsuttiin mukaan nauttimaan lapsistaan ja isyydestään sekä unohtamaan turhan syyllisyyden. (Vuori 2002, 31.)

2.1.1 Ydinperheestä eroliitoksi

Lähi- ja etävanhemmuuteen tulee liitettyä sukupuolet, joten mielikuvissa lähivanhempi on äiti ja etävanhempi on isä. Tilastot kertovat, että valtaosa lapsista jää asumaan äitinsä kanssa eron jälkeen. Alle kolmevuotiaista lapsista 90 % asuu äidin kanssa ja vanhemmistakin lapsista yli neljä viidesosaa. Luvut ovat pysyneet jo muutaman vuosikymmenen samanlaisina. (Kuronen 2003, 108-109.)

Kuronen (2003, 104) toteaa, että huoli erojen lisääntymisestä kohdistuu toisaalta eron vaikutuksesta lapseen, toisaalta perhe- ja avioliittoinstituution moraalisten sääntöjen rappeutumiseen. Avioliiton rinnalle on tullut avoliitto, eroamisesta on tehty entistä helpompaa eikä lapsen asema riipu vanhempien siviilisäädystä. Muutokset eivät välttämättä heikennä perheen ja parisuhteen merkitystä tai huolto- ja vastuusuhteita.

Eronneiden on joskus vaikea erottaa toisistaan perhettä ja parisuhdetta. Sillmanin (1999, 91) mukaan moni oli valmis irrottautumaan toimimattomasta parisuhteesta, vaikka perheestä olisi haluttu pitää kiinni.

Kuronen (2003, 106) arvioi, ettei tunteisiin perustuvan huolenpidon merkitys ole hävinnyt, parisuhde ja vanhemmuus ovat ainoastaan erottuneet toisistaan. Henkilöllä voi edelleen olla merkityksellisiä ja yhtäaikaisia, mutta toisistaan erillään olevia suhteita. Eron jälkeen parisuhteen on muututtava uudenlaiseksi lapsivälitteiseksi suhteeksi. Samaan aikaan henkilöllä voi olla uusi

rakkauteen perustuva parisuhde. Beckin ja Beck-Gernsheimin (1995) mukaan avioero ei lopeta suhdetta, vaan muuttaa sen uudenaikaiseksi eroliitoksi. (Kuronen 2003, 107.)

2.1.2 Isyyden laaja kirjo ja äitiyden kapeampi kuva

Miehellä on useita vaihtoehtoja toteuttaa isyyttään. Isä voi olla hoivaa antava pehmoisä tai lastaan tapaava etäisä. Yhä useammat isät haluavat aktiivisesti pitää yhteyttä lapsiinsa eron tai huostaanoton jälkeen. Huttunen (2001, 154) toteaa pelkän biologisen isyyden olevan siittäjäisyyttä, jolloin isyys kaventuu sukusolujen luovuttamiseen. Niukka isyys on biologisen isyyden lisäksi juridista isyyttä ja sosiaalista isyyttä, joka jää niin kapea-alaiseksi, ettei psykologista isyyttä voi syntyä. Jos parisuhde rakoilee lapsen syntymän jälkeen, voi isyys supistua havaitsemattomaksi osaksi miehen elämää. Vastuun välttely ja välinpitämättömyys voivat etäännyttää isän lapsesta, vaikka vanhemmat eläisivätkin parisuhteessa.

Eron jälkeinen isyys

Huttunen (2001, 156-159) nimeää ohuen isyyden kypsymättömäksi, aikuistumattomaksi tai narsistiseksi isyydeksi. Niukka isyys syntyy usein eron jälkeen, kun yhteys isän ja lapsen välillä kapenee. Syitä voi olla niin tapaajavanhemmassa kuin lähivanhemmassakin. Eron jälkeisen isyyden erilaiset vaihtoehdot ovat moninaistuneet (Kuronen 2003, 110).

Sinkkonen (1998, 218) pohtii syitä eronneen isän katoamiseen lastensa elämästä. Isän alkoholisoituminen ja syrjäytymiskehitys heikentävät mahdollisuutta pitää yhteyttä lapseen. Toisaalta isän tyhjä lupaukset tai todellisen vastuun kantajan roolin puuttuminen voi etäännyttää isän lapsistaan. Isä voi erokriisissään kokea lasten tapaamisen olevan tuskallista ja siksi suojautua jatkuvilta ja väistämättömiltä jäähyväisiltä lopettamalla tapaamiset lastensa kanssa. Etäännyttäjänä saattaa toimia isän kuvitelma, että äidin uusi puoliso on vienyt hänen paikkansa. Äidin asettamat ehdot tapaamisille saattavat myös loitontaa isää ja lasta toisistaan.

Sinkkosen (1998, 246) mukaan toisinaan eron yhteydessä tapahtuva isyyden riistäminen on selitetty johtuvan viranomaisten puolueellisuudesta. Eron jälkeiset riidat saattavat pakottaa isän perääntymään. Lähivanhempana äiti voi estää tapaamiset manipuloimalla lapsia, tai lapset eivät halua ikävän pelossa tai lojaalisuudesta äitiä kohtaan tavata isäänsä. Huttunen (2001, 63) muistuttaa stereotyyppisten kuvausten yksinhuoltajaäidin ankeasta arjesta ja isästä vastuutaan pakoilevana luuserina olevan vain osan totuudesta. Äidin ohjaileman naisvaltaisen virkamieskoneiston rattaisiin jäänyt ja lapsistaan eroon joutunut rakastava isä on vahvasti asenteellinen ja kapea kuvaus todellisuudesta.

Sinkkonen (1998, 224) korostaa, ettei tapaamisiin käytetty aika ole tärkein kriteeri. Harvoin toteutetut tapaamisetkin voivat synnyttää isän ja lapsen välille läheisen suhteen. Käytettyä aikaa enemmän lapsen ja isän suhteeseen vaikuttaa vuorovaikutuksen täysipainoisuus. Valvottu tapaaminen voi olla mahdollisuus läheiseen suhteeseen, koska tapaamispaikassa ei lapsen huomiosta kilpaile lähivanhempi tai ystävät.

Äitiyden kapeampi kuva

Kurosen (2003,107) mukaan perhe ei merkitse naiselle ja miehelle samoja asioita. Vanhemmuus on sukupuolittunutta, vaikka suomalaisessa perhekeskustelussa ei vanhempia erotellakaan sukupuolen mukaan. Vuori (2002, 43) muistuttaa, että nykyaika on tuonut lapsen kasvattajaksi ja hoivaajaksi niin isät kuin joukon ammattilaisia. Kuitenkin äiti on pysynyt perheensä edustajana ammattilaisiin nähden.

Yleisen oletuksen mukaan ilman heteroperhettä lapselta puuttuu jotakin. Äidin rakkautta pidetään luonnollisena ja naisen elämän täyttymyksenä. Hyvä äiti luopuu omista toiveistaan ja hänen elämässään korostuu äidin identiteetti. (Alasuutari 2003, 17-18.)

Kurosen (2003, 110) mukaan äitien velvollisuudet ovat kasvaneet, koska äidin pitää sallia isän osallisuus ja tukea miestä tämän isyydessä. Kuronen (2003,113) toteaa, että äitiyttäkin on mahdollista toteuttaa monilla eri tavoilla. Äitiyttä ei vain ole samalla tavalla analysoitu, joten äitiydestä on näkyvillä kapeampi kuva.

Perheessä vastuu vanhemmuuden eri osa-alueista voi jakautua tasaisesti molempien vanhempien kesken tai epätasaisesti toisen vanhemman huolehtiessa suurimmasta osasta. Vanhemmuuteen kuuluvat osa-alueet kuten tunnesuhde, kasvattaminen ja taloudellinen vastuu tulevat eron jälkeen näkyviksi. Eron jälkeen vanhempien pitäisi kyetä jakamaan vanhemmuuden osa-alueet keskenään ja keksimään, miten saavat osat sopimaan yhteen. (Kuronen 2003, 114.)

2.2 Vanhemmuuden marginaalissa

Sosiaalityön tehtävänä on Juhilan (2002, 13) mukaan integrointi, jossa marginaaleihin ajatut tai ajautuneet yksilöt pyritään tuomaan normaaliksi ymmärrettyyn keskukseen. Integroivan toiminnan tavoitteena on luoda polkuja reunoilta keskukseen ja tukea yksilöitä kulkemaan avattuina polkuja pitkin. Sosiaalityön näkökulmana on keskuksen pitäminen normaalina, joten reuna-alueet nähdään keskuksen normien värittäminä. Täten pääseminen marginaalista keskukseen edellyttää, että yksilö omaksuu yhteiskunnan normit. Määrittelemättä on jäänyt keskuksen ja marginaalin välisen rajan sijainti. Pohdittavaksi jää, jatkuuko polkujen avaaminen loputtomiin vai voidaanko se lopettaa tarpeettomana.

Sosiaalityön käytännöt saattavat tuottaa toiseutta kategorioimalla henkilöitä erilaisiin hierarkkisiin ryhmiin. Marginaaliin jäävät menettävät sosiaaliset oikeutensa elleivät suostu noudattamaan yhteiskunnan normeja. (Juhila 2002, 14-15.) Valvotusti lapsiaan tapaavat vanhemmat ovat joutuneet vanhemmuuden marginaaliin.

Juhila (2002, 16) tuo esiin osallistuvan ja osallistavan toiminnan. Tutkielman ajatuksena on Juhilaa (2002, 16) siteeratakseni asiakkaan oman tiedon ja asiantuntemuksen näkyväksi saattaminen. Valvotusti tapaavien vanhempien kokemus omasta identiteetistään antaa äänen vanhemmuuden reunalla eläville ja luo uudenlaista suhdetta marginaaleihin. Juhilan (2002, 16) mukaan osallistuvan sosiaalityön tunnuksena on dialoginen suhde marginaaleihin. Antauduin keskusteluun tapaajavanhempien kanssa ajattelematta, että olisi jokin normaali tapa olla vanhempi. Juhilan (2002, 16-17) näkemystä noudattaen kuuntelemalla asiakkaiden tarinoita rakensin niistä uudenlaisia versioita.

2.2.1 Polku vanhemmuuden keskuksesta kohti marginaaliin

Seuraavassa jaksossa seuraan polkua, joka johtaa täysaikavanhemmuudesta kohti marginaalissa olevaa tapaajavanhemmuutta. Tavoitteeni on ymmärtää, miten henkilö kokee ennalta odottamattoman muutoksen ja reagoi niihin.

Olosuhteet ja ympäristön vaatimukset vaativat minuuden muuttuvan jatkuvasti. Ihminen tulkitsee kokemuksiaan pyrkien liittämään ne käsitykseensä itsestään ja omasta elämästään. (Hall 1999, 19-21; Vuorinen 1998, 13-14.)

Baumanin (1997, 45-47) mukaan sosialisointiprosessi ei lopu koskaan. Uudet tilanteet aiheuttavat ahdistusta tehden tyhjäksi edellisen sosialisointisaavutukset ja vaatien käyttäytymisen muotoilemista uudelleen. Koko elämän jatkuva sosialisointi on prosessi, jossa normaalit elämän muutokset tuovat mukanaan uusia tapoja toimia. Äkillinen, odottamaton ja itselle merkityksellinen muutos tuo esiin sosialisointiin liittyvät ongelmat. Avioeron tai lasten huostaanoton jälkeen oma vanhemmuus on määriteltävä uudelleen. Bauman (1997, 155) toteaa, että legaalis-rationaalinen oikeuttaminen antaa joillekin organisaatiolle tai heidän puolestaan puhuville henkilöille oikeuden kertoa yksilölle, millaisiin toimiin on ryhdyttävä.

Suostuminen valvottuihin tapaamisiin kaventaa vapautta toimia omien toiveiden mukaisesti. Baumanin (1997, 32) pohdinnassa aiemmat teot määräävät ja voivat rajoittaa nykyistä vapautta, eikä yksilö voi sille mitään.

Uuteen tilanteeseen sopeutuminen on pitkälti ihmisen sisäinen prosessi. Palvelujärjestelmä edistää tai ehkäisee prosessin käynnistymistä tai pitkittymistä. Elämäntilanteen lisäämiseen tai syrjäytymisen ehkäisemiseen vaikuttavat kuulluksi tuleminen, osallistuminen ja omaa elämää koskevaan päätöksentekoon vaikuttamisen kokemukset. Niiranen (2002, 72) toteaa, että asiakkaan osallistuminen ja osallisuuden kokemus syntyy vuorovaikutustilanteessa työntekijän kanssa pohdittaessa eri vaihtoehtoja. Ihmisen jäädessä sivuun itseään koskevassa päätöksenteossa, on hänen mahdotonta uskoa omiin vaikuttamisen mahdollisuuksiinsa muuallakaan.

Tekemisiään tai hänelle sattuneita asioita selittävä henkilö muodostaa selitystä kaipaavasta tapahtumasta väitteen, joka pohjautuu ylemmän tason väitteeseen. Selitystä kaipaavaa tekoa ei nähdä henkilön valitsemana vaan tapahtuma nähdään väistämättömänä. Yksilön oma valinnanvapaus jätetään huomioimatta, vaikka juuri se olisi saattanut vaatia selitystä. (Bauman 1997, 135-136.) Tyydytystä tuottavan tavoitteen saavuttamattomuus suututtaa ja aiheuttaa katkeruutta, joka tavoitteiden lisäksi voi kohdistua tavoitteet saavuttaneeseen ihmiseen. Tavoite halutaan nähdä arvottomana, joten saavuttamattomuudella ei menetettykään mitään. (Bauman 1997, 261.)

Burr (2004, 107) esittelee Beckerin (1963) kehittämän leimaamisen teorian. Leimaaminen on symbolisen interaktionismin tapaan sosiaalisen vuorovaikutuksen synnyttämää ja tapahtumat saavat merkityksen sosiaalisesti. Beckeriä kiinnosti leimaamisen prosessi eli miten tietynlainen käyttäytyminen tai tietty piirre saa sosiaalisessa ryhmässä poikkeavan leiman ja miten leimaa myöhemmin sovelletaan, hyväksytään tai torjutaan. Poikkeavan leiman saanut ihminen kantaa leimaansa jokaisessa sellaisessa sosiaalisessa vuorovaikutustilanteessa, jossa muut tietävät hänen poikkeavuudestaan. Poikkeavan odotetaan hyväksyvän leimalla varustetun identiteettinsä. Poikkeavien leiman saaneiden ryhmässä identiteetistä voi kieltäytyä ja yhteisön tuella leimatut voivat pyrkiä määrittelemään minuutensa uudelleen. Leimaaminen on prosessi, jolla on vaikutusta leimatun ihmisen minäkuvaan, käyttäytymiseen ja sosiaaliseen identiteettiin. (Burr 2004, 109-110.)

2.2.2 Tasapainoilua menneisyyden ja tulevaisuuden välillä

Odottamattomat tapahtumat käynnistävät pohdinnan, miksi näin on käynyt ja miksi juuri minulle. Syyn ja seurauksen yhteyttä määritellään sen mukaan, missä määrin tapahtumien nähdään olevan oman itsen toiminnan seurauksena syntyneitä tai olosuhteiden määräämää. (Hänninen 1999, 64.)

Baumanin (1997, 122-123) mukaan yksilöllä on subjektiminä ja objektiminä. Objektiminässä yhdistyy eri roolien muodostama tilkkutäkki. Subjektiminän tarve on olla yhtenäinen, koska sitä ei ympäröivästä maailmasta löydy. Yksilöiden on tukeuduttava itseensä etsiessään järkeä ja yhtenäisyyttä. Tapaajavanhemman oman elämäntilanteen hyväksyminen auttaa hyväksymään oman tapaajavanhemmuutensa.

Hännisen (1999, 61) mukaan tietoinen identiteetin rakentaminen liittyy tilanteisiin, jossa elämän rutiinin järkkyy ja koko elämä on arvioita uudelleen. Uusi tulkinta saattaa antaa mahdollisuuden itsekunnioituksen säilymiselle huolimatta normien rikkomisesta. Oma toiminta halutaan tehdä hyväksyttäväksi toisen silmissä, joten tapahtumasta muodostetaan tarina, jolloin toiminta näyttyy hyväksyttävältä olosuhteiden valossa.

Menneisyyden muistot voidaan jäsentää erilaisiin tarinoihin ja tapahtumiin liittyneille ihmisille annetaan tarinaan sopivat roolit. Näin henkilö helpottaa uusiin tilanteisiin sopeutumistaan. Hankaluutena on, että jäykät hahmottamistavat saattavat ohjata näkemään tilanteen ottamatta huomioon tilanteen erityispiirteitä. (Hänninen 2000, 63.) Tapaajavanhemmat voivat joko sopeutua uuteen tilanteeseen tai tulkita tilannetta huomioimatta, etteivät he mahda tilanteelleen itse mitään. Täten tulkinta voi estää heitä sopeutumasta nykyiseen valvotusti tapaavan vanhemman rooliin.

2.3 Marginaalivanhemmuuden näkökulma aikaisemmissa tutkimuksissa

Valvotut tapaamiset koskettavat pientä marginaaliryhmää, joten tutkimuksia aiheesta on vähän. Maallikon mielestä termi valvottu tapaaminen liittyy vankilamaailmaan. Käräjätuomari Anna-Kaisa Aaltosen (2004, 59) mukaan laki tai hallituksen esitys ei määrittele lapsen tapaamisoikeuden sisältöä, vaan se on jätetty oikeuskäytännön vastuulle. Laki ei mainitse valvottuja tapaamisia, vaikka ne ovatkin tuomioistuinten arkipäivää. Tuomioistuin ei voi velvoittaa edes sosiaalilautakuntaa järjestämään tapaamisen valvontaa, koska valvottu tapaaminen ei kuulu lakisäätöihin sosiaalipalveluihin. (Aaltonen 2004, 59-72.)

Ensi- ja turvakotien toteuttaman tapaamispaikkaprojektin kokemuksia on esitelty Kalavaisen (2004) toimittamassa julkaisussa, joka tarkastelee ilmiön eri puolia. Jaakkola haastatteli vanhempia, jotka ovat olleet joko lähi- tai etävanhempana. Haapa haastatteli pro gradu- tutkielmaansa varten neljää nuorta, jotka olivat tavanneet vanhempiaan valvotusti. Haapa (2004, 103) tutki, mitä valvottu tapaaminen oli lapsen kokemuksena ja mitä merkityksiä vanhemman tapaaminen sai tapaamispaikassa. Haapa totesi, että tapaamispaikka toteuttaa lapsen oikeuden ylläpitää suhdetta molempiin vanhempiinsa. Hänen haastattelemansa lapset eivät tuoneet esiin tapaamispaikan

merkitystä, vaan puhuivat suhteesta vanhempaan. Haapa havaitsi, ettei tapaamispaikka voi vaikuttaa lapsen ja vanhemman suhteen sisältöön, vaan ainoastaan auttaa suhteen säilymisessä. Vanhemmalla itsellään on valta vaikuttaa suhteen laatuun. (Haapa 2004, 119.)

Aiemmin todetun valossa on ymmärrettävää, ettei biologisista lapsistaan erossa asuneiden mielipidettä ole tutkimuksissa kuultu. Lapsen kehityksen kannaltahan on vasta kahden viimeisen vuosikymmen aikana ollut merkityksellistä suhde omaan biologiseen vanhempaan. Eron tai huostaanoton jälkeen lapsen elämästä hävinneet biologiset vanhemmat on pyritty korvaamaan uusilla aikuisilla.

Eron jälkeistä yksinhuoltajaäitiyttä on tutkittu vähän. Enemmän kiinnostusta on herättänyt, miten mies selviää erosta ja miten lapsen oikeus tavata muualla asuvaa isää toteutuu. (Kuronen 2003, 108-109.) Granfelt ja Nousiainen ovat tutkineet lapsistaan erossa asuvien äitien omia kokemuksia. Granfelt (1998) totesi, että asuntolassa asuvan alkoholistiäidin kokemana äitiydestä löytyi hyviäkin piirteitä. Nousiainen (2004) laajensi äitiyden kuvaa ja antoi tilaa etä-äitien omille kokemuksille. Äidit määrittelivät itsensä hyväksi äideiksi, vaikka ulkopuoliset määrittelevätkin muualla kuin lastensa luona asuvan äidin toisin. Isien omat kokemukset ovat jääneet näkymättömiksi.

2.4 Valvottu tapaaminen

Tapaamispaikkatoiminnan käynnistäjinä olivat Ensi- ja turvakotien liiton jäsenyhdistykset 1980-luvulla. Ensi- ja turvakodit havaitsivat, ettei laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) määritellyn ”lapsella on oikeus pitää yhteyttä molempiin vanhempiinsa” toteuttaminen ollut aina ongelmaton. Molemmille vanhemmille sopivaa, lapselle mieluisaa ja halukasta valvojaa tai tapaamispaikkaa ei ollut helppo löytää sukulaisten tai tuttavien joukosta. Vanhempien väliset tulehtuneet suhteet tai epäluottamus toiseen vanhempaan saattoivat estää tapaamiset. Tapaamispaikkaa tarvittiin myös silloin, kun biologiset vanhemmat ja sijaisvanhemmat eivät voineet huolehtia yhdessä tapaamisista. Ensi- ja turvakotien tapaamispaikkatoiminnan tavoitteena on ollut tarjota lapselle ja lapsestaan erossa asuvalle vanhemmalle mahdollisuus yhdessäoloon kodinomaisessa ja turvallisessa ympäristössä. Vähitellen myös muut yhteisöt alkoivat tarjota valvotuille tapaamisille paikkoja ja valvojia.

Tuskin on sattumaa, että tapaamispaikkatoiminnan tarve havaittiin juuri 1980-luvulla. Edellisellä vuosikymmenellä oli vallalla ajatus, että lapsen ja vanhemman välinen suhde oli mahdollista katkaista ilman siitä koituvaa vahinkoa lapsen kehitykselle. Valkosen (1995, 4-7) mukaan Goldstein, Freud ja Solnit loivat vuonna 1973 psykologisen vanhemmuuden käsitteen. Goldstein ym. (1973) mukaan todellinen psykologinen vanhempi on henkilö, joka on valmis vastaamaan lapsen tarpeisiin riippumatta vanhemmuuden biologisuudesta. (Valkonen 1995, 4-7.)

Valkosen (1995, 37) käsityksen mukaan määritelmä vaikutti myös Suomessa huostaan otetun lapsen suhteeseen biologisiin vanhempiinsa. Yhteydenpito biologisiin vanhempiin saatettiin ajatella haittaavan lapsen sopeutumista sijaishuoltopaikkaan ja kiinnittymistä uusiin vanhempiin. Avioerotilanteissa kotoa muuttaneen vanhemman katoaminen lapsen elämästä kuviteltiin rauhoittavan tilannetta, ja Goldsteinin ym. (1973) ajatuksiin vedoten arveltiin, että lapselle riittää kun tilalle tulee joku antamaan puuttuvan aikuisen mallin.

Vinterhedin, Börjesonin, Cederstömin, Fredinin ja Hesslen & Hesslen (1981) mukaan Goldsteinin ym. (1973) teoria oli yksipuolinen ja pinnallinen. Vinterhed ym. (1981) näkee lapsen ja vanhemman välisen suhteen lapsen identiteettikehityksen kannalta. Lapsi sisäistää kuvan ympäristön merkityksellisistä aikuisista ja saavuttaa kehityksen kuluessa kohdepysyvyyden, jonka ansiosta lapsella on mielikuva sisäistetystä aikuisesta aikuisen ollessa fyysisesti poissa. Lapsi voi jatkaa vuoropuhelua poissa olevan vanhempansa kanssa. Vinterhedin ym. (1981) mukaan identifikaation kautta osaksi lapsen sisäistä maailmaa ja persoonallisuutta tullut vanhempi on psykologinen vanhempi. (Valkonen 1995, 9.)

Lapsen ensimmäisen vuorovaikutussuhteen merkitys identiteetin kehitykselle on tärkeää, joten sen katkaiseminen ei automaattisesti lopeta lapsen sisäistä vuoropuhelua sisäistyneen vanhemman kanssa. Vinterhedin ym. (1981) mukaan sisäisen vuoropuhelun katkaiseminen pakottaa lapsen jäämään riippuvuussuhteeseen. (Valkonen 1995, 9-10.)

Sosiaalihuollossa hyväksyttiin Vinterhedin ym. (1981) ajatukset, ettei vanhemmuus ole katkaistavissa. Yhteydenpito huostaan otettujen lasten ja heidän vanhempiensa välillä on antanut lapsille mahdollisuuden kiinnittyä sijaishuoltopaikkaan. Sijaisvanhemmuus voi parhaassa tapauksessa olla biologista vanhemmuutta täydentävää vanhemmuutta. Vinterhedin ym. (1981) näkemyksen mukai-

nen vanhemmuus merkitsee sosiaalityön käytännöissä, että lapsistaan erossa asuvia vanhempia tuetaan yhteydenpitoon, koska se on lapsen identiteetin kehittymisen kannalta välttämätöntä. (Valkonen 1995, 11.) Näkemykset psykologisesta vanhemmuudesta vaikuttivat lapsen ja hänen muualla asuvan biologisen vanhempansa välisen yhteydenpidon tukemiseen. Tällöin tapaamispaikkoihin tuli ilmeinen tarve.

Psykologisen vanhemmuuden määritelmän voi nähdä vaikuttaneen myös lainlaatijoihin. 1980-luvulla säädetyt laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) sekä lastensuojelulaki (683/1983) korostavat lapsen oikeutta tavata ja pitää yhteyttä vanhempansa, jonka luona hän ei asu.

Valvotun tapaamisen lainsäädännöllinen tausta

Lakiteksti ei tunne termiä valvottu tapaaminen. Kuitenkin valvottu tapaaminen on vakiintunut käytäntö sosiaalilautakunnan sopimuksissa ja oikeuden päätöksissä. Pelastakaa Lapset-järjestön johtava lakimies Pia-Liisa Heiliö (2004) toteaa, että laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) edellyttää kannanottoa tapaamisten valvontaan, koska huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi. Lapsen huoltoon sisältyy myönteisten ja läheisten ihmissuhteiden turvaaminen erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä.

Eron yhteydessä vanhemmat voivat sopia lapsen asumisen ja huollon lisäksi yhteydenpidosta vanhempaa, joka ei asu samassa taloudessa. Jos vanhemmat eivät pääse yhteisymmärrykseen, voi tuomioistuimien tehdä asiassa päätöksen antaen tarkemmat määräykset tapaamisen ja luonapidon ehdoista. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983.)

Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (619/1996) korostaa lapsen oikeutta kieltäytyä tapaamasta vanhempansa. Valvoja keskustelelee lapsen kanssa kahdestaan ja keskeyttää tarvittaessa tapaamisen. Tapaamisten uudelleen aloittamisesta keskustellaan sosiaalityöntekijän kanssa.

Valvottuja tapaamisia voidaan järjestää myös lastensuojelulain nojalla. Jos huostaan otetun lapsen ja biologisen vanhemmat tapaamiset eivät muulla tavoin voi toteutua, voidaan tapaaminen järjestää

valvotusti. (LSL 683/1983.) Lastensuojelulaki (683/1983) toteaa, että sijaishuollossa lapselle on turvattava hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. Lapsella on oikeus tavata vanhempiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä sekä pitää heihin yhteyttä. Sosiaalilautakunnan on tuettava ja autettava lapsen ja hänen vanhempiansa sekä lapsen ja muiden hänelle läheisten henkilöiden yhteydenpitoa. Sosiaalilautakunta tai lastensuojelulaitoksen johtaja voi rajoittaa lapsen oikeutta tavata vanhempiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä sekä pitää heihin yhteyttä, jos siitä on vaaraa lapsen kehitykselle tai turvallisuudelle; tai jos se on välttämätöntä vanhempien, sijaisperheen, laitoksen muiden lasten tai laitoksen henkilöstön turvallisuuden vuoksi. (LSL 683/1983.) Kyseessä on yhteydenpidon rajoittaminen, kun tapaamiset määrätään valvotuksi.

Valvotusta tapaamisesta voi olla hyötyä, jos vanhempien välillä on suuri epäluottamus ja jos tapaajavanhempi ei ole koskaan tai pitkään aikaan ollut lapsensa aktiivinen hoitaja. Tällöin valvottujen tapaamisten tavoitteena on tutustuttaa lapsi ja tapaajavanhempi toisiinsa ja vähitellen tapaamiset siirtyvät normaaleiksi tapaajavanhemman kodissa tapahtuviksi.

Valvottu tapaaminen toteutetaan sosiaalitoimen sopimuksen tai oikeuden päätöksen mukaisesti. Sopimus tai päätös ottaa kantaa myös käytännön toteutukseen, kuten siihen, pitääkö valvojan olla samassa huoneessa koko ajan vai voiko tapaajavanhempi ulkoilla lapsen kanssa ilman valvontaa.

2.4.1 Valvottu tapaaminen - lapsen turvallisuuden takeena

Tapaamispaikan työntekijöiden on suhtauduttava neutraalisti ja ystävällisesti niitakin vanhempia kohtaan, joiden tiedetään käyttäytyneen omaa lastaan kohtaan väkivaltaisesti. Kotonaan fyysistä, psyykkistä tai seksuaalista väkivaltaa kokenut lapsi pelkää luonnollisestikin pahoinpitelevää vanhempaansa. Tapaamispaikassa työntekijä huolehtii, että lapsi voi valvotun tapaamisen aikana saada uudenlaisen kokemuksen väkivaltaisesta vanhemmasta. Uskon Ackerman (1992, 108) tavoin, että lapsen suhteet omiin vanhempiinsa saattavat sisältää rakkauden lisäksi katkeruutta, turhautumista ja hämmennystä. Koska suhde omiin vanhempiin ei lopu lapsen muuttaessa pois kotoa, on suhteen parantamiseksi tehtävä työtä. Oranen (2001, 28) korostaa, että lapsilla on oikeus saada käsitellä ahdistavia tilanteita.

Oranen (2001, 93) arvelee tapaamisoikeuden olevan toisinaan ristiriidassa lähestymiskielltopäätöksen kanssa. Perheväkivallan tekijällä on mahdollisuus jatkaa yhteydenpitoa perheeseen lasten tapaamisoikeuteen nojaamalla. Laissa ei oteta suoranaisesti kantaa lapsen ja vanhemman väliseen yhteydenpitoon. Lähestymiskiellon määräämisen yhteydessä päätetään usein, että ellei tapaamisen valvonta ole tarpeellinen, järjestetään lapsen tapaamisen haku- ja palautustilanteet siten, etteivät vanhemmat kohtaa toisiaan.

Väkivallan vaikutusta vanhemmuuteen sekä lasten ja vanhempien väliseen suhteeseen ei ole riittävästi tunnistettu. Huoltajuutta ja tapaamisjärjestelyjä käsitellään Orasen (2001, 93) mukaan erillään perheen sisäisestä väkivallasta. Valvottu tapaaminen pitää huolta olosuhteista tapaamisen aikana turvaten kuitenkin lapselle kuuluvan oikeuden tavata molempia vanhempiaan. Huttunen (2001, 162) muistuttaa, että perheissä, joissa isä on ollut väkivaltainen, voidaan äidin kannalta katsottuna arvella, että ehkä perheessä olisi rauhallisempaa ilman isää. Mutta lapsen kannalta tilanne saattaa olla ristiriitainen, koska lapselle isä on kuitenkin aina isä.

Tapaamisoikeus on oikeus, jota edes lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ei rajoita kuin määräaikaaisesti. Tapaamisia valvotaan, koska hyväksikäyttäjä ei hyvistä aikomuksistaan huolimatta pysty yksin lopettamaan hyväksikäyttöä. Hyväksikäytetty lapsi on kyvytön rajaamaan omaa koskemattomuuttaan tilanteessa, jossa hän on hyväksikäyttäjän kanssa kahden ilman turvallisen aikuisen läsnäoloa. Siksi suositellaan, että hyväksikäyttäjä tapaa lastaan yhdessä lapselle turvallisen aikuisen kanssa. (Taskinen 1994, 55-56.)

Tapaamisen kieltämistä perustellaan, että lapsi ahdistuu hyväksikäyttäjän tapaamisesta liikaa. Taskinen (1994, 55) toteaa, että tapaamisten kieltämisellä voi olla ei-toivottuja seurauksia. Lapsen ahdistus saattaa lisääntyä, jos häntä liiksi varoitellaan hyväksikäyttäjän kanssa olemisesta. Lapsi, jota isä tai äiti on käyttänyt seksuaalisesti hyväkseen, ei voi loputtomasti kuitenkaan vältellä vanhempiensa tapaamista. Luotettavan ihmisen läsnä ollessa toteutettu valvottu tapaaminen saattaa jouduttaa trauman paranemista. Oman vanhemman hyväksikäyttämisen lapsen käsitys hyväksikäyttäjistä vaikuttaa myös hänen kokemukseensa itsestään. Lapsen on oman identiteettinsä perustaksi saatava kokemus hyväksikäyttäjävanhemman hyvistä ja inhimillisistä piirteistä. Sinkkonenkin (1998, 250) korostaa, että lapsen on joka tapauksessa tehtävä jossakin kehityksensä vaiheessa psyykkistä työtä ja käsiteltävä suhde molempiin biologisiin vanhempiinsa.

Taskinen (1994, 55) muistuttaa että valvottu tapaaminen on hyväksikäyttäjänvanhemmalle tärkeää, koska hän saattaa kärsiä ja olla aidosti pahoillaan tapahtuneesta. Valvottujen tapaamisten aikana hän voi pyrkiä korvaamaan tekemänsä vahingon ja päästä omista syyllisyydentunteistaan.

2.4.2 Valvottu tapaaminen lapsen ja vanhemman paremman suhteen mahdollistajana

Valvottu tapaaminen voidaan nähdä yksilön perusoikeuksien loukkaamisena. Suomen perustuslain (731/1999) perusoikeudet korostavat ihmisten yhdenvertaisuutta lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Huttunen (2001, 161-162) muistuttaa, että nykyisen lainsäädännön mukaan lapsella on oikeus tavata vanhempiaan, mutta vanhemmalla ei ole oikeutta lapseen. Tapaamisia ei järjestetä siitä syystä, että vanhempi ikävoi lastaan. Rantalaihon (2003, 221) mukaan Ruotsin isätyöryhmän loppuraportti korostaa, että miehellä on oikeus lapseensa. Lapsi on aktiivinen henkilö, joka omalla toiminnallaan kehittää miestä ihmisenä.

Lapsi riitaisten vanhempiensa välissä

Tutkielman tavoitteena on tuoda näkyviin tapaajavanhemman kokemus tapaamisista. Vanhemman lisäksi keskiössä on lapsi, jonka oikeus tapaaminen on. Seuraavassa luon suppean katsauksen lapsen kokemuksiin. Tavoitteena on perustella, miksi myös lapsen kannalta valvotut tapaamiset ovat onnistunut ratkaisu.

Valvottu tapaaminen näyttäytyy toisenlaisena, kun sitä tarkastellaan lapsen kehityksen näkökulmasta. Lapsen identiteetti kehittyy, kun hän saa mahdollisuuden samaistua ihannoimaansa henkilöön. Omat vanhemmat ovat yleensä pienelle lapselle ensimmäisiä samaistumisen kohteita. Mahdollisuus samaistua ja samaistumisen kohteen osoittama hyväksyntä luovat pohjan itsetunnon muodostumiselle. (Keltikangas-Järvinen 1994, 112-113.) Bauman (1997, 37-38) on nimennyt

samaistumiskohteet merkityksellisiksi toisiksi. Lapsi, jonka vanhemmat omassa erokriisissään antavat lapsilleen ristiriitaisia viestejä, vaikeuttavat kehitystä. Bauman (1997, 38) toteaa, että lapsen merkitykselliset toiset ovat keskenään erilaisia, mutta niiden ei pitäisi jakaa keskenään ristiriitaisia käskyjä, joita lapsi ei kykene samanaikaisesti noudattamaan. Yhden käskyn noudattaminen saattaa tarkoittaa toisen käskyn laiminlyöntiä.

Lapselta puuttuu kyky valintaan, joten hänen on vaikea kestää merkityksellisten toisten ristiriitaa. Toisen merkityksen korostuminen on välttämätöntä lapsen minän kehityksen kannalta. Aikuinen voi valita ja hyväksyä, että jonkin kokeminen merkitykselliseksi tarkoittaa väistämättä toisen vähättelyä. Valinta saattaa aiheuttaa vastustusta, jonka aikuinen oppii kestämään. Lapsen valitessa merkityksellisintä toista valintaan vaikuttaa, kumpi toisista onnistuu tuppautumaan lapsen elämään ja kumpaan lapsi joutuu kiinnittämään enemmän huomiota. (Bauman 1997, 42.) Erolapsen elämässä se tarkoittanee, että lapsi valitsee merkityksellisemmäksi lähivanhemman, jonka kanssa hän viettää enemmän aikaa.

Eron jälkeisessä kriisivaiheessa olevat vanhemmat syyllistyvät usein toistensa moittimiseen lapsen läsnä ollessa. Toisille vanhemmille on ylivoimaisen vaikeaa pidättäytyä lapsen vetämisestä mukaan vanhempien välisiin kiistoihin. Valvotun tapaamisen tarkoituksena on pyrkiä estämään vanhempien riitojen siirtäminen lapsen ratkaistavaksi. Lapsen minän on kyettävä tarkastelemaan kahden merkityksellisen toisen ristiriitaisia ohjeita objektiivisesti etäältä ja opetella luokittelemaan ja arvioimaan niitä (Bauman 1997, 38).

Väkivaltaa kokenut lapsi tarvitsee ulkopuolista aikuista

Valvotun tapaamisen tavoitteena on lapsen turvallisuudentunteen lisääminen. Oranen (2001, 28; 180-181) muistuttaa, ettei lapsella ole valtaa paeta tai lopettaa kotona tapahtuvaa väkivaltaa. Väki-valta traumatisoi myös väkivallan silminnäkijöinä, joten lapset ovat perheväkivaltatilanteissa asianosaisia. Lapsella on oikeus saada kokemuksia omasta mahdollisuudesta vaikuttaa elämäänsä. Turvallisen aikuisen läsnäolo antaa uudenlaisen kokemuksen lapselle, joka kotonaan on seurannut voimattomana vanhempien välistä väkivaltaa. Forsbergin (2003, 94) mukaan lapsilla ei ole mahdolli-

suutta vaihtaa epätydyttäväkään tunnesuhdetta tyydyttävämpään, mutta perheen ulkopuolinen tuki voi tarjota mahdollisuuden tilanteesta ulospääsyyn.

Valvottua tapaamista voidaan pitää korjaavana toimintana niin päihde-, mielenterveys-, ym. ongelmaiselle vanhemmalle kuin myös perheen lapsille. Lapsi on saattanut ennen eroa kokea joutuneensa hylätyksi tai vedetyksi mukaan vanhempiensa ongelmiin. Päihdeongelmaisessa perheessä lapsi on oppinut elämään epävarmuudessa. Eron jälkeenkin alkoholiperheessä elänyt lapsi tarvitsee tukea kehittyäkseen itsetunnoltaan terveeksi ja itseensä luottavaksi aikuiseksi. (Ackerman 1992, 43-44.) Valvottu tapaaminen saattaa antaa lapselle hänen tarvitsemaansa apua palauttaakseen menetetyn luottamuksensa takaisin vanhempiinsa tai herättääkseen sen. Kuntoutumisprosessin aikana lapsen turvallisuudentunne vanhempaansa pitäisi saada elpymään, jotta hän oppisi hyväksymään omat olosuhteensa ja arvostamaan itseään. (Ackerman 1992, 43-45.)

Valkonen (1995, 43) siteeraa Lindéniä (1982) todeten, että ellei vanhempi ole suoriutunut kokoaikavanhemmuuden vastuustaan asuessaan lapsensa kanssa samassa taloudessa, olisi häntä tuettava selviytymään uudeltaisesta osa-aikavanhemmuudesta. Biologisen vanhemman tuki auttaa lasta selviämään muutoksista ja kiinnittymään hänestä huolehtiviin toisiin aikuisiin. Samaan viittaa Ackerman (1992, 115-116) muistuttaessaan päihdeongelmaisen vanhemman haluavan lapsensa parasta, vaikka ei pystykään lopettamaan juomista. Valvottu tapaaminen antaa vanhemmalle mahdollisuuden osoittaa lapselle rakkautensa ja kiintymyksensä, vaikka alkoholiongelmaan ei löydykään ratkaisua.

Tapaamispaikkaan tutustuminen ja lapsen kanssa keskustelu kannustaa lasta luottamaan tapaamispaikan henkilökuntaan. Kuten Ackerman (1992, 107-108) korostaa, alkoholiperheiden lasten kanssa työskentelyssä työntekijän tulisi kannustaa lasta solmimaan myönteisiä läheissuhteita sekä kasvattamaan uskoa omaan kykyihinkin vaikuttaa asioihin.

Lapsella on oikeus pitää yhteyttä vanhempiinsa

Tapaamisten toteutumattomuus ei Sinkkosen (1998, 246) mielestä ole useinkaan lapsen edun mukaista. Normaalit eron jälkeiset ongelmatilanteet olisi selvitettävä, sillä vanhempien tulisi

erokriisissäankin ottaa huomioon lapsen oikeus saada malli ratkaisuja etsivästä vanhemmasta. Jos tapaaminen ei muutoin onnistu, pitää tapaajavanhemmalle taata mahdollisuus neutraalilla maaperällä aloittaa suhteen luominen lapseen. Näin hän voi näyttäytyä lapselle vanhempana, joka on kiinnostunut lapsestaan. Ja lapsi voi luottaa siihen, ettei hänelle tapahdu mitään pahaa.(Sinkkonen 1998, 250.)

Laurila (1999, 200-201) toteaa, että yhteydenpidosta biologisiin vanhempiin luovutaan edelleen liian helpolla. Mikäli huostaan otettujen lasten biologiset vanhemmat saisivat työstää luopumisen ja surutyön prosessinsa, voisi yhteydenpito lapseen sujua ilman lapsen joutumista keskelle ristiriitoja.

Valkonen (1995, 43) tuo esiin, että lapsen fyysinen ja emotionaalinen erottaminen biologisesta vanhemmasta lisää lapsen psykologista riippuvuutta. Lapsella voi olla taipumus idealisoida vanhempansa. Yhteydenpito voi auttaa lasta näkemään vanhempansa realistisesti ja ymmärtämään huostaanoton tarpeellisuuden.

Valkosen (1995, 37) tutkimuksessa useat lapset muistivat ikävöineensä vanhempiaan huostaanoton jälkeen vanhempien alkoholiongelmista, mielenterveysongelmista ja laiminlyönneistä huolimatta.

3 Tutkimusasetelma

Tavoitteeni on ymmärtää vanhemmuutta laajemmin. Vanhemmuuteen liittyy kulttuurisia arvoja ja normeja, joten se on sosiaalisesti konstruoitua. Jokaisella on käsitys, millainen hyvän vanhemman pitäisi olla. Erilaisten vanhemmuuksien näkyväksi tekeminen osoittaa, että vanhemmuutta on kaikissa harmaan eri sävyissä, ei vain valkoisena ja mustana.

Vanhemmuus on merkittävä identiteetin perusta, joten vanhemmuuden muuttuminen valvonnan alaiseksi on sekin identiteettikysymys. Identiteetin käsite on moderni konstruktio ja identiteetti on modernin ajan ilmiö samoin kuin vanhemmuuskin. Menneinä vuosisatoina vanhemmuus merkitsi isälle taloudellista vastuuta ja äidille huolenpitoa. Viimeisen sadan vuoden aikana vanhemmuudesta on tullut merkittävä identiteetin määrittelijä. Vanhemmilta, sukupuoleen katsomatta, odotetaan nykyään kykyä luoda henkilökohtainen vuorovaikutussuhde lapseensa. Vanhemmuuden ohetessa tapaajavanhemmuudeksi, joutuu ihminen monenlaisten valintojen eteen. Kyseessä on ihmisen kyky orientoitua uuteen tilanteeseen ja arvioida identiteettinsä uudelleen.

Identiteetin käsitettä oli mahdotonta ottaa annettuna. Minun oli löydettävä oman tutkielmani kannalta oleellisin identiteetin määritelmä. Mielestäni identiteetti ei ole olemassa omana itsenään, vaan sitä konstruoidaan ja pidetään yllä sosiaalisissa suhteissa. Tarkastellessani identiteettikysymyksenä valvotusti toteutettua vanhemmuutta, kohteena ei ole pelkkä yksilö vaan usean eri ihmisen välinen vuorovaikutus.

Aineistona olivat tapaajavanhempien kertomukset elämästään. Kuunnellessani heidän tarinoitaan, minun oli hyväksyttävä, ettei elämästä kerrottu tarina tavoita mennyttä hetkeä uudelleen, vaan nykyisen tulkinnan. Vilkkonen (1997, 16-19; 55) vertaa elämäkertaa tilkkutäkin palasiin, jotka yhteen ommelluina pyrkivät luomaan ehjän kokonaisuuden.

Diskurssianalyyssissä kiinnostuksen kohteena on yksilön tapa tehdä kielenkäytöllään asioita ymmärrettäväksi. Tutkielman tekijänä minua kiinnosti toimijan kuvaus ilmiöstä ja hänen antamansa syyt ilmiölle. MCD-analyysi auttoi ymmärtämään arkiymmärryksestä tutun sosiaalisen todellisuuden jäsentymistä. (Forsberg & Ritala-Koskinen & Järviluoma & Roivainen 1991, 120.)

MCD-analyysi sopi tutkielmani analyysivälineeksi, koska olin kiinnostunut tapaajavanhempien omasta kokemuksesta. Pyrin selvittämään seikkoja, joita lastaan valvotusti tapaava vanhempi puheessa otti esiin kertoessaan itsestään, tapaamisesta, lapsestaan, lapsen lähivanhemmasta, viranomaisista tai muista ihmisistä.

Tutkimukseeni soveltuva tapa hyödyntää MCD-analyysiä on hyvin lähellä diskurssianalyysiä. Keskusteluanalyysimäisesti käytettynä MCD-analyysi ei olisi mielestäni tuonut esille sitä, mitä olin tässä tutkimuksessa etsimässä. Lähestyin aineistoani tulkinnallisesti ja Edwardsin (1998, 20) esimerkkiä noudattaen näin kategoriat resursseina, joita toimitsijat käyttivät valitessaan selontekoja ja kuvauksia.

MCD-analyysista ollaan montaa mieltä. Joidenkin tutkijoiden mukaan sen väitetään olleen vain välivaihe keskusteluanalyysin synnylle. Toiset tutkijat käyttävät MCD-analyysia unohtaen tulkinnallisuuden. Eräät tutkijat etsivät MCD:n avulla kategorioita ja identiteettejä. Sosiaalisen konstruktionismien hengessä he pohtivat, mitä henkilöt itse tekevät identiteeteillään. (Välimaa, 2002, 22.) Minunkin tavoitteeni oli löytää kategoriat, joilla valvotusti lapsiaan tapaavat vanhemmat tuottivat identiteettejä ja tarkastella, mitä he niillä tekivät. Lähtökohtani oli, ettei valvotusti lastaan tapaavan vanhemman identiteettiä ole olemassa ennalta, vaan heidän oli rakennettava sitä puheessaan haastattelutilanteessa (Vrt. Widdicombe 1998.)

Niemi (2003, 46) pohtii omassa tutkimuksessaan, että sijaishuollon yhteydessä lapsi menettää väliaikaisesti yhteyden omaan identiteettiinsä. Lapsen on luotava identiteettinsä uudelleen niistä lähtökohdista käsin, joissa hän elää. Vaikka identiteetti kytkeytyykin alkukotiin, on se rakennettava uudelleen siinä ympäristössä, jossa elää sijoituksen ajan. Samalla tavalla omassa tutkielmassanikin huomio kiinnittyy tilanteeseen, jossa identiteetti joudutaan rakentamaan uudelleen.

Strandell & Julkunen & Lamminen (2002, 111) arvelevat, että jokainen ihminen pyrkii suhteuttamaan oman elämänsä kuvitelmaansa normaalista elämästä riippumatta siitä, millaiset ihmisen lähtökohdat ovat. Heidän tutkimiansa lastensuojelulasten kertomuksissa nuoret loivat normaaliudesta viitekehyksen omalle kertomukselleen. Samalla tavalla valvotusti tapaavat vanhemmat ovat itse marginaalissa ja näkevät normaalin siitä näkökulmasta. Tutkielmassani pyrin selvittämään, miten valvotusti tapaavat vanhemmat kuvasivat normaalia vanhemmuutta ja vertasivatko he itseään normaaliin. Strandellin ym. (2002, 111-117) esimerkin mukaisesti kiinnitin

huomiota ambivalenttisuuteen. Normaali on ahdas ja normatiivinen, joten sen saavuttaminen voi olla palkitsevaa, samalla kun sitä vaikeutensa vuoksi torjutaan. Normatiivisuuden ristiriitaisuus on sitä suurempi, mitä kauempana yksilö kokee olevansa normaalista.

3.1 Tutkimustehtävä

Tutkimustehtäväni oli pohtia, millaisia kategorioita valvotusti lastaan tapaava vanhempi rakensivat itsestään, lapsestaan, lapsen lähivanhemmasta, tapaamisasioita hoitavista viranomaisista ja muista vanhemmista. Kiinnostuksen kohteeni oli, miten tapaajavanhemmat rakensivat tässä tietyssä haastattelutilanteessa todellisuutta. Halusin tietää, miten haastateltavat käyttivät kulttuurista välineistöä.

Valitsin keskeiseksi tarkastelun kohteekseni identiteetin tietäen, että identiteetti on monin eri tavoin määritelty käsite. Tutkielmani kannalta oli välttämätöntä löytää identiteetin määritelmä, joka kuvaisi sosiaalitieteiden käsitystä ihmisestä sekä yksilönä että ryhmänsä ja yhteiskunnan jäsenenä tietyssä yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa. Minua kiinnosti, miten haastateltavat puhuivat ja miten he omaa tilannettaan määrittivät.

Kiinnostukseni kohdistui siihen, miten ja mitä tapaajavanhemmudesta puhuttiin. Pyrkimykseni oli kuvata, miten tapaajavanhemmuden erilaiset sosiaaliset rakenteet tulivat näkyviksi ja määritellyiksi heidän kertomuksissaan. Tavoitteeni oli tarkastella myös sitä, miten tapaamistilanteen muut päähenkilöt näyttäytyivät heidän kertomuksissaan. Nykyinen, valvotusti lastaan tapaavan vanhemman identiteetti, oli viipalemaista vanhemmuutta, ulkopuolisen silmissä tuskin olleenkaan vanhemmuutta, mutta vanhemmalle itselleen se saattoi olla merkityksellinen osa hänen identiteettiään. Valvotusti tapaavan vanhemman identiteetin rakentamista voisi verrata myrskyn tuhoamaan taloon. Entisenlaiseksi taloa ei enää myrskyn jälkeen saa, koska osa rakennustarvikkeista on hävinnyt tuulen mukana. Kuitenkin talosta voi saada rakennettua pienemmän, edelleen käyttökelpoisen talon.

3.2 Aineiston kerääminen

Tämän luvun tavoitteena on tehdä näkyväksi ne keinot, joiden avulla toteutin tutkimukselliset tavoitteet. Keräsin aineiston haastattelemalla. Haastateltaviksi valitsin lapsiaan eräässä tapaamispaikassa tapaavia vanhempia. Syvässä teemahaastattelussa vanhemmat kertoivat elämästään, ja sen vaikeuksista mahdollisimman vapaasti, vaikka ennalta valitut teemat varmistivat kaikkien tarvittavien tietojen ja kokemusten esille tulon. Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2000, 27) mukaan jo tutkimusaiheen valinta on eettinen ratkaisu. Aihevalintaani vaikutti, että kohtasin työssäni lastaan tapaamaan tulevia vanhempia ja jouduin pohtimaan, miten vanhemmuuttaan voi luonnollisesti toteuttaa valvotuissa olosuhteissa.

Etukäteen hankittu teoriaosuus varmisti, että haastattelut antoivat haluttua tietoa. Varoin nojaamista liiaksi teoriaan, jotta en hävittäisi joitakin tärkeitä seikkoja sen vuoksi, että teoria luo tutkimusta ohjaavan näkökulman. Viitekehysten antava teoria mahdollisti tietyn aineistolähtöisyyden, koska haastateltavan tärkeinä pitämiin seikkoihin oli mahdollista pysähtyä. Teemahaastattelu tutkimusmenetelmänä on saanut kritiikkiä. Ennalta valittujen teemojen avulla tehdyn tutkimuksen vaarana on tärkeiden seikkojen esiintulon estyminen. Toisaalta on mahdotonta selvittää, vastaako haastateltava kysymyksiin tavalla, jota hän olettaa haastattelijan haluavan vai esittääkö hän jotakin roolia. (Alasuutari 1995, 188-191.)

Nousiainen (2004, 13) toteaa, etteivät teemat olleet hänen tutkimuksessaan välttämättömiä, koska haastateltavat kertovat ilman teemojakin tarvittavat asiat. Kuitenkin Nousiainen huolehti, että elämän eri vaiheet tulivat käsiteltyä. Aloittelevana haastattelijana teemat toivat minulle turvaa ja varmuuden, että haastateltava pääse tarinassaan eteenpäin. Teemahaastattelua pidetään samalla tavalla ohjattuna kuin strukturoitua kyselylomakettakin, koska tutkija on valinnut käsiteltävät teemat etukäteen. Elämäkerrallisessa haastattelussa emme pitäytyneet teemoissa niin tarkasti, etteikö haastateltava olisi voinut kertoa itselleen tärkeitä seikkoja teemojen ulkopuoleltakin. Teemojen valintakriteerien esiintuomisella mahdollistan lukijalle oikeuden arvioida valintojen luotettavuutta. (Alasuutari 1995, 188-191.) Teemahaastattelurunko on tutkielman liitteenä. Vastasin itse kaikista haastattelujen ja tutkimuksenteon vaiheista, joten tutkimus ei ole useiden välikäsien kautta kulkenutta tulkinnan tulkintaa.

Kasvokkaiseen kohtaamiseen perustuva tutkielma oli olemukseltaan samankaltaista kuin sosiaalityön asiakas kohtaaminen. Haastattelijana tavoitteeni oli luoda ilmapiiri, jossa aiheeseen syventyminen ja refleктоiva kerronta olivat mahdollisia. Granfeltiä (1998, 39) lainatakseni haastattelu toteutui täten omaehtoisesti, joten asioiden väliset yhteydet oli mahdollista havaita. Kuulijan on osoitettava vakuuttavasti olevansa kiinnostunut siitä, mitä kertoja kertoo. Haastateltavan on saatava kokemus, että hänen kertomuksensa on kiinnostava ilman, että sitä pitäisi muuttaa tiettyyn sosiaalisesti odotettuun suuntaan. (Hänninen 1999, 56-57.)

Keskustelussa haastateltavien kanssa esittelin, miten tulen häivyttämään haastateltavien henkilötiedot, koska tutkimukseen osallistuvien yksityisyyden suojaaminen on tärkeä eettinen periaate. (Hirsjärvi ym. 2000, 27.) Haastateltavien ja heidän lastensa nimien muuttaminen, asuinpaikkakunnan tai ammatin ja lasten lukumäärän tai iän mainitsematta jättäminen suojaa haastateltavien ja heidän lähipiirinsä yksityisyyttä. Samasta syystä olen jättänyt tapaamispaikan esittelemättä. Tapaamispaikan organisaatio suhtautui tutkimukseen myönteisesti. Ajoin ja sain tutkimusluvan 10.2.2005. Hallituksen pöytäkirjaotteessa on maininta, että valmiissa työssä ei pidä näkyä organisaation nimeä. Hallituksen pöytäkirjaotteessa todetaan: "Tutkimuksessa ei tule ilmi mitään sellaista, mistä haastateltavat voitaisiin tunnistaa." Tutkimuslupa ei ole tutkielmani liitteenä, koska sillä tavoin kunnioitan hallituksen päätöstä olla paljastamatta tutkimuksenteekoon liittyviä seikkoja.

Haastattelu on Huotelinin (1992, 59) mukaan kasvokkain tapahtuva vuorovaikutusprosessi, johon vaikuttavat historiallinen, kulttuurinen, organisatorinen ja henkilöiden välinen konteksti. Eri tilanteissa, eri ajankohtina ja eri näkökulmista katsottuna sama asia painottuu hyvin eri tavalla ja Granfeltin (1998, 38) sanoihin yhtyäkseen, siitä voidaan tehdä myös päinvastaisia tulkintoja. Lähivanhemman tai lapsen näkökulmasta katsottuna valvottu tapaaminen näyttäisi aivan toisenlaiselta. Huotelin (1992, 89) korostaa, että elämäkertomuksen muotoutumiseen vaikuttavat haastattelijan ja haastateltavan persoonalliset tekijät sekä heidän vuorovaikutuksensa haastattelutilanteessa.

Lehtonen (2002, 201) muistuttaa, että kirjoittaja tuo kirjoitukseensa jotakin omasta identiteetistään. Itsereflektio on välttämätöntä, koska kirjoittaja rakentaa itseään teksteissään dialogisessa suhteessa niihin, joita arvelee puhuttelevansa. On tärkeä tehdä itselleen selväksi kenelle tutkimuksen tekee. Narratiivinen lähestymistapa antaa lapsiaan valvotusti tapaaville vanhemmille äänen, toisaalta se

tuo esille tutkijan suuren roolin aineiston tulkinnassa ja esityksessä (Hänninen 1999, 34). Lopullinen tutkimusraportti on nähtävä kertomusten kertojien ja tutkijan näkemysten yhdistelmänä (Huotelin 1992, 77).

3.3 Haastatteluun osallistujat

Haastatteluja oli kuusi ja suoritettiin ne maaliskesäkuun 2005 aikana. Kukin haastattelu kesti 55-75 minuuttia. Nauhoitettua puhetta oli kuusi tuntia, joista tuli tiiviisti kirjoitettuna (riviväli 1) litteroitua tekstiä 46 sivua. Sovimme ensimmäisen keskustelun aikana nauhurin käytöstä ja siitä, että haastattelut pidetään yhtä lukuun ottamatta tapaamispaikassa. Useista vanhemmista paras aika oli tapaamisen yhteydessä, yleensä ennen tapaamista. Yksi haastattelu tehtiin haastateltavan kotona.

Aineisto koostui kahden äidin ja neljän isän kertomuksista. He asuivat eri puolilla Suomea, joten toiset vanhemmat saapuivat todella pitkienkin matkojen takaa tapaamiseen, jotkut jopa yli 500 km päästä. Henkilöiden nykyinen siviilisääty vaihteli, osalla oli uusi avo/aviopuoliso ja lapsi, osa asui yksin. Osa henkilöistä oli työssä, osa opiskeli tai oli työttöminä.

Kuudella vanhemmalla oli yhteensä 12 lasta, joista 7 oli poikaa 5 tyttöä. Lapset olivat iältään 3-15-vuotiaita. Kahdella vanhemmalla oli yksi lapsi, kolmella vanhemmalla oli kaksi lasta ja yhdellä vanhemmalla neljä lasta, joita he tapasivat. Kuusi lapsista oli huostaan otettuja ja he asuivat neljässä eri sijaisperheessä, muut asuivat lähivanhemman kanssa. Kaikki haastatellut asuivat tällä hetkellä erossa lapsen toisesta vanhemmasta. Näin oli tilanne myös niiden henkilöiden kohdalla, joiden lapset oli otettu huostaan. Haastateltavien suhde lasten toiseen biologiseen vanhempaan vaihteli. Osa tapaajavanhemmista vaihtoi kuulumisia lapsen lähivanhemman kanssa tapaamisten yhteydessä, toiset taas eivät. Yhdellä tapaajavanhemmalla oli voimassa oleva lähestymiskielto, joten kohtaaminen ei ollut mahdollista. Huostaan otettujen kuuden lapsen tilanne oli hyvän samanlainen. Toinen vanhemmista tapasi lapsiaan valvotusti, toinen biologisista vanhemmista ei ollenkaan.

Osa haastatelluista tapasi lapsiaan joka viikko, toiset joka toinen viikko ja osa kerran kuukaudessa tai harvemmin. Tapaamiset kestivät 3-8 tuntia. Osa vanhemmista ulkoili tapaamisen aikana lasten

kanssa ilman valvontaa, toisilla valvoja seurasi mukana koko ajan. Henkilöistä useat olivat käynyt tapaamassa lapsiaan samassa paikassa jo monta vuotta ja toisilla tapaamispaikka oli vaihtunut.

3.4 Tutkijan positiot

Juhilan (1999, 201-202) lähtökohtana on, että diskurssianalyysiä menetelmään käyttävän tutkijan työ on luonteeltaan samanlaista kuin toiminta, jota hän tutkii. Toiminnan vuorovaikutuksellisuus on läsnä tutkimusaineistoa tuotettaessa ja analysoitaessa, koska tutkija kuuntelee aineistojaan suullisesti ja tekstuaalisesti ja keskustelee niiden kanssa. Toisaalta tutkija käy dialogia muiden tutkijoiden kanssa käyttäessään toisten kirjoituksia lähteinään. Vuorovaikutuksellisuudesta muistuttaa se seikka, että tutkimus suunnataan aina jollekin yleisölle. Tutkija on itsekin tietyt tulkintarepertuaarit omaava kulttuurinen toimija, joten tutkijan on määriteltävä oma positionsa. (Vrt. Rojola 2000, 155.)

Juhilan (1999, 202-203) näkemyksen mukaan tutkijalla on erilaisia mahdollisia tapoja lähestyä ja analysoida kohdettaan. Hän on kategorisoinut kolme erilaista tutkijapositionia sen perusteella, mistä näkökulmasta tutkija lähestyy aineistokseen valitsemaansa kielenkäyttöä. Positiot on nimetty analyytikoksi, asianajajaksi ja tulkitsijaksi. Tutkija voi vaihtaa positioniaan tutkimuksen eri vaiheissa.

Tutkija, jonka positiona on olla analyytikko, pyrkii pitäytymään toimijoiden itsensä relevanteiksi tekemissä raameissa. Tutkijalla ei ole etukäteistietoa, joten puheen tai tekstin avaamiseen tarvittava tieto on nähtävissä ja paikannettavissa ainoastaan puheesta tai tekstistä itsestään. Tutkija asettuu itse ulkopuoliseksi suhteessa tutkimuskohteeseensa, eikä kielenkäytön nähdä olevan avoin monille tulkinnoille. Tutkijan tulisi olla valmiina ottamaan vastaan, millaisia kategorioita toimijat herättävät henkiin ja mitä he niillä tekevät. (Juhila 1999, 205.)

Edwardsin (1998) esimerkkiaineistossa on samantapainen analyytikon tutkijapositioni, jota tavoittelin omassa tutkielmassani. Haastattelun aikana esiin nostamani kategoriat sukupuolesta ja kokemukset

omasta vanhemmuudesta eivät nousseet sellaisenaan lähtökohdaksi, vaan pyrkimyksenä oli tarkastella, mitä haastateltavat kategorioilla itse tekivät. Kysymykset, jotka käsittelivät tyytyväisyyttä valvottujen tapaamisten järjestelyihin ja siihen, miten hankalana he kokevat matkustamisen tapaamispaikkaan, kertoivat mielestäni jotakin sitoutumisesta. Kuitenkaan en pyrkinyt tuottamaan selittäviä kategorioita vaan havainnoimaan, mitä toimijat itse tekevät kategorioillaan haastatteluhetkellä. Minulla oli ripaus analyttikon tutkijapositiona, koska halusin unohtaa etukäteen tietämäni tarinat ja keskittyä kuuntelemaan kertojien omia tarinoita. (Juhila 1999, 205-207.)

Juhila (1999, 207-208) tuo esiin toisena tutkijapositiona asianajajan position. Asianajaja pyrkii tutkimuksensa avulla ajamaan tai edesauttamaan jonkin päämäärän saavuttamista. Asianajaja pyrkii muutokseen, joten hän analysoi aineistoaan pohtien, miten todellisuuden voisi rakentaa toisin. Minun tutkijapositionani oli ripaus asianajajaa, koska kritisoin mustavalkoista vanhemmuuden määrittelyä ja pyrin muuttamaan todellisuutta tehden näkyväksi ja hyväksytyksi useita erilaisia tapoja olla vanhempi. Tämä asianajajapositioni tuli näkyviin erityisesti analyysivaiheessa, jolloin minulle ei riittänyt tarkastelu kielellisten toimijoiden sosiaalisen todellisuuden rakentamisesta. Olin asianajajan roolissa jo haastatteluvaiheessakin tilanteissa, jolloin haastateltava ei tahtonut päästä eteenpäin kertomuksessaan. Haastateltavan jäädessä kiinni itkuun tai omaan ahdistukseensa, hänet oli välttämätöntä saada näkemään, että todellisuutta voisi rakentaa myös toisin. Tutkimukseni perusvire oli emansipaatioon pyrkiminen ja tilan raivaaminen marginaaliryhmälle, joten tutkijalla oli oltava mukana jonkin verran asianajajan positiona.

Kolmantena tutkijapositiona Juhilan (1999, 212) mukaan on tulkitsijan positioni. Tulkitsijalle puheet ja tekstit näyttävät mahdollisuuksien maailmana, joita voi kuunnella ja lukea eri tavoilla. Oleellista on, että aineiston ohessa huomio kiinnittyy tutkijan ja tutkittavan väliseen vuorovaikutukseen. Tutkija on läsnä analysoimisen lisäksi myös aineiston tuottamisessa. Tutkijan omat henkilökohtaiset kokemukset, elämänhistoria ja yhteiskunnallinen paikka vaikuttavat aineiston tulkintaan. Tutkijan ääni kuuluu haastatteluissa, esille nostamissa teemoissa kuin myös raportissa.

Analysoidessani nojasin vankasti aineistooni. Valitsin omaksi tutkimukselliseksi haasteekseni löytää kertomuksista erilaisia kategorioita ja samalla hylkäsin muut tulkintarepertuaarit. Minun positioni oli siitä syystä tulkitsijan positioni. Minulla oli ikään kuin kategorioita etsivät silmälasit, joiden läpi katselen aineistoani. Tutkimuksellisen otteen valitsin tietoisesti. Olin kuitenkin myös

kulttuurinen toimija, joten minun oli mahdotonta päästä eroon esiymmärryksestäni. (Juhila 1999, 213.)

Oma esiymmärrykseni on syntynyt monesta seikasta. Äitiys, opiskelu ja työhistoriani kuten myös toiveeni, että tapaamisasioita hoitavat sosiaalityöntekijät löytävät tutkielmani, ovat antaneet minulle tulkintaani ohjaavia välineitä. Äitiys herkisti pohtimaan, olisinko itse sopeutunut valvotusti tapaavan vanhemman rooliin. Sosiaalityöntekijänä olen laatinut ja vahvistanut tapaamissopimuksia ja tehnyt lausuntoja oikeudelle pohtien lapsen ja vanhemman tapaamisen toteuttamista. Olen tehnyt sijoitettujen lasten huoltosuunnitelmia ottaen niissäkin kantaa valvonnan tarpeellisuuteen. Nykyisessä työssäni näen vanhempia, joille valvottu tapaaminen on ainoa mahdollisuus tavata lasta. Kaikki kokemukset kulkevat mukana tutkimuksen eri vaiheissa. Tutkielmaa tehdessäni olen saanut uusia näkökulmia ja ymmärrykseni on nyt laajempi. Lapsistaan erossa asuvien vanhempien kanssa käyty syvälinen keskustelu on avannut silmäni näkemään heidän kokemuksensa uudessa valossa.

Kuten Juhilakin (1999, 202) muistuttaa, tutkijapositionissa ei ole kyseessä yksittäiseen tutkijaan kiinnittyvästä ja pysyvästä tutkimustavasta. Tutkija voi vaihtaa positiotaan tutkimuksen aikana tutkimuskysymysten – ja intressien mukaan. Tässä valossa voin todeta, että oma tutkijapositioni oli tulkitsijan positio, mutta ajoittain se vaihtui ja esiin nousi toisinaan analyytikon, toisinaan asianajajankin positiot. Tutkijapositioni oli siis kaikkien kolmen yhdistelmä.

3.5 Aineiston analyysi

Analyysitavan valintaa vaikeutti, ettei ollut olemassa mitään valmiista analyysin suorittamisen kaavaa. Se haastoi tutkimuksen tekoon, mutta toisaalta loi epäilyjä tällaisen laadullisen tutkimuksen riittävästä tieteellisyydestä. Laadullisessa tutkimuksessa ei voida ottaa sellaisenaan valmiita käsitejärjestelmiä ja niiden tukemia tutkimusmenetelmiä tai raportointimenetelmiä. Kokemattoman laadullisen tutkimuksen tekijän alkuunpääsyä helpotti, kun ei tarvinnut heti tutkimuksen alussa luovuttaa kriittistä ajatteluaan jollekin jo olemassa olevalle taholle tai teorialle. (Varto 1992, 93.) Työntekijänä saatu esiymmärrys vaikutti analyysivaiheessa. Aineiston keräämisen jälkeen tuntui kuin olisin rämpinyt suolla. Kuten Eskola ja Suoranta (1999, 138) toteavat, ei jatkotyöskentelyyn

ollut tarkkoja ohjeita. Minullekin tämä vaihe aiheutti ongelmallisen seisahduksen, koska aineistossa tuntui olevan lukemattomia erilaisia kiinnostavia suuntia. Yhden esiin ottaminen tuntui aliarvioivan toista. Tästä tilanteesta en nähnyt muuta ulospääsyä, kuin ottaa aihepiiri kerrallaan systemaattiseen tarkasteluun. Prosessia helpottaakseni päätin pitäytyä teemoissa, jotka liittyivät mielestäni parhaiten identiteetin käsitteeseen.

Analyysiprosessi lähti liikkeelle litteroidun haastatteluaineiston lukemisesta. Alussa etsin haastatteluista mielenkiintoisia kohtia ja yhdistin niitä eri haastatteluista ja saman haastattelun eri kohdista löytämiini samantapaisiin kohtiin. Tässä vaiheessa oli mahdotonta tietää, mitä etsin. Luokittelu oli aluksi haparoivaa ja hyväksyin luokittelun perustaksi haastateltavien käyttämiä määreitä (esim. normaali tapaaminen) tai heidän elämäänsä kuuluvia toistuvia tapahtumia (esim. sosiaalityöntekijän ja lähi/sijaisvanhemman kanssa käydyt neuvottelut).

Suonisen (1993, 50) mukaan erilaiset merkityssystemit esiintyvät aineistossa pieninä paloina, eivät suurina kokonaisuuksina. Näiden tunnistaminen on prosessi, joka tarkentuu analyysivaiheessa. Suonisen ohjeen mukaisesti yhdistin aineistoa lukiessani saman teeman ympärille kaikki samaan ilmiöön tai asiaan liittyvät katkelmat. Menettely perustui vahvasti omaan tulkintaani, joten toinen henkilö olisi saattanut ottaa esille täysin erilaisia näkökulmia kuin minä. Analyysin jatkamiseksi oli kuitenkin välttämätöntä valita joitakin ilmiöitä käsiteltäväksi, vaikka se eittämättä tarkoittikin toisten ideoiden hylkäämistä. Analyysiprosessi jatkui siten, että kokosin kaikki yhden ilmiön ympärille liittyvät katkelmat ja asettelin niitä erilaisiin järjestyksiin. Tavoitteeni oli kokeilla, voisiko katkelmien pohjalta rakentaa laajempaa kokonaisuutta.

Teemoittelin aineiston lukemalla jokaisen haastattelun ja liittäen tekstikatkelmat yhteen teeman alle. Toiset teemat jakaantuivat alateemoiksi. Joidenkin tekstikappaleiden havaitsin kuuluvan useamman otsikon alle. Toisia teemoja yhdistelin ja siirtelin tekstikatkelmia teemoista toiseen. Teemoittelu ei mielestäni ollut riittävä keino saada esille minua kiinnostavia seikkoja. Siksi jatkoin analysointia jäsenkategorisoinnin avulla, koska sen avulla oli mahdollista tutkia, miten ihmiset itse määrittelevät ilmiötä. Teemoittelu oli kuitenkin hyödyllinen välivaihe, koska sen avulla pääsin tutustumaan aineistooni syvemmin. Ilman teemoittelua aineisto olisi ollut liian raskas ”vedettäväksi perässä” analyysivaiheessa. Teemoittelun avulla pystyin keskittymään yhteen kokonaisuutteen kerrallaan. Aineisto oli lopulta niin tuttu, että analyysia tehdessäni muistin jo ulkoa, mistä esimerkeiksi sopivia tekstiosioita löytyi.

MCD-analyysin avulla oli mahdollista etsiä kategorioita. Mielestäni MCD-analyysi sopi konstruktiviseen identiteettitutkimukseen. Pelkkä identiteettikategorioiden löytäminen ei tyydyttänyt uteliaisuuttani. Minua kiinnosti, millaista sosiaalista todellisuutta haastateltavat kategoriavalinnoillaan rakensivat.

Jäsenkategorisoinnin kehittäjän Sacksin (1995) lähtökohtana olivat Garfinkelin (1967) ajatukset vuorovaikutuksesta ja sosiaalisesta järjestyksestä saavutuksina ja tavoitteellisina toimintoina. Valitsin jäsenkategorisoinnin aineiston analyysitavaksi, koska olin kiinnostunut tapaajavanhempien kertomuksissaan rakentamasta sosiaalisesta järjestyksestä. Tarkastelin kertomuksia puheenvuoroina, jotka tuotetaan tietyllä hetkellä tietyssä paikassa erityisessä vuorovaikutustilanteessa. Jäsenkategorisoinnin avulla oli mahdollista tarkastella, miten tapaajavanhemmat käyttivät luokituksia rakentaakseen ymmärrystä sosiaalisesta todellisuudesta. Ihmisten kyky tietää etukäteen jotakin muista ihmisistä ja hyödyntää tätä kykyä kulttuurisena resurssina, välittyy luokitusten eli kategorioiden välityksellä. Ihminen oppii luokittelut ja luokkiin liittyvät tiedot sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Jäsenkategorisointi oli työvälineeni kiinnittäessäni huomiota tapaajavanhemmat tapaan kertoa omasta tilanteestaan ja itsestään. Kysyin, miten tapaajavanhemmat puhuivat lapsesta, lapsen lähivanhemmasta, viranomaisista tai muista vanhemmista ja minkälaisia tulkintoja he niille antoivat. Pohdin millaista suhtautumista he kertomuksissaan pyrkivät herättämään tai tulivat herättäneeksi.

Silverman (2005, 22) toteaa jäsenkategorioiden etsimisen aloittavan analyysin tekemisen. Aineistossani jäsenkategorioita olivat isä, äiti, lapsi, sijaisvanhempi, sosiaalityöntekijä ja tapaamispaikan henkilökunta. Löysin standardipareja, joita sanotaan myös vakiopareiksi. Esimerkiksi mainitsemalla tapaajavanhemman lapsi on läsnä ilman että häntä pitää edes mainita ääneen, koska tapaajavanhemmuutta ei voi olla olemassa ilman lasta. Vakiopareihin liittyi oikeuksia ja velvollisuuksia. Vanhemmalle kuuluu huolenpito lapsesta ja lapselle kiintymys vanhempaan. Toinen peruskäsite on kategoriapiirre. Tapaajavanhemman ja lapsen muodostaman parin kategoriapiirteenä on vanhemmuus, huolenpito, keskinäinen rakkaus ja biologinen yhteenkuuluvuus. Lapsen ja häntä tapaavan vanhemman suhteeseen voidaan ajatella liittyvän hemmottelua, hellimistä, jälleennäkemisen riemua ja eroamisen tuskaa.

Jatkoin analyysiä tarkastelemalla jokaisen haastatellun henkilön puhetta ottaen huomioon kenestä hän puhui. Otsikoin teemat nimeämällä ne puhetta lapsesta, puhetta lähivanhemmasta, puhetta

sosiaalityöntekijöistä jne. Jokaisen otsikon alle kokosin kaikkien haastateltavien puheesta löytämiäni sopivia tekstikatkelmia tai lauseita. Yhdistäessäni eri henkilöiden tekstejä saman otsikon alle, jokaisella haastateltavalla oli oma kirjasintyyppinsä. Näin tiesin kenen tekstikatkelmasta oli kyse. Sain aineistostani aikaan pitkiä lausejonoja. Havaitsin, että joistakin henkilöistä puhuivat kaikki haastateltavat, joistakin vain osa. Jatkoin teemojen tutkimista laskemalla jokaisen haastatellun puheessa ilmenneet maininnat.

Analyysiä tehdessäni havaitsin tapaajavanhempien rakentavan haastattelutilanteessa itselleen identiteettejä. Puhuessaan he luokittelivat myös muita ihmisiä. Lähestyin aineistoani diskurssianalyttisesti, joten kiinnostavaa oli ihmisten puheessaan rakentamat erilaiset, vaihtuvat ja tilannesidonnaiset identiteetit. Tulkitsijan positioni sai minut miettimään, mitä puhe saa aikaan ja mitä puheella tehdään. Kategorisointi on yksi olennaisimmista retorisisista strategioista, koska todellisuutta rakennetaan kategorisoimalla. Kuvaamalla jotakin esinettä, henkilöä tai tapahtumaa ja sen ominaisuuksia, se tulee kuvauksen avulla kategorisoitua. Kategoriat määrittelevät toisen toiminnan suotavaksi tai normaaliksi, toisen taas poikkeukselliseksi tai epänormaaliksi. (Potter 1996, 111.) Kuullessamme jonkun henkilö tapaavan lastaan valvotusti, häneen tulee helposti yhdistettyä alkoholiongelma, mielenterveysongelma, ehkä myös lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö.

Virokannas (2004, 21) muistuttaa, ettei diskurssianalyysin tavoitteena ole eritellä puheen pinnalla ilmeneviä teemoja, vaan tavoitteena on päästä sisälle puheen funktioihin. Suonisen (1993) mukaan toisen tason luokittelu-ulottuvuudet eivät ole löydettävissä puheesta pelkästään erottelemalla erilaisia aiheita toisistaan vaan kyse on suhteiden ja merkitysten muodostumisesta. Tärkeitä tai analyttisesti olennaisimpia asioita ei yleensä sanota painokkaammin, vaan usein niistä vihjaillaan. Siksi huomio oli kiinnitettävä vähäpätöisiltä näyttäviin kielen yksityiskohtiin, koska ne voivat olla analyysissä tärkeitä johtolankoja. (Jokinen 1999, 139.)

Virokannas (2004, 22) tulkitsee identiteetin ja position suhdetta siten, että ottamalla keskustelussa jonkin position, henkilö rakentaa tietynlaisia identiteettejä. Etsin tapaajavanhempien puhekatkelmista erilaisia positioita. Pyrin havainnoimaan, millaista roolia tapaajavanhempana oleminen näyttölee position muodostumisessa. Kiinnitin huomioni, millaisista asioista tapaajavanhemmat puhuessaan sanoutuivat irti. Havainnoin myös, millaisia identiteettejä he rakensivat lapsilleen, lapsen lähivanhemmalle tai sijaisvanhemmille sekä sosiaalityöntekijöille.

Positioita kartoittaessani tein havaintoja, mitä asioita tapaajavanhemmat pitivät itsestään selvinä, mitä ja miten he todistelivat tai vakuuttelivat ja mistä asioista he vaikenivat.

Tekstikatkelmia käytin monimuotoisesti, joten toisinaan sitaatti perustelee tulkintaa, toimii esimerkkinä aineistosta tai elävöittää tekstiä. Pysin järkevään sitaattien käyttöön tietäen, että vähäinen sitaattien määrä tekee tutkimuksesta helppolukuisen, mutta jättää tutkijan tulkinnan näkymättömiin. Runsaan sitaattien käytön etuna on lukijan mahdollisuus itse arvioida tutkijan tulkinnan oikeutus samalla kun tutkimuksen vaarana on olla laaja sitaattikokoelma ilman syvällisiä teoreettisia ajatuksia ja kytkentöjä. (Eskola & Suoranta 1998, 161-175.) Sitaattien välityksellä saadaan kertojien oma ääni kuulumaan ilman välikäsiä ja tulkintaa. Sitaatit ovat autenttisia puhekielisiä tekstikatkelmia, koska siten ne ilmentävät parhaalla tavalla haastateltavien kertomaa. Olen siistinyt tekstejä jättäen pois turhia täytesanoja. Asianomaisten tunnistamisen välttämiseksi on tekstikatkelmissa joitakin sanoja tai lauseita jätetty pois. Tällöin käytän merkintää (----). Poisjättäminen on tehty niin, ettei niillä ole vaikutusta jäljempänä esimerkistä käytävän keskustelun relevanssiin. Puhuessaan lapsistaan he käyttivät heistä nimiä, mutta tekstikatkelmissa on nimen tilalla lapsi.

Diskurssianalyysin ongelmana on, mitkä lauseet tulevat valituksi ja tulkituiksi. Virokannaksen (2004, 19) mukaan riskiltä voi välttyä vain kirjoittamalla valinta- ja päättelyprosessit avoimesti esiin ja tuomalla aineisto-otteet lukijan näkyville. Kaikesta huolimatta vain minulla oli näkymä koko aineistosta. Ulkopuolinen ei voi arvioida, onko aineistosta esiin nostamat asiat sen oleellisinta antia. Varto (1992) muistuttaa, että laadullisessa tutkimuksessa jokainen tutkimustilanne on omanlaisensa ja jokainen tutkimus on aina uusi tutkimus uudesta alusta, eivätkä mitkään merkitykset pysy samoina ajasta ja paikasta toiseen.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta on mahdollista arvioida seuraamalla, miten tarkasti ja huolellisesti tutkimuksen kulku on kirjattu näkyväksi. Suhonen (1983, 57) toteaa, että laadullisin menetelmin tehty tutkimus on subjektiivinen, sillä tutkijan tulkinta on mukana niin tutkimusaiheen valinnan, tutkimustavan kuin esitystavankin vaiheessa. Tulosten perustelemiseksi on huomioitava kaikkien tekijöiden vaikutukset. Tieteellisen tutkimuksen tavoitteena on löytää objektiivista tietoa ja tieto on objektiivista, vaikka tulkinta olisikin puolueellista. Tulkinnan on oltava perusteltua, jolloin lukija voi seurata tutkijan ajatuskulkua ja päätellä itse tiedon objektiivisuuden. (Eskola ja Suoranta 1998, 146-147; Bauman 1997, 276.)

4 Teoreettiset ja metodologiset valinnat

Tutkielmaa tehdessäni jouduin valintojen eteen. Valitsin aiheen ja metodologisen lähtökohdan, jolla käsittelin aineistoa. Minun oli tehtävä valinta, mitä nostin esiin aineistosta ja mitä raportoin. Koko prosessin aikana omat arvoni ja ennakko-odotukseni vaikuttivat havaintoihini. Syrjälä ja Numminen (1988, 99) korostavat, ettei vuorovaikutus ole haastattelutilanteessa koskaan täysin vapaata ja tasa-vertaista, sillä erilaiset taustat ja tehtävämääritykset vaikuttavat vuorovaikutuksessa. Jokaisella on kokemuksensa mukainen kuva ympäröivästä todellisuudesta. Tutkijan on tiedostettava aika- ja kulttuurisidonnaisuutensa, jotta tietty objektiivisuus säilyisi. Tutkimus on useiden tulkintojen jono, johon vaikuttavat kaikki ympäristön ilmiöt.

Virokannasta (2004, 18) mukailen minullakin oli jonkinlainen romanttinen ja emotionaalinen pohjavire, jonka avulla pyrin tuomaan esille valvotusti lapsiaan tapaavan vanhemman äänen. Tavoitteeni oli ymmärtäminen, ja ensimmäinen askel ymmärtämiseen oli tapaajavanhempien kuuleminen, heidän näkemyksiensä esiin tuominen.

Romanttisen ja emotionaalisen pohjavireen lisäksi minulla oli kriittinen asenne vanhemmuuden mustavalkoiseen määrittelyyn. Yhteiskunnassa vallitseva kahtiajako hyviin ja huonoihin vanhempiin ei kerro vanhemmuudesta juuri mitään. Se kertoo tarpeestamme luokitella asioita ja halustamme vertailla itseämme toisiin. Valvotusti lastaan tapaavaan vanhempaan vertaaminen saa meidät näyttämään paremmilta vanhemmilta. Vanhemmuutta pitäisi määritellä mielestäni vanhempien omasta näkökulmasta. Kaikilla vanhemmilla on teoreettinen mahdollisuus joutua tilanteeseen, jossa oma vanhemmuus alistetaan toisen käskyvaltaan.

Tutkielmassani analyysi ja tulkinta yhdistyvät, eikä niiden jyrkkä erottelu ole mahdollista. Tein analyysin avulla tulkintoja, jotka ohjasivat analyysiä. Eskolan (1981, 143) mukaan tulkinnan ja ymmärtämisen nivoutuminen toisiaan tukeviksi ja helpottaviksi osioiksi on tunnusomaista ymmärtävälle tutkimusmetodille.

Rauhalan (1993, 20) mukaan varsinaisen ymmärtämisen tason lisäksi on olemassa esiymmärryksen taso. Esiymmärtäminen sanelee varsinaiselle ymmärtämiselle ehdot ja sisällöt, joten ymmärtäminen tapahtuu esiymmärryksen luomasta näkökulmasta. Varto (1995, 102) korostaa esiymmärryksen

olevan lähtökohta, vaikka tietäminen ei itsessään liity esiymmärrykseen. Haastateltavien kertomuksissa kiinnitin huomiota sosiaalisten suhteiden lisäksi kulttuurisiin suhteisiin, koska ne ovat identiteetin rakentumisen osatekijöitä. Haastateltavan yksityinen kokemus viestittää jotakin myös sosiaalisista ja kulttuurisista merkityksistä.

4.1 Aineistona kertomukset

Ymmärtämään pyrkivän ja yksilön kokemusten merkitystä korostavan tutkimuksen tiedonkeruumenetelmäksi sopi luontevasti narratiivinen työote. Vilkko (1988, 83) on todennut elämäkertomuksen keskiössä olevan kertojan itsensä, joka ilmaisee ja arvioi elämänsä tapahtumien käsittelyssä ensimmäiseksi itseään ja toiseksi hänet tuottanutta yhteiskuntaa, ympäröivää maailmaa. Elämäkerran ytimenä on, kuka kertoja kokee olevansa ja kuinka hänestä tuli tämä henkilö sekä ilmaisee käsityksen kertojasta itsestään ja siitä, miten kertojasta tuli ryhmänsä jäsen. Tarinat pitää suhteuttaa siihen kontekstiin, jossa ne kerrotaan. Jokisen ja Juhilan (1999, 68) mukaan narratiivit ovat kertomuksen muotoon saatettuja tapoja, joiden avulla merkityksellistetään asioita ja tapahtumia.

Teemahaastattelun avulla kerätty aineisto ei ole elämäkerta siinä mielessä kun se perinteisesti mielletään. Haastattelut olivat omakohtaisen elämän ja oman kokemuksen kerrontaa, jossa haastattelija toimi kertomuksen yleisönä. Jokiranta (2003, 52) toteaa, että elämäkertomus on omakohtainen elämästä kerrottavien tarinoiden joukko. Hän sanoo haastateltavien olleen elämäänsä kertomassa.

Elämäkerran kuten myös haastattelun avulla tutkitaan elämää, elinolosuhteita ja ajatusmuotoja tietyssä ajassa ja paikassa, sekä kuvataan yksilön elämää eri käännekohtissa. Elämäkerta antaa tutkimustietoa tavallisen ihmisen elämästä ja miten ihminen kokee elämänsä (Roos 1987, 12-29). Elämäkerta pyrkii olemaan eheä kokonaisuus. Elämäkerta voi toimia elämänhallinnan välineenä silloin, kun omaelämäkerran rakentaja hakee vastauksia ja ymmärrystä elettyyn elämään. (Vilkko 1997, 52-54.)

Nätkin (1997, 170; 263) korostaa, että tarina on sinällään omanlaisensa sosiaalinen todellisuus, johon pitää vain uskoa. Konstruktivistinen muistelemine on nykyhetkestä käsin tapahtuvaa toimintaa, jolloin tapahtumista kerrotaan rakentaen niistä uusia tulkintoja. Elämäkertatutkimuksen tapainen työote sopi tutkimukseni menetelmäksi, koska elämäkerta tarkastelee nykyhetkestä käsin menneisyyttä ja pyrkii jäsentämään sitä uudelleen ja muokkaamaan sitä tulevaisuuden tarpeisiin. (Komulainen 1998, 65.) Tutkielmaan osallistuvat vanhemmat saattoivat siis saada uusia välineitä käsitellä elämänsä vaikeuksia. Haastateltava sai mahdollisuuden kielen avulla reflektoida omia kokemuksiaan vanhemmuuden ohenemisesta.

Elämäkerta on yksilö-, tilanne- ja kulttuurisidonnainen, joten elämä kerrotaan kulttuurille sopivalla tavalla (Vilkko 1990, 82). Roosin (1988) mukaan avoimen teemahaastattelun menetelmiä käyttäen voi kerätä elämäkertoja, joita voidaan kvalitatiivisesti tutkia. Elämäkertatutkimuksessa tavoitteena ei välttämättä ole tutkimusjoukon edustettavuus. Tutkimuksessa, jossa haastattelun avulla laaditaan elämäkerta, haastattelija voi kysyä tarkentavia kysymyksiä koko prosessin ajan.

Tutkimukseni lähestymistapa kertomuksiin oli konstruktiivinen eli elämäkerta tutkittiin elettyinä elämänä. Tavoitteena ei ollut lähteä tarkastamaan kertomuksista saatuja faktatietoja, vaan olettaa kerrotun olevan kertojalle totta. Haastateltavat tiesivät, että minulla oli tiedossani sosiaalityöntekijän sopimukset ja oikeuden päätökset sekä lähivanhemman tai sijaisvanhemman näkemys asiasta. Heidän avoimuutensa sai minut vakuuttuneeksi, että he ymmärsivät minua kiinnostavan heidän kertomuksensa. Tutkimuksen tavoitteena oli saada heidän kokemuksensa päivänvalon, jotta syntyisi ymmärrys, joka johtaisi Baumanin (1997, 276) mainitsemaan hengenheimolaisuuteen tutkittavan kanssa.

4.2 Diskurssianalyysi kertomusten tulkinnassa

Diskurssianalyysin perusajatuksena on, ettei ole olemassa yhtä totuutta vaan useita erilaisia perusteltuja tapoja, joilla pyritään tekemään ymmärrettäväksi jotakin ilmiötä. Ihmisen teot ja kieli tuottavat sosiaalista todellisuutta erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. Kielenkäyttö ei ole pelkästään kuvailevaa toimintaa. Kieli ja puhe tekevät todellisuudesta ja olemassaolosta

merkityksellisiä, joten kielellä on kaikilla tieteenaloilla merkityksiä välittävä tehtävänsä. (Suoninen 1999, 18-19; Lehtonen 1998, 31.)

Jokinen (1999, 39) muistuttaa, että diskurssianalyysin teoreettinen koti on sosiaalisen konstruktionismin traditiossa. Sosiaalisen konstruktionismin lähtökohtana on, että asiat, ilmiöt ja esineet tulevat tutkimuksen kohteeksi jollakin tavalla nimettyinä, eivät puhtaana. Tutkijan on hyväksyttävä, että kohdetta voi lähestyä ainoastaan kulttuurisesti annettujen symbolien ja merkitysten kautta. Merkityksellistäminen on prosessi, jossa toisaalta merkitykset vakiintuvat, toisaalta ovat jatkuvasti uusien merkityksellistämisen tapojen vaikutuksesta muutoksessa.

Asiat ja ilmiöt saavat merkityksensä erojen kautta. Esimerkiksi valvotusti tapaavaa vanhempaa arvioidaan suhteessa lastensa luona asuvaan vanhempaan. Merkitykset rakentuvat kontekstisidonnaisesti, joten puheesta voidaan löytää tarkempi kontekstiinsa liittyvä merkitys vasta tekstikokonaisuutta tarkastelemalla. (Jokinen 1999, 40.) Haastateltavat toivat usein jo keskustelun alussa esille, että he ovat omasta mielestään hyviä tai huonoja vanhempia. Keskustelun edetessä kertoja saattoi muuttaa mielipidettään. Vanhemmuuden hyvyyttä tai huonoutta pohdittaessa on merkityksiä etsittävä monelta eri suunnalta.

Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa tutkimuksen kohteeksi valitaan ne kielelliset prosessit ja niiden tuotokset, joissa ja joiden kautta sosiaalinen todellisuutemme ja kanssakäymisemme rakentuvat. Tutkijan ja tutkimuskohteen välinen suhde on luonteeltaan konstruktiiivinen. Kuvatessaan tutkimustuloksiansa avulla sosiaalista todellisuutta, tutkija samalla luo sitä. Tutkijan kielenkäyttöönkin pitää suhtautua reflektiivisesti, eikä sitä pidä pitää faktojen raportointina. (Jokinen 1999, 41.)

Diskurssianalyttisen lähtökohdan omaava tutkimus pyrkii uuden keskustelun synnyttämiseen, eikä tavoittele kaiken kattavia selityksiä. Diskurssianalyttinen tutkimus saattaa tavoitella yhtä hyvin kriittistä puolustuspuheenvuoroa, kuin myös analyttistä sosiaalisen todellisuuden erittelyä. Kriittisessä diskurssianalyysissä kulttuuri on mahdollista nähdä aineistoon vaikuttavana valta- ja alistussuhteiden kontekstina. Analyttinen orientaatio etenee katsoen aineistoaan avoimesti, pyrkien aluksi sulkemaan ympäröivän kulttuurin pois tai ainakin käsittelemään sitä analyttisesti. (Jokinen & Juhi-la 1999, 86-87.)

Tutkielmassani korostettiin merkityksiä ja kysyttiin mitä-kysymyksiä. Kiinnostuksen kohteina olivat merkitykset, joita ihmiset puheissaan tuottivat. Myös merkityksen tuottamisen tavat, eli millaisia kielellisiä keinoja käyttämällä ihmiset tuottivat merkityksiä, olivat jossain määrin mukana. Kysymykset mitä ja miten kietoutuivat toisiinsa erottamattomasti. (Jokinen & Juhila 1999, 66.)

Diskurssianalyysissä tarkastelun kohteeksi otetaan usein selonteko, erotukseksi lähestymistavasta, jossa todellisuus välittyy suoraan aineistosta luettavana kuvauksena. Selonteko perustuu merkityksiin, asioiden ymmärrettäväksi tekemisen tapoihin. Selontekijällä on tavoite tehdä itsensä ja maailmansa ymmärrettäväksi ja hän käyttää tehtävään niitä merkityksiä, joita hän on maailmastaan välittänyt. Selonteko on mukana muokkaamassa kuvaa, millaisena maailma tulevaisuudessa nähdään. (Suoninen 1999, 20-21.) Selonteko viestittää, että kieltä käytetään laajemmin kuin vain kuvaamaan asioita. Selonteko merkityksellistää maailmaa tekemällä selkoa monin eri tavoin eri tilanteissa ja pyrkimällä näin perustelemaan omia valintojaan. Selonteko on eräänlainen merkitysten tutkimuksen yleiskäsite. (Jokinen & Juhila 1999, 67.) Käsittääkseni selonteko koostuu sekä monenlaisista että toiminnallisista tulkintarepertuaareista.

Kulttuuri tarvitsee jatkuakseen selontekoja. Selonteot pitävät yllä kulttuurin konventionaalisia rakenteita, joiden noudattamista tai joista poikkeamista ne perustelevat. Selonteot ylläpitävät diskursseja, joiden avulla yleisöön pyritään vetoamaan ja vaikuttamaan. Lisäksi selonteot tuottavat symbolisia ja aineellisia seurauksia, joita on mahdotonta päätellä suoraan selonteosta. (Suoninen 1999, 22.) Selonteko aloitetaan yleensä tutuista ja itsestään selviltä tuntuvista diskurssiivisista merkityksistä, mutta keskustelun edetessä voi esiin nousta myös vaihtoehtoisia merkityksiä. Vuorovaikutustilanteessa sanallisen rohkaisun lisäksi kannustavaksi tulkittava ele voi olla vaihtoehtoista merkitysvaihtoa tukeva. Sosiaalisessa vuorovaikutustilanteessa ihminen on herkkä havaitsemaan, miten sanat tai teot otetaan vastaan. Vuorovaikutuskumppanin palaute voi joko edistää vaihtoehtoisten merkitysten valintaa tai tukea pidättymistä suppeassa merkitysmaailmassa. (Suoninen 1999, 27-28.)

Toimija käyttää selonteossaan kulttuurisesti ymmärrettäviä diskurssien aineksia. Meillä on kulttuurisesti yhteinen näkemys hyvästä vanhemmuudesta. Tapaajavanhemmat kertoivat omasta vanhemmuudestaan vertaamalla itseään kulttuurisesti kuvittelemaansa hyvään vanhemmuuteen. Selonteko pitää yllä konventionaalisia rakenteita, kuten ajatusta oikeanlaisesta vanhemmuudesta. (Suoninen 1999, 23.)

Oikeusjärjestelmä ja lainsäädäntö ovat määritelleet käytännöt, joista syntyy lapselle riittävää vanhemmuutta, mutta lujittuakseen käsitys vaatii hyväksyntää ja uusintamista vuorovaikutuksen kohtaamistilanteissa. Eri aikakausina hyvä vanhemmuus on määritelty eri tavalla. Vanha sananlasku sanoo: ”Joka vitsaa säästää, se lastaan vihaa.” Vuodesta 1983 lapsen ruumiillinen kurittaminen on kuitenkin ollut rikos. Vanhemmuuden vaatimukset ovat siis muuttuneet viimeisen sadan vuoden aikana suuresti. Suoninen (1999, 25) toteaa, että oman aikakauden edustamia kulttuurin merkityksiä on vaikea arvioida kriittisesti.

4.3 Jäsenkategoria-analyysi identiteettien tunnistamisessa

Sosiologi Harvey Sacks (1995, 14-15) halusi Garfinkelin (1967) tavoin tutkia sosiaalisen järjestyksen syntymistä sosiaalisessa tilanteessa. Sacks (1995, 14) totesi vuonna 1964 pitämässään luennoissa haluavansa tutkia arkitodellisuudessa tapahtuvaa vuorovaikutuksellista toimintaa. Häntä kiinnosti, miten ihmiset rakentavat todellisuutta havaittavaksi ja miten he kertoivat siitä vuorovaikutustilanteessa. Hän pohti, millaisin keinoin jaettu ymmärrys syntyi. Sacksia kiinnostivat sellaiset ilmiöt kuin itsemurha, valehtelu, nauru, sosialisatio ja valta. Edwards (1998, 16) havaitsi, että ihmisen puheessaan käyttämät metaforatkin ovat tutkimuksen kannalta hyödyllisiä. Sacks (1995, 14) löysi kategoriat tutkiessaan arkipäivän keskusteluja. Sacks (1995, 15) halusi tietää, miksi vuorovaikutustilanteessa ajatteluun ja puheeseen valitaan juuri tietyt kategoriat. Hän uskoi toiminnan menettelytapojen kuvailun olevan tieteen perusta (Järviluoma & Roivainen 1997, 72).

Harvey Sacks tunnetaan paremmin keskusteluanalyysin kehittäjänä. Hän kehitti keskusteluanalyysia aikaisemmin kategorisoinnin tarkastelua varten työkalut MCD-analyysiä varten (Membership Categorization Device) (Sacks 1995, 40-42). Analyysimenetelmien välillä onkin yhteisiä piirteitä (Ks. Järviluoma & Roivainen 1997, 69-70).

Jäsenkategorian peruskäsitteitä ovat standardiparit (standardized relational pair). Jäsenkategorian valinnan yhteydessä valitaan usein myös siihen liittyvät kategoriasidonnaiset toiminnot (category-bound activities). (Sacks 1995, 179-180, 339.) Jayyusi (1984) jatkoi Sacksin työtä ja kehitteli edelleen kategoriakäsitteitä erottamalla jäsenkategoriat jäsenkategorisoinneista. Hänen termsä kategoriapiirteet on laajempi kuin Sacksin toiminto-termi (Järviluoma & Roivainen 1997, 72-73).

Sacks tavoitteli tutkittavien omaa tapaa käyttää kategorioita, joten tutkijan piti välttää omien kategorioiden muodostamista (Ruusuvoori 2001, 390). Sacksin neuvoja noudattaen pyrkimyksenäni on, että kategoriat olivat tapaajavanhempien omista kertomuksista lähtöisin, eivät minun päässäni syntyneitä ryhmyksiä.

Kategorioita ei ymmärretä pelkiksi nimilapuiksi, jotka liitetään ilmiöihin, asioihin tai ihmisiin analysoitaessa arkipäivän kielellistä vuorovaikutusta. Kategoriat ovat aktiivinen osa asiatiilojen ja faktojen rakentamisessa kielellisten kuvausten kautta. Kategorioita on lukemattomia, mutta relevanttien kategorioiden valintaan vaikuttaa tilanne, jossa toimitaan. Samaa henkilöä voidaan toisessa tilanteessa kuvata lastaan valvotusti tapaavaksi vanhemmaksi ja toisessa tilanteessa postimerkkeilyä harrastavaksi taksinkuljettajaksi. Kategoriat kuvaavat kaikki elämän eri osa-alueita, vaikka ovat osana kategoriajoukon muodostamaa kokonaisuutta. Kategoriat rakentavat osaltaan arkipäivän moraalisia merkityksiä ja arvostelmia. (Zimmerman 1998, 90-91, 106; Nikander 2003, 283-284.)

Kategorisoinnit syntyvät, kun kategorioihin liitetään niihin liittyvät kategoriapiirteet. Kategoriapiirteet ovat adjektiivieja ja toimintaa kuvaavia sanoja, jotka voidaan tilannesidonnaisesti yhdistää kategoriaan. (Silverman 1993, 82-83.) Tapaajavanhempien kertomuksissa tilannesidonnaisuus on selvästi havaittavissa. Tapaajavanhemmat kuvaavat omalla erityisellä tavallaan kategorioiden piirteitä. Heidän kuvauksissaan äiti on tapaamista vastustava tai lapsistaan luopunut, isä voi olla alistumaan joutunut ja lapsi toisesta vanhemmastaan vieraannutettu. Aineiston tutkiminen jatkui MCD-analyysin avulla liittämällä löytyneisiin kategorioihin niitä kuvaavia piirteitä ja toimintoja.

Luonnollisesti yhteen kuuluvat osapuolet ovat standardipareja (standard relational pair), jotka ovat kahtia jakautuneita jäsenkategorioita. Sacksin mukaan standardipareihin liittyy oikeuksia ja velvollisuuksia, esim. äiti huolehtii lapsestaan. Standardipareihin eli vakiopareihin liittyy toimintoja, jotka luonnehtivat pareja laadullisesti, esimerkiksi huolehtiva lähivanhempi ja tyytyväinen lapsi tai vastuuntunnoton tapaajavanhempi ja ahdistunut lapsi. Parit kätkevät sisäänsä moraalin, jonka havaitsee parhaiten jonkun jättäessä noudattamatta annettuja odotuksia. Standardiparit ovat yksi sosiaalista todellisuutta arjessa hahmottamisen tapa. (Sacks 1995, 325-327; Peräkylä 1990, 73-75.)

Luontevasti yhteen kuuluvat jäsenkategoriat ja kategorisoinnit muodostavat jäsenryhmyksiä. Sacksin (1995, 441-442) mukaan Device on ryhmittymä, johon henkilö kuuluu. Joistakin ryhmittymistä muodostuu selkeä tiimi, jota Sacks kutsui nimellä Duplicative Organisation (Antaki & Widdicombe 1998, 3).

Silvermanin (1998, 79) mukaan Sacksin kehittelemiä sovellutussääntöjä kutsutaan taloudellisuus-säännöksi (the economy rule) ja johdonmukaisuussäännöksi (the consistency rule). Taloudellisuus-säännöllä tarkoitetaan, että vaikka yksilö kuuluu aina useampaan kategorijoukkoon, saattaa hänen kuvaamiseen riittää yksittäinen kategoria mistä tahansa kategorijoukosta. Tarve lisäkategorisointiin on tilannekohtainen. Joskus esimerkiksi pelkkä ”lapsi” on riittävä kuvaamaan henkilöä. Johdonmukaisuussäännöstä Sacks puhui kuulijan ”maksimina”, sillä silloin kun henkilö tulee identifioitua jonkin kategorijoukon mukaan, myös seuraava henkilö tulee identifioitua samaan jäsenkategorijoukkoon siitäkin huolimatta, että henkilö voitaisiin määrittää useammalla tavalla. Esimerkiksi valvottuihin tapaamisiin saapuva lapsi voidaan identifioida ”onnelliseksi vanhempansa tapaa vaksi lapseksi” yhtä hyvin kuin ”onnettomaksi valvottuun tapaamiseen joutuvaksi lapseksi”. Tulokinnan voi tehdä riippuen siitä, miten tapaajavanhempi on samassa yhteydessä määritellyt itsensä. (Vrt. Forsberg ym. 1991, 113.)

Todellisuus ei kategorisoi vaan kategoriat syntyvät ihmisten keskinäisessä kanssakäymisessä (Jokinen 1999, 129- 130). Antaki (1994, 156) muistuttaa, että ihminen pyrkii muodostamaan todellisuudesta versioita, joita sitten kaupittelee toisille vuorovaikutustilanteessa erilaisten retoristen keinojen avulla. MCD-analyysin avulla on mahdollista tutkia, miten kategoriat sosiaalisesti tuotetaan. Kategoriat eivät ole pysyviä eivätkä itsestäänselvyyksiä vaan ne ovat aktiivisen tulkintatoiminnan tuloksia. (Forsberg ym. 1991, 120-121.)

Heritagen (1984, 84-89) mukaan Garfinkel (1967) korosti, että ihmisiä pitää tarkastella toimijoina, jotka toiminnassaan tuottavat ja ylläpitävät sosiaalisia rakenteita. Sosiaaliseen elämään kuuluu normien lisäksi toimintaa rajoittavia sääntöjä, jotka eivät ole normien tapaan ulkoisia ja pakottavia. Ihminen, joka ei seuraa sosiaalisen elämän sääntöjä, saattaa joutua selittämään tekemänsä tai hänen odotetaan osoittavan jonkinlaista katumusta, jolla voisi korjata tilanteen. Garfinkelin (1967) mukaan ihminen pyrkii välttämään tällaista sosiaalisesti epämukavaa tilannetta. Ihmisellä on tarve olla normaali ja luonnollinen. Ihminen, joka on tietoinen sosiaalisista säännöistä, on myös vastuussa

omista valinnoistaan. Toiminta voidaan nähdä moraalisen valinta, joten ihmisen on selostettava toisille tekemisiensä sosiaalisesti ja moraalisesti hyväksytyt perusteet. (Eglin ja Hester 2003, 52.)

Heritagen (1984, 89-103) mukaan normaalin ja poikkeavan välillä kulkeva raja erottaa toisistaan hyväksyttävän ja selitystä tai rangaistusta vaativan toiminnan. Jos toimija löytää toiminnalleen vaihtoehtoisen tulkintakehyksen, voi poikkeavasta tulla hyväksytty. Vaihtoehtoinen tulkintakehys voi toimia hämmennyksen lieventäjänä. Selityksen löytymiseen vaikuttaa henkilön sosiaalinen taitavuus. Tapaajavanhempien kertomuksissa Marjatta oli löytänyt lastensa huostaanotolle ja valvotuille tapaamisille sosiaalisesti hyväksyttävän selityksen toteamalla: *”Lapsill oli niin hälyttäviä merkkejä jo monessa, et ne olis jossain psykiatrisessa osastolla, hyppis seinille, jos se olis jatkunu. Vaikka mä olisinki ollu lasten kanssa siis sillai, ettei olis sitä isää siin ollu. Koska se isä koko ajan kiusas siinä. Ja sit ku lapset tapas, ni siinähän nousi kaiken näköstä sitte.”*

Garfinkel (1967) tarkasteli sukupuolta tuotettuna ja yhteiskunnallisesti jäsenyneiden huomaamattomien käytäntöjen uusintamana tosiasiana. Sukupuoli on esimerkkinä sosiaalisen tekemisestä ja siihen liittyvistä säännöistä. Sosiaalisen elämä sujuvuus edellyttää, että toiminnan taustalta löytyy sukupuoli. Sukupuolen tekeminen on samanlaista toimintaa kuin muukin toiminta, jossa epäonnistunut joutuu selontekovelvollisen asemaan. (Heritage 1984, 180; Nikunen 2005, 55-56)

Identiteetti toiminnallisena kategoriana

Identiteetti on yleisin diskurssianalyttisen tutkimuksen kohteista. Identiteetti nähdään toiminnallisena kategoriana, koska ihminen rakentaa kielenkäytössään itsestään ja toisistaan tilanteesta toiseen vaihtuvia määrittämiä. Identiteetti ei siten ole pysyvä ominaisuus. Identiteetti on merkityssysteemistä riippuvainen, sillä tietyssä merkityssysteemissä syntyy tietynlaisia identiteettejä. (Jokinen & Juhi-la 1999, 68.)

Hall (1999, 19-21) korostaa, ettei identiteetti ole pysyvä ominaisuus, sillä yhtenäiset vanhat identiteetit ovat modernin yhteiskunnan rakenteellisen muutosprosessin aikana murentuneet. Postmodernissa yhteiskunnassa elävä yksilö vaihtaa identiteettiä kulloisenkin tilanteen mukaan, jolloin kuva identiteetistä on sirpalemainen.

Sosiologinen sosiaalipsykologia antaa identiteetille määritelmän, jossa ei yritetä ymmärtää ihmisen käyttäytymistä tutkimalla psyykettä eikä tarkkailemalla sosiaalisten tilanteiden objektiivisia piirteitä, vaan jossa ”käsitteellistetään ihminen sosiaalisen maaperän ruokkimaksi”. (Burr 2004, 61.) Sosiologista sosiaalipsykologiaa kiinnostaa, miksi ihmiset käyttäytyvät niin kuin käyttäytyvät. Toisaalta symbolisessa interaktionismissa korostetaan, ettei ihmisen käyttäytymistä voi tulkita pelkästään seuraamalla objektiivisia tapahtumia behavioristien tapaan, vaan käyttäytymisen ymmärtämiseksi on tarkasteltava ihmisten subjektiivista, fenomenaalista maailmaa. Lisäksi symbolien kulttuurisidonnaisuus auttaa ymmärtämään käyttäytymistä. (Burr 2004, 23-25.) Tutkimukseni oleellisimman kertoo sosiaalipsykologisen lähestymistavan valossa määritelty identiteetin käsite, joka kytkee yksilön, hänen kokemuksensa ja toimintansa yhteisöllisiin ja yhteiskunnallisiin vuorovaikutussuhteisiin.

Burr (2004, 87) korostaa, että käsitys siitä ”kuka minä olen” riippuu niistä erilaisista ryhmistä ja sosiaalisista luokista, joihin yksilö kuuluu. Ryhmät voivat olla virallisia tai epävirallisia, verkostoja tai alakulttuureja, itse valitsemia tai sellaisia, joihin henkilö toivoisi kuuluvansa. Ryhmän määräämiä identiteettejä voi yhtä hyvin kieltäytyä ottamasta vastaan, toivoa itselleen kuin myös hyväksyä itseensä kuuluvaksi. Henkilön omat ominaisuudet eivät rakenna identiteettiä. Identiteetillä on sosiaalisesti välittyvä luonne. Identiteetti rakentuu näkemykseni mukaan sosiaalisessa tilanteessa muiden ihmisten ja ympäristön kanssa.

Sosiaalisen identiteetin teoria rakentuu kolmen prosessin varaan, joita ovat kategorisoiminen, identiteetti ja vertaileminen. Burr (2004, 93) toteaa Tajfelin (1978) tavoin, että kategorisoiminen on osa ihmisluontoa oleva inhimillinen kyky, jonka avulla havaintoja voi järjestää ja niistä voi rakentaa kategorioita. Kategoriat ovat välittyneet edellisiltä sukupolvilta kulttuurin avulla, joten ne ovat kaikille kulttuurissa eläville yksilöille yhteisiä. Kategorioiden tarkoituksenmukaisuuden vuoksi yksilö korostaa kategoriaan kuuluvien ilmiöiden yhteneväisyyttä ja eri kategorioihin kuuluvien ilmiöiden eroja. (Potter & Wetherell 1999, 17-18.) Kategorioita muodostetaan myös ihmisistä siten, että lastensa luona asuvan vanhemman ajatellaan stereotyyppisesti toteuttavan hyvää vanhemmuutta kun taas valvotusti lastaan tapaava vanhempi on vanhemmuudessaan epäonnistunut.

Tiettyyn ryhmään kuulumisen rakentaa henkilön identiteettiä. Yksilöllä on tarve arvostaa ryhmää, johon on liittynyt, koska positiivinen identiteetti parantaa itsetuntoa. Itsetunnolle on merkityksellistä, että omaa ryhmää voi vertailla toisiin ryhmiin. (Burr 2004, 94-96.) Identiteetti on

yhdistelmä niistä ryhmien jäsenyyksistä, joihin henkilö kuuluu. Eri tilanteissa yksilö ottaa esille tietyn identiteettinsä puolen, joka toisessa tilanteessa voi pysyä piilossa. Tapaajavanhempien identiteetti nousee pintaan keskustelussa tapaamispaikan työntekijöiden kanssa, vaikka se työpaikan kahvikeskustelussa saattaa pysyä piilossa. Identiteetin eri osa-alueet voivat olla väliaikaisia tai vain hetkellisiä, kun taas toiset identiteetit ovat esillä useissa yhteyksissä ja muodostavat merkityksellisen osan yksilön minuutta. (Burr 2004, 94-95.)

Ihmiset kuvaavat itseään ja rakentavat siis omaa identiteettiään kertoessaan elämästään. Kieltä ja identiteettiä ei voi käsitellä erikseen, koska identiteetti on olemassa kielessä. Yksilön sisäinen minuus rakentuu kielen materiaalista, joka on ympäröivän yhteisön synnyttämää. Kieli ja yhteisö kuuluvat yhteen, koska kieli on ihmisten välisessä kommunikaatiossa sosiaalista tietoisuutta. (Lehtonen 1996, 53-54.) Tapaajavanhemmat luokittelivat haastattelun aikana itsensä ja toiset tapaamisen kannalta oleelliset ihmiset erilaisiin kategorioihin, eli antoivat itselleen ja muille erilaisia identiteettejä.

5 Tapaajavanhemman kokemuksen kuvausta

Tässä luvussa on tavoitteena tuoda esiin ne eri kategoriat, joihin haastatteluun osallistuneet vanhemmat itsensä ja toiset ihmiset luokittelivat. Havaittiin, että puhuessaan itsestään ja suhteestaan lapseen, he toivat keskusteluun mukaan muitakin ihmisiä. Itsestään puhuminen liittyi identiteettiin, mutta merkityksellistä oli tarkastella päähenkilön oman kertomuksen lisäksi hänen suhdettaan kertomuksissa ilmenneiden toisten kanssa. Näiden merkitystä vähättelemättä päädyin ratkaisuun, että tarkastelin lähemmin tapaajavanhemman ja lapsen välisessä suhteessa.

Empiirisen osan alussa esittelen kertomuksissa esiintyneet muut henkilöt ja päähenkilön suhteen heihin. Sen jälkeen pysähdyn tarkastelemaan tapaajavanhemman ja hänen lapsensa välistä suhdetta. Mielestäni se on tutkimustehtävien vuoksi relevanttia. Toisaalta ratkaisua perustelee, että tapaajavanhemmat puhuivat määrällisesti eniten lapsistaan. Viimeisessä alaluvussa tarkastelen tutkielmani tuloksia kirjallisuuden valossa.

Etsin haastateltavien puheesta kategorioita, joilla he kuvasivat itseään ja pohdin, millaisia identiteettejä kertojat rakensivat kategoriavalinnoilla itselleen. Minua kiinnosti, millaisen toiminnan resursseiksi kategoriat muodostuivat. Vanhemmat ja lapset kuuluvat normaalisti kategorijoukkoon perhe. Tilanne muuttuu avioeron tai lasten huostaanoton jälkeen, kun tapaaminen toteutetaan valvotusti. Vaikka tapaajavanhempi edelleen kuuluu biologisuuden vuoksi perheen kategoriaan, muodostuu tapaamisilmiön ympärille uusi kategorijoukko.

Tarkastellessani kertomuksissa esiintyneitä toisia ihmisiä, huomasin löytäneeni viisi kaikissa kertomuksissa esiintynyttä standardiparia. Taulukossa numero 1 ovat näkyvissä sellaiset standardiparit, jotka kaikki kuusi haastateltua tapaajavanhempaa toivat esiin puheessaan.

Haastatelluista tapaajavanhemmista kaksi oli äitejä ja neljä isää. Kahdella äidillä oli yhteensä 6 lasta, kuten myös neljällä isällä. Molempien naisten lapset olivat huostaan otettuja ja lapset asuivat sijaisperheissä, kun taas miesten lapset asuivat entisen puolison luona. Lähivanhempi voi olla siten joko lapsen toinen biologinen vanhempi tai sijaisvanhempi. Huostaan otettujen lasten äidit puhuivat

myös lasten isistä, vaikkei yhdelläkään huostaan otetulla lapsella ollut haastatteluhetkellä suhdetta biologiseen isään.

Taulukko 1 Haastateltujen puheissa esiintyneet standardiparit sukupuolen mukaan tarkasteltuna.

Lukumäärät ovat puheessa olevien luonnehdintojen määriä.

tapaaja- vanhempi	lapsi/ lapset	lapsen lähivanhempi	sosiaali- työntekijä/ muut viran- omaiset	tapaamis- paikan työntekijä	muut vanhemmat	lapsen toinen vanhempi (joka ei ole lähi- vanhempi)
miehet (4 hlöä)	92	56	56	22	27	
naiset (2 hlöä)	79	31	29	11	47	8
yhteensä (6 hlöä)	171	87	85	33	74	8

Näiden lisäksi useat mainitsivat muitakin henkilöitä (mainintojen määrä suluissa):

Omat sukulaiset, oma nykyinen puoliso ja lapsi (13), työkaverit ja työnantaja (9), omat ystävät ja tuttavat (6), poliisi/muut viranomaiset (4), lastenkodin henkilökunta (4), lapsen kaverit (4), sairaalan henkilökunta (3), päiväkodin henkilökunta (3), entisen puolison nykyinen puoliso (3), entisen puolison sukulaiset (2), tukihenkilö (2) ja neuvolan henkilökunta (1).

Seuraavan taulukon (numero 2) avulla pyrin havainnollistamaan, miten runsaasti kullakin haastatellulla oli erilaisia luonnehdintoja eri standardipareista. Kuten taulukosta (2) voidaan havaita, erosivat haastateltavat toisistaan huomattavasti luonnehdintojen määrissä. Jormalla oli vähiten luonnehdintoja suhteessa jokaiseen tarkasteltuun standardipariin. Jorman vähäiset luonnehdinnat saattavat osaltaan selittyä hänen tavastaan käyttää runsaasti täytesanoja. Runsaalta tuntunut aineisto kutistui lähemmässä tarkastelussa melko pieneksi. Jorma erosi taustansa vuoksi muista haastateltavista, joten sekin saattoi vaikuttaa asiaan.

Taulukko 2

Tapaajavanhempien puheissa esiintyneiden luonnehdintojen numeerinen tarkastelu

tapaaja- vanhempi	suhteessa lapseen/ lapsiin	suhteessa lapsen lähi vanhempaan (sijaisvanh. tai biol. vanh.)	suhteessa viran omaisiin, joiden tehtävänä on hoitaa tapaamis- asioita	suhteessa tapaamis- paikan työn-tekijään	suhteessa muihin vanhempiin esim. tapaaja- vanh. tai lapsen luona asuviin
Heikki	26	17	26	7	10
Sirpa	31	16	12	4	17
Jorma	21	3	2	5	3
Pekka	26	19	17	9	7
Juhani	22	17	11	4	7
Marjatta	45	15	17	4	30
luonnehdintoja yhteensä	171	87	85	33	74

Seuraavaksi tarkastelin tapaajavanhemman suhdetta kaikkiin taulukossa kaksi esiintyviin henkilöihin siten, että suhde lapsen lähivanhempaan, suhde viranomaisiin, tapaamispaikan henkilökuntaan ja muihin vanhempiin olivat tarkastelussa ennen siirtymistä sisällöltään rikkaimpaan ja tarkastelussa eniten huomiota saavaan tapaajavanhemman suhteeseen omaan lapseensa. Ensimmäiseksi tarkastelen tapaajavanhemman suhdetta lapsen lähivanhempaan, sen jälkeen suhdetta viranomaisiin, tapaamispaikan henkilökuntaan ja viimeiseksi suhdetta toisiin vanhempiin.

5.1 Tapaajavanhemman kokemus lapsen lähivanhemmasta

Haastatellut erosivat toisistaan, sillä neljän isän kaikki kuusi lasta asuivat biologisten äitiensä luona. Kahden äidin kuusi lasta asuivat neljässä eri sijaisperheessä, joten näiden lasten lähivanhemmat olivat sosiaalilautakunnan hyväksymät sijaisvanhemmat. Isien kertomuksissa lapsen lähivanhempä oli oma entinen puoliso, kun taas äitien entiset puoliset olivat lasten isiä, eivät lasten lähivanhempia. Äitien kertomuksissa oli kahdeksan mainintaa myös lasten isistä ja entisistä puolisoistaan, mutta seuraavassa keskityn lapsen lähivanhemmasta tehtyihin luonnehdintoihin.

Luonnehdintoja lähivanhemmasta oli yhteensä 87 eli lapsen kanssa asuva henkilö oli mainittu melko usein ja hänestä oli annettu useita erilaisia luonnehdintoja. Pekka oli maininnut entisen vaimonsa 19 kertaa, Jormalla taas oli 3 erilaista luonnehdintaa.

Jäsenkategorioita, joita tapaajavanhemmat käyttävät identifioidessaan lapsen lähivanhempaa olivat lapseni äiti, entinen vaimo, exä, toinen, se/ se yksi, vaimo tai sijaisperheen äiti, tukiperhe ja sijaisperhe. Tapaajavanhemmat käyttivät neutraaleja termejä puhuessaan lapsen lähivanhemmasta. Itseään he kuvasivat rauhaa rakastaviksi ja riitelyä viimeiseen asti välttäväksi henkilöksi. Pekka sanoi: *”En mä halua ruveta tappeleen tuolta oikeuden kautta mistään, kyl kahen vanhemman pitäis pystyä sopimaan. Piettiin mun lapsia pelinappuloina tässä meidän jutussa, eihän näitä pitäis lapsilla rankaista, vanhemmilla vaan on hankalaa.”*

5.1.1 Lähivanhempana entinen puoliso

Isät puhuivat parisuhteestaan edelleen. He käyttivät usein lapsen lähivanhemmasta nimitystä vaimo, vaikka pariskunta oli eronnut. He kertoivat parisuhteen ongelmista, jotka aiheuttivat ongelmia myös suhteessa lapsiin. Esimerkkinä toimii Pekan puheenvuoro. *”Kyllä mä toivon, (---) että vois ees olla sillai kaveri, että pystyttäis hoitaan nää lasten tapaamiset normaalisti.”* Toisetkin haastateltavat kategorisoivat tilannetta sanoen, että jos hänen ja ex-vaimon suhteet tulisivat paremmiksi, niin valvottuja tapaamisia ei enää tarvittaisi. He kertoivat valvottujen tapaamisten johtuvan yhteisistä

ongelmista lapsen lähivanhemman kanssa. Selitystä yhteisestä ongelmasta korostaakseen, Juhani kertoi käräjäoikeuden tuomarin sanoneen: *”Te voitte ite sopia niitä sitte, miten niitä(tapaamisia) järjestettäis.”*

Useat halusivat mainita entisen puolison ongelmat. He sanoivat entisellä puolisollla olevan omia mielenterveyteen liittyviä ongelmia. Juhanin sanoin: *”Hälläki ollu niitä omia ongelmia tosa.”* Toisinaan entisen puolison arveltiin pelkäävän lapsen menettämistä. Entisen puolison luonne nähtiin sellaiseksi, että se vaikeutti toimeen tulemistä. Toisaalta entisen puolison ammattiin tai vanhemmuuteen viitattiin toivoen, että nämä seikat herättäisivät entisen puolison huomaamaan, miten tärkeää lapselle olisi säilyttää suhde molempiin vanhempiinsa.

Kertomuksissa puhuttiin katkeruudesta, jopa vihasta ja inhosta, jonka oli aiheuttanut lapsen toisen vanhemman epäoikeudenmukainen toiminta. Pettymys lähivanhemman joustamattomuuteen ja tapaamisesta annetun päätöksen tai sopimuksen noudattamatta jättäminen aiheutti tapaajavanhemmille negatiivisia tunteita. Lähivanhemman tapa pimittää lapsen postia tai kieltää puhelinsoitot koettiin aiheuttavan mielipahaa ja estävän lapsen ja tapaajavanhemman välistä vuorovaikutusta. Lähivanhemman koettiin olevan esteenä normaaleille viikonlopun kestäville tapaamisille. Heikki sanoi, että hän *”kärsii vaimonsa kostosta”*. Kaikki tapaajavanhemmat kokivat olevansa lähivanhemman armoilla ja uskoivat saavat normaalit tapaamiset vain olemalla nöyrinä ja alistuvina.

Joillakin tapaajavanhemmilla tapaaminen oli ollut aikaisemmin jossakin muualla. Tapaamiset oli saatettu toteuttaa vanhempien yhteisellä sopimuksella tapaajavanhemman asunnolla. Toisilla tapaaminen oli toteutettu lähivanhemman luona. Tapaajavanhemmat olivat olleet tyytyväisiä valvomattomiin ja normaaleihin tapaamisiin.

Tapaamisten muuttuminen valvotuiksi nähtiin joko välillisesti tai välittömästi liittyvän lähivanhemman. Kaikki vanhemmat eivät puhuneet yhtä voimakkaasti sanoin, mutta kaikki toivat jollakin tavoin esiin oman voimattomuutensa tilanteen edessä. Joku arveli, että elleivät sukulaiset olisi sotkeneet asioita, niin ehkä tapaamisia ei olisikaan tarvinnut valvoa. Jorma kertoi, että ex-vaimo oli *”ruvennut haluamaan”*, että tapaamiset siirtyvät tapaamispaikkaan ja Pekan kuvauksessa *”ne asiat meni aivan sekasin”*. Tämän enempää he eivät selittele tilannettaan.

Toiset tapaajavanhemmat totesivat hänen ja lapsen suhdetta huonontavan lähivanhemman tapa puhua hänestä negatiivisesti lapsen aikana. Joitakin pelotti lähivanhemman tapa ”tentata” lapsia tapaamisten jälkeen ja heidän halunsa tietää tapaajavanhemman ja lapsen keskusteluista. Tämän nähtiin vaikeuttavan vuorovaikutusta lapsen kanssa. Toiset toivoivat, ettei lähivanhempi syyllistyisi lapsen aikana toisen vanhemman moittimiseen, kuten Jorman toteamus osoittaa. ”*Luulis, ettei se kumminkaan oikeen pahaa munsta puhu sille.*” Pekka halusi korostaa ymmärtävänsä lapsen edun sanoen: ”*Mä en ainakaan vois puhua äitistä mitään pahaa.*”

Yhteenvedona todettakoon, että miehet, joiden lapset asuivat entisten puolisoitten luona, puhuivat lapsen lähivanhemmasta melko neutraalisti. He puhuivat parisuhteestaan ja siitä, miten parisuhteen ongelmat olivat tehneet lapsen tapaamisen vaikeaksi. Miehet kertoivat omista pettymyksen ja katkeruuden tunteistaan ja toivat esiin, miten vaikeaa oli hoitaa yhteisen lapsen asioita entisen puolison kanssa. Tyypillisimmin suhde omaan entiseen puolisoon koettiin epätasa-arvoisena siten, että he olivat pakotetut tyytymään entisen puolison päätöksiin.

5.1.2 Lähivanhempana sijaisvanhemmat

Huostaan otettujen lasten vanhemmat kertoivat lähivanhemman roolissa toimivasta sijaisvanhemmista omalla tavallaan. He puhuivat vaikeudestaan hyväksyä aluksi lastensa huostaanotto. Nykyään he olivat oppineet hyväksymään tilanteen. Sijaisperheiden toivottiin hyväksyvän lapsen biologinen vanhempi niin, ettei häntä alennettaisi lapsen silmissä. Huostaan otetun lapsen vanhempi on kuitenkin lapsensa vanhempi, Marjatan sanoin ”*ainoa oikea äiti*”. Haastatteluun osallistuneet kertoivat, että heistä tuntui pahalta, jos sijaisvanhempi ei hyväksynyt heitä.

Heillä oli kokemuksia sekä hyvästä että huonosta suhtautumisesta. Hyvää suhtautumista oli heidän mielestään joustavuus ja rehellisyys. Toiset sijaisperheet antoivat väljät ajat, jolloin vanhempi voi olla lapseensa yhteydessä. Miellyttävänä koettiin, että lapselle sai soittaa hänen syntymäpäivänään, vaikka silloin ei olisi ollutkaan soittoaika. Arvokkaana pidettiin, että lasta tuettiin kysymään huostaanoton syistä omalta biologiselta vanhemmaltaan. Biologiset vanhemmat arvostivat kovasti lapselta saatuja kortteja ja piirustuksia. Ikävänä kokemuksena huostaan otettujen lasten vanhemmat kokivat sijaisvanhempien suhtautumisen heihin silloin, kun heille ei kerrottu lapsen asioista, eivätkä

he saaneet käydä esim. lapsen syntymäpäivillä. Sirpa kertoi: *”Mä en oo ollu esimerkiks lapsen syntymäpäivillä koskaan. Mä koen sen jotenkin outona, mutta toiset perheet on vähän sulkeutuneempia ku toiset perheet.”* Jos lapset eivät tuoneet äitienpäiväkorttia biologiselle äidille, sen koettiin olevan osoituksena sijaisvanhempien negatiivisesta suhtautumisesta. Marjatta toteaa: *”Mul on sellanen tunne, et se jollain tavalla mua mollii.”*

Sijaisvanhemmat näyttäytyivät vanhempien puheessa hyvin erilaisina. Toiset sijaisvanhemmat saivat kiitosta ja toisia moitittiin. Puhe sijaisvanhemmista oli hyvin mustavalkoista. Suhde sijaisperheeseen koettiin olevan silloin hyvä, jos biologiset vanhemmat otettiin mukaan lasten elämään tasa-vertaisina vanhempina.

5.2 Tapaajavanhemman kokemus sosiaalityöntekijöistä ja muista viranomaisista

Tapaajavanhemmat mainitsivat sosiaalityöntekijän ja muita tapaamisasioita hoitavat viranomaiset yhteensä 85 kertaa. Eniten erilaisia luonnehdintoja tehneellä haastateltavalla niitä oli 26 ja vähimmillään kaksi. Haastateltujen kertomuksissa esiintyneet sosiaalityöntekijät ja muut viranomaiset olivat lasten kotikuntien viranomaisia. Sosiaalityöntekijöiden ohella tapaajavanhemmat puhuivat oikeusavustajista ja käräjäoikeuden tuomareista. Sosiaalityöntekijä oli ollut kaikkien perheiden osalta ensimmäinen henkilö, joka oli yrittänyt selvittää tapaamisasiaa. Silloin kun vanhemmat eivät olleet päässeet tapaamisasiassa yksimielisyyteen, he olivat vieneet asian käräjäoikeuden ratkaistavaksi.

Tapaajavanhempien kokemus sosiaalityöntekijöistä oli melko negatiivinen. Monet kertoivat jääneensä ilman apua ja tukea. Sosiaalityöntekijää kuvattiin lähivanhemman puolella olevana. Tyypillisimmin tapaajavanhemmat puhuivat alistamisesta. Lähivanhemman puheisiin uskottiin heidän puheitaan enemmän. Sosiaalitoimistossa asiointi oli ollut monelle järkytys. He kuvasivat, että olivat menettäneet uskonsa oikeudenmukaisuuteen. Heikin puheenvuoro olkoon tästä esimerkkinä. *”Lähes sata prosenttia näistä sosiaalivirkailijoista on naisia ja siellä mies alistetaan täysin. Siitä tehdään joko hulttio, juoppo ja huorapukki. Et naiset on naisten puolella.”*

Isien mielestä miehiä kohdeltiin sosiaalitoimistossa roistoina, juoppoina ja rikollisina. Heitä loukkasi sosiaalityöntekijöiden yleistävä asenne. Sosiaalityöntekijät olivat joustamattomia ja kyvyttömiä asettumaan heidän asemaansa. Pekka kertoi: *”Lapsiasioissa ei mua pietty minään. Piettiin jonaki ihmeen tappajana. Heti oli jo kolome ihmistä siellä, ku pelättiin niin lujaa olla huoneeski.”*

Positiivisimmin sosiaalityöntekijöihin suhtautuivat he, jotka eivät olleet yhteydessä sosiaalityöntekijöihin. Esimerkiksi Jorma sanoi: *”En tiedä, että millä lailla ne olis voinu tukee, ku ei niitten kans kuitenkaan sillai oikein oo paljoo ollu tekemistä.”* Toisille sosiaalitoimistossa käynti oli aiheuttanut ahdistusta ja alemmuuden tunnetta. Kokemus oli saattanut olla niin musertava, että Pekka totesi muistellessaan tilannetta, miten häneltä *”räjähti pinna”*.

Osa puhui myös muista viranomaisista. Joidenkin kokemana käräjäoikeuden tuomari oli ymmärtänyt heidän asemaansa, toiset taas kokivat kaikkien viranomaisten toimivan samalla epäoikeudenmukaisella tavalla heitä kohtaan. Joillakin oli vankka usko tulevaisuuteen, jolloin heidän kokemansa vääryys korjataan käräjäoikeudessa. Toisille käräjäoikeuden päätös oli ollut suuri pettymys.

Huostaan otettujen lasten vanhemmatkin konstruoivat sosiaalityöntekijän tavalla, joka korosti joustamattomuutta ja tuen puutetta. Marjatta pohti: *”Ne minusta määrää aivan liikaa. Pitäis olla joustavampia. Eikä aina puuttua siihen, et sosiaalilautakunnasta pitää anoo, et ne vois ihan niinku sopimallaki sopia jotakin, eikä mitään kirjallisii anomuksii johonki sosiaalilautakuntaan.”*

Kaikki sanoivat olevansa tyytymättömiä nykyiseen valvottuun tapaamissysteemiin. Heillä kaikilla oli yhteinen näkemys, että tapaamisten pitäisi olla pidempiä eikä ulkoilumahdollisuutta pitäisi rajoittaa. He puhuivat toiveestaan siirtyä normaaleihin tapaamisiin siten, että lapsi olisi heidän luonaan viikonloppuisin ja lomilla. Sosiaalityöntekijöiltä ei odotettu tukea tilanteessa vaan useat totesivat sen turhaksi. Pekan perustelu toimii esimerkkinä. *”Jos mää rupeen soitteleen sossuja ni mähän tuun konkurssiin.”*

Joidenkin kertomuksista kuului alistuva kohtaloonsa tyytyminen. Marjatta totesi: *”Mä oon ton asian jo niin käsitelly, koska se on käyny ihan selväks, ettei niitä ruveta repimään pois sieltä.”* Toisille taas kontrollin alla oleminen, vanhemman omia toiveita noudattamaton aikataulu ja määräyksien ulkoapäin tuleminen tulkittiin kertomuksissa negatiivisiksi rajoitteiksi. Tapaajavanhemmilla oli

selkeä kuva toivottavista ja normaaleista tapaamisista. ”Mä olin todella raivoa täynnä, en lasta kohtaan vaan kaikkia viranomaisia ja esimerkiksi oikeusjärjestelmää kohtaan ja sosiaaliviranomaisia kohtaan eteenkin” (Heikki).

Vaikka omana toiveena olisi ollut viettää yö lapsen kanssa, niin epätoivottava tilanne nähtiin ainoana mahdollisuutena, eikä asiaa yritettykään viedä eteenpäin. Useat sanoivat, etteivät jaksaa tai ehdi ryhtyä raskaaseen oikeusprosessiin, joten he odottivat lapsen lähivanhemmalta joustavampaa suhtautumista tapaamisiin. ”Lisää vapauksia, kun tuo eksä sattuu niitä antamaan” (Pekka). Ulkopuolisuuden aste vaihteli eri haastateltavien välillä ja eri asioista puhuttaessa. Toiset kertomukset suuntautuivat vahvemmin normaaliin palaamiseen ja silloin ilmeni asian uudelleen käsittelyn vaatimista oikeudelta ja vääryyden korjaamista.

Odottaessa haaveiltiin pidemmistä tapaamisista. Sirpa toivoi, että tapaamiset kestäisivät joskus kaksi päivää, mutta sanoo: ”Mä aina vertaan sitä sillä lailla, että ko on paljon äitejä, jotka tapaa kerran vuodes lapsiaan, ja jotku voi tavata kerran kahdeski vuodessa. Ni mä mietin aina, et oon jotenkin vähän erityisasemassa, että näkee näinkin usein, et kerran kuussa.”

Aineiston valossa sosiaalityöntekijät ja muut viranomaiset näyttäytyivät tukea antamattomina henkilöinä. Tyypillisimmillään haastatteluun osallistuneet vanhemmat kokivat, etteivät olleet tulleet kohdatuiksi oman lapsensa vanhempina. Kohtaamattomuus oli synnyttänyt kokemuksen, ettei heitä pidetty arvokkaina. Osa haastatelluista totesi oppineensa tyytymään kohtaloonsa, osa rimpui vielä vastaan.

5.3 Tapaajavanhempi ja tapaamispaikan henkilökunta

Tapaamispaikan entinen ja nykyinen henkilökunta otettiin puheeksi 33 kertaa ja jokainen tapaajavanhempi antoi vähintään neljä erilaista luonnehdintaa tapaamispaikan tai tapaamispaikkojen henkilökunnista.

Vanhemmat, joilla tapaamispaikka oli vaihtunut, vertailivat useampaa tapaamispaikkaa keskenään ja arvioivat niiden eroja. He toivat esiin epäkohtia, joita edellisissä tapaamispaikoissa oli ollut. He puhuivat rauhattomuudesta, työntekijöiden arveluttavasta käyttäytymisestä ja valvonnan aiheuttamasta epäaidosta tilanteesta. Sirpa kertoi edellisestä tapaamispaikasta: ”*Siel oli muitaki lapsia, ni meil ei ollu sellasta omaa rauhaa siellä.*”

Tapaamispaikan toivottiin tarjoavan omaa rauhaa lapsille ja vanhemmille. Vieraiden ihmisten koettiin vaikeuttavan lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutusta. Lasten arveltiin ujostelevan vieraita ihmisiä. Tapaajavanhemmat muistelivat ensimmäistä tuloaan tapaamispaikkaan ja muistivat jännittäneensä ainakin yhtä paljon kuin lapset. Vieraisissa tiloissa oleminen oli koettu aluksi vaikeaksi. Jorma muisteli ensimmäistä kokemustaan sanoen: ”*Ensin se tuntui tietysti kauheelta, että tämmöseen paikkaan.*” Heistä oli tuntunut pelottavalta ja ahdistavalta, koska eivät tieneet, miten valvonta suoritetaan. Monia huolestutti, mitä tapaamispaikan henkilökunta tiesi heistä ennestään ja missä valossa heistä oli kerrottu. ”*Vähän mul oli semmonen tunne, että piettiin jollain lailla kriminaalina*” (Pekka).

Alkujännityksen hävittyä ja henkilökunnan tultua tutummaksi olivat tapaamiset alkaneet tuntua mukavammilta. He kertoivat, että pelko kyttäämisestä oli ollut aiheeton ja että henkilökunta suhtautui heihin tällä hetkellä hyvin. ”*Suhtaudutte siihen asiaan aika hyvin, oli sitten minkälainen vanhempi tahansa*” (Jorma).

Kukaan ei pitänyt henkilökunnan raportointivelvollisuutta mitenkään pahana. He eivät miettineet tapaamisten aikana raportointia. Kaikille ei ollut selvinnyt, että heillä oli mahdollisuus saada itselleen kopio raporteista. Joidenkin toiveena oli, että raportit hyödyttäisivät heitä. Ne voivat toimia todisteena tapaamisen onnistumisesta. Näin raporttia voi käyttää ”*entistä vaimoa vastaan*”, kuten Heikki asian ilmaisi.

Tapaamispaikan henkilökunnalta odotettiin aktiivisempaa roolia tapaamisasioissa. Tapaamisten sanottiin sujuvan hyvin, mutta viesti ei mennyt perille lähivanhemmalle. Tapaajavanhemmat päättelivät näin, koska ”*asiat junnasivat paikallaan*” (Pekka), eikä tapaamisten normalisointia harkittu hyvin sujuneista tapaamisista huolimatta. Silloin toivottiin esimerkiksi säännöllisiä neuvotteluja, joissa molemmat vanhemmat voisivat kertoa oman näkemyksensä. Joitakin toisaalta hämmästytti

henkilökunnan aktiivisuus. He kertoivat olevansa tyytyväisiä lähivanhemman kanssa käydyistä keskusteluista valvonnan tarpeellisuudesta. ”*Positiivinen uutinen kuulla tämmöstä näin*” (Jorma).

Tapaamispaikkaa valittaessa otetaan huomioon lapsen asuinpaikka. Tavoitteena on, ettei lapsen tarvitse matkustaa pitkää matkaa. Tapaajavanhempia ei asiassa ajatella ja joidenkin vanhempien matkustusaika venyykin useisiin tunteihin. Matkoja ei moitittu, ainoastaan todettiin, ettei tapaamisia voi järjestää pitkän matkan vuoksi enempää ja sen nähtiin olevan esteenä lapsen ja vanhemman välisille suhteille. Toisaalta vanhemmat kertoivat, ettei oma elämäntilanne sallisikaan useampia tapaamisia. Tapaamispaikan keskeinen sijainti lähellä rautatieasemaa ja linja-autoasemaa koettiin hyvänä. Jorma kuvaa tyytyväisyyttään tapaamispaikkaan sanoen: ”*No mieluummin valvottuna, kun et ei tapais ollenkaan.*”

Nykyistä tapaamispaikkaa, sen tiloja ja niiden vaikutusta lapsen ja hänen vanhempansa väliseen suhteeseen, arvioitiin kahdenlaisesti. Toisten mielestä tilat olivat asialliset ja mahdollisuus omaan rauhaan toi mukanaan mahdollisuuden vanhemman ja lapsen välisen suhteen kohentumiseen. Toisille tapaajavanhemmille tilat olivat liian pienet, esimerkkinä Heikin puheenvuoro. ”*Vaikeeta tänne on varmaan saada lisää tilaaka. Mutta ehkä jotain ajankuluun liittyvä, tulee mieleen play station heti. Se lähinnä, eihän näitä tiloja voi miksikään muuttaa. Isommille lapsille jotain tekemistä.*” Henkilökunnan toiminta sai kiitosta. Erityisesti oltiin tyytyväisiä siihen, että heille annettiin rauha olla lapsen kanssa. He tunsivat saaneensa hyvää palvelua, joten Heikin maininta, ”*ei henkilökuntaa voi eikä tartteka muuttaa*”, sopii kaikkien haastateltavien puolesta todetuksi.

Tapaamispaikalta odotettiin rauhallisia tiloja ja asiallisesti käyttäytyvää henkilökuntaa. Tapaamispaikan henkilökuntaa ei kukaan moittinut, tiloja ja toimintaa voisi olla lisää. Tapaamispaikan tärkein tehtävä oli aineiston mukaan olla rauhallinen paikka, jossa voi ilman ulkopuolista häiriötä puuhailla oman lapsen kanssa.

5.4 Vertailua muihin vanhempiin

Kertomuksissa puhuttiin myös muista vanhemmista, joihin omia kokemuksia verrattiin. Heitä olivat muut tapaajavanhemmat tai lastensa luona asuvat vanhemmat sekä kaikki satunnaiset henkilöt,

joihin he vertasivat itseään. He puhuivat naapureistaan, tuttavistaan, yleisesti normaaleista ihmisistä, mutta myös sellaisista ryhmistä kuin rikolliset ja alkoholistit. Yhteistä näille kaikille ryhmille oli, että heistä puhuttiin lasten vanhempina. Luonnehdintoja oli yhteensä 74. Kaksi naista luonnehti muita vanhempia 47 kertaa ja kuusi miestä vertasi itseään muihin vanhempiin 27 kertaa. Äidit vertailivat itseään isiä useammin toisiin vanhempiin.

Vanhemmat vertasivat itseään tavanomaisesti lapsiaan tapaaviin tapaajavanhempiin tai normaaleihin lastensa luona asuviin vanhempiin. Isät eivät selitelleet, miksi eivät asuneet lastensa luona vaan heidän toiveenaan oli saada normaalit tapaamiset. Isät vertasivat itseään Heikin käyttämin termein ”*tavallisiin eroisiin*” ja olivat pettyneitä, ettei heillä ollut mahdollisuutta viettää koko viikonloppua tai lomaa lastensa kanssa. Äidit vertasivat itseään lastensa luona asuviin vanhempiin ja äitien puheissa oli enemmän selittämistä. He halusivat kertoa, miksi he eivät asuneet omien lastensa kanssa. Äidit pohtivat paljon omaa asemaansa ja toivoivat saavansa lapset joskus luokseen lomalle, mutta he näkivät nykyisessä tilanteessa myös paljon positiivista. ”*Mä mietin aina sitä, et jos lapset ois kotona ni mitäs sitte, että oisko me kaikki oltu seinähulluja*” (Sirpa).

Suurin osa haastatelluista oli sitä mieltä, ettei lapsen kanssa oleminen muuttuisi mitenkään, vaikka tapaaminen olisikin valvottoman ja toteutuisi tapaajavanhemman luona. He uskoivat selviävänsä pidemmistä tapaamisista ilman ongelmia ja olivat vakuuttuneita, että se edistäisi vuorovaikutusta lapsen kanssa. Sirpa teki poikkeuksen toteamalla: ”*Olishan se kiva, että ne ois kotona, mut sitte mä oon ajatellu et ois se aika raskasta, että kolme tenavaa olis tässä.*” Hänestä valvotuista tapaamista voi olla jokin hyötyäkin.

Useat vertasivat itseään vanhempiin, joiden olivat nähneet kaupassa huutavan lapsilleen. Monilla oli tuttavapiirissään vanhempia, jotka eivät jaksaneet olla heidän mielestään kovin hyviä vanhempia, vaan moittivat lapsiaan. Tämä aiheutti monessa tapaajavanhemmassa pohdinnan oman vanhemmuuden paremmuudesta. Jorma päättää pohdiskelun toteamalla: ”*Tuliko siinä sit meikäläisestä hyvä.*”

Monissa kertomuksissa normaalista puhuttiin tarkoittaen yleisintä etävanhemman ja lapsen tapaa- misfrekvenssiä. Normaaliksi koettiin joka toinen viikko ja lomat puolittava tapaaminen. He määrittelivät itsensä poikkeavaksi tai epänormaaliksi suhteessa ”normaaliin tapaajavanhempaan”. He käyttivät vertailukohtinaan lastensa luona asuvia vanhempia, muita tapaajavanhempia, mutta myös

niitä, joilla meni vielä huonommin kuin heillä. Pekka esimerkiksi toteaa: ”*Ku kaikki vankilaihmiset ja tommosteki saa tavata lapsiaan, sitte kuka käy töissä ja on muuten normaali, ni se ei saa.*”

Kukaan ei kokenut olevansa tällä hetkellä vertaistuen tarpeessa. Muutamat tosin kertoivat kaivanneensa joskus aikaisemmin tukea. He mainitsivat, ettei heille tarjottu mistään tukea, vaikka olisivat sitä tarvinneetkin. Nyt kun tilanteeseen oli jo sopeuduttu, eikä kukaan kokenut kaipaavansa vertaistukea. Heikin toteamus vertaistuen tarpeesta oli: ”*Joo täs on oikein kurjien kerho.*”

Tapaajavanhemmat vertasivat itseään useisiin erilaisiin vanhempiin. Vertailua tehtiin pohtien, onko oma vanhemmuus sittenkään niin kovin huonoa. He olivat havainneet, että huonoa vanhemmuutta löytyi myös ehjistä perheistä. Vertailun avulla oli mahdollista vahvistaa omaa kokemusta hyvästä vanhemmuudesta.

Pelkoa leimautumisesta ja puhetta häpeästä

Kaikki haastateltavat puhuvat häpeästä ja leimaamisesta, jos joku saisi tietää valvotuista tapaamisista. He sanoivat pelkäävänsä sellaisten ihmisten suhtautumista heihin, jotka eivät tiedä tilanteen taustaa. Heidän pelkonaan oli, että kertomalla avoimesti valvotuista tapaamisista, heistä Juhanin sanoin ”*tulis väärä kuva*”. Tietämättömydestä syntyvää virheellistä kuvaa on mahdollista torjua joko selittämällä asiat avoimesti, jolloin kuulija voi itse muodostaa oman mielipiteensä henkilöstä. Toinen mahdollisuus on jättää koko asia kertomatta, jotta väärää kuvaa ei synny. Monet kokivat tämä olevan helpoin tapa. Heikki puhui häpeästä sanoen: ”*En mä puhu siit mitään. Mä häpeen sitä niin lujaa.*” Pekka teki poikkeuksen todeten: ”*En mä häpiä ainakaan yhtään, koska mä tiään ettei minus oo mitään vikaa. Jos joku kysyy, ni kyllä mää oon sanonu, että näin on.*” Eräs vanhemmista kertoi, ettei tapaamisten valvonnasta tiedä kukaan hänen lähipiirissään oleva ihminen.

Haastatelluista useampi sanoutui irti alkoholiongelmasta. He halusivat saattaa tietoon, ettei heillä ole ongelmia alkoholin kanssa, vaikka sitä ei kysytty. ”*Kun ei kerran oo mitään lähestymiskieltoja ja tommosia enää ja tai mitään juopumisongelmia*” (Pekka).

Vanhemmat, joiden lapset oli otettu huostaan, sanoivat olevansa kaksin verroin häpeissään. Lapsista luopuminen oli ollut vaikea prosessi. Osa vanhemmista kertoi, että heidän on pakko kertoa lapsistaan jotakin, koska muuten ihmiset ihmettelisivät, kun lapset eivät koskaan käy heidän luonaan. Tapaamisten valvonnasta he eivät puhuneet mitään. Sirpa ei kerro kaikille, että lapset asuvat sijaisperheissä. Hän sanoo: *”Yleensä jos joku (---) on kysynyt, ni mä oon sanonu, et ne asuu isän luona. Koska se nyt on puoliks totta.”*

Häpeä tuli esille jokaisen vanhemman puheessa. Haastatelluilla tapaajavanhemmilla oli erilaisia tapoja häpeästä selviämiseksi. Yhden vanhemman keinona oli puhua avoimesti ja antaa selitys asialle. Hän puhui siitä, miksi ei koe häpeää. Muut vanhemmat yrittivät salata asian ja estää näin häpeällisen asian esiintulon. Heidän puheessaan häpeänsä liittyi leimautumisen pelkoon. Huostaan otettujen lasten äidit puhuivat kaksinkertaisesta häpeästä.

5.5 Tapaajavanhemman ja lapsen suhde

Katsaus tapaajavanhemman puheessa esiintyneisiin toisiin on nyt tehty. Seuraavaksi keskityn tapaajavanhempien kertomusten tärkeimpään vuorovaikutussuhteeseen, tapaajavanhemman suhteeseen omaan lapseensa. Edellisten jaksojen tarkoituksena oli avata näkökulmaa tulevaan. Poimin tapaajavanhempien kertomuksista puheet lapsista ja tarkastelin niitä lähemmin. Olen pyrkinyt valitsemaan osa-alueet siten, että ne kuvaisivat tapaajavanhemman identiteetin rakentumista.

Tapaajavanhemmat puhuivat runsaasti lapsistaan. Heillä oli yhteensä 171 luonnehdintaa lapsistaan. Jokainen mainitsi lapsensa ja luonnehti häntä vähintään 21 kertaa. Eniten mainintoja oli Marjatalla, joka puhui neljästä lapsestaan yhteensä 45 kertaa.

Tapaajavanhemman ja lapsen muodostamaan standardipariin kytkeytyy tapaamistilanteessa vanhemman huolenpito lapsesta ja lapsen kiintymys vanhempaansa. Lapsista puhuttiin tärkeinä ihmisinä, joiden vuoksi vanhemmat suostuivat valvottuihin tapaamisiin. Lapsista käytettyjä kategoriapiirteitä olivat viisas, älykäs ja hienosti kehittynyt, arka, pieni/pikkuinen, rauhaton, herkkä, raukka, pelokas, vaativa ja kohtelias. Lasten yhteydessä käytettyjä toiminnallisia kategorioita olivat

arkipäivän asioita, kuten ruuan laitto, yhdessäolo, ulkoilu, juttelu, leikkiminen ja pelaaminen. Tapaajavanhemmat toivat esiin, että valvottujen tapaamisten avulla oli mahdollisuus säilyttää ainakin jonkinlaiset suhteet lapsiin. Lapset kategorisoitiin melko positiivisesti ja tapaamisistakin puhuttiin tärkeinä yhteydenottomuotoina. Kaikissa tarinoissa haluttiin kuitenkin sivulauseessa mainita, että valvottujen tapaamisten toivottiin loppuvan.

5.5.1 Tavallinen vanhempi ja normaalia huolenpitoa lapsesta

Haastatteluun osallistuneet tapaajavanhemmat rakensivat kategorisoinnin avulla normaalin vanhemman identiteettiä vakuuttaen siten, että suhde lapseen oli tavanomaisen hyvä ja normaali. Vanhemmat puhuivat lapsen kanssa leikkimisestä, ulkoilusta, ruuanlaitosta, tiskaamisesta ja keskusteluista. Identiteetti oli perustelun välineenä vakuuttelulle, että suhde lapseen on ollut aikaisemmin ja on vieläkin hyvä Tavallista arjen kuvausta ja tavanomaisia vanhemman ja lapsen välisiä yhteisiä hetkiä oli puheissa monimuotoisesti. *”Piirretään tai väritetään tai rakennetaan jotain ja tietysti noitten nukkien kans (---)” (Jorma).*

Normaalista vanhemman ja lapsen välisestä vuorovaikutuksesta oli runsaasti kuvauksia. Näissä kuvauksissa korostui ilo omasta lapsesta ja hänen kanssaan olemisesta. Useat korostivat, että lapsen etu on heidän toimintaansa ohjaavaa, joten onnellisen ja tyytyväisen lapsen näkeminen teki heidätkin onnellisiksi. Pekan lausahdukseen yhtyivät kaikki haastatteluun osallistuneet vanhemmat. *”Se on tärkeintä, et lapset tykkää olla mun kanssa ja ne on onnellisia.”* Riemu ja ilo lasten tapaamisesta vaihtui suruun tapaamisen päättyessä. Silloin omat pettymyksen tunteet tulivat esiin. Tapaamisten välisellä ajalla oli aikaa ajatella. Marjatan kuvaus toimii esimerkkinä. *”Ikävä lapsia tietysti on, sehän on ihan normaalia, että on ikävä lapsia.”*

Vanhemmat, joilla oli mahdollisuus tapaamisen aikana ulkoilla lapsen kanssa ilman valvontaa, kertoivat siitä positiivisesti. He korostivat, miten tärkeänä pitivät vapaata yhdessäoloa lapsensa kanssa. Pekka esimerkiksi mainitsi: *”Saan touhuta niitten kaa ja voin mennä pihalle sun muuta.”* Tyytyväisyydestä huolimatta useat halusivat tuoda esiin, että he toivoivat valvonnan loppumista. Valvonnan negatiivisuus haluttiin tuoda esiin samalla, kun puhuttiin tyytyväisyydestä. Esimerkkinä

on Juhanin toteamus. ”*Ohan se niin pientä piiriä, ko siinä joudutaan käymään kaupungilla ja muuta.*”

Vanhemmat, joilla ei ollut mahdollisuutta ulkoilla ilman valvontaa puhuivat asiasta eri tavalla. He korostivat, että heistä tempot tai se, missä tapaamisen aikana ollaan, eivät ole tärkeintä. Tärkeänä nähtiin, että oman lapsen kanssa oli opittu olemaan valvonnasta huolimatta. ”*Ei nyt enää siihen kiinnitä huomiotaakaan*” (Jorma).

5.5.2 Vanhemmuuden vaikeuksia ja esteitä vanhemmuuden tiellä

Tapaajavanhemmat kuvasivat myös vanhemmuuden vaikeuksia. Samoin kuin kaikki vanhemmat, myös he pohtivat lapsen kehitykseen liittyviä seikkoja. Monia huolestutti, miten lapsi koki erikoisen tapaamisjärjestelyn. He miettivät, mitä lapsi kertoi kavereilleen tapaamisista. Pekka arveli lapsen kerskuvan kavereille isällä juuri siitä syystä, että lapsi ”*on kateellinen ja katkera siitä, ku kavereilla on isä kotona.*” Isät puhuivat miehen mallista ja siitä, miten he säälivät lastaan, jolle he eivät voi opettaa hiihtämistä tai polkupyörän kumin paikkaamista. Monet pohtivat, miten lapsi joutui erilaiseen asemaan kuin isiensä kanssa samassa taloudessa asuvat kaverit. Esimerkkinä Heikin pohdinta: ”*Muut kertoo, että isän kanssa käytiin hiihtämässä, luistelemassa, uimassa. Miten mustia ajatuksia mun pienen lapseni mielessä liikkuu? Että joutuuko se raukka riepu sanomaan kavereilleen, että me oltiin kolme tuntia lukkojen takana.*” Toisenlaisiakin mielipiteitä esitettiin. Joistakin tapaaminen oli tärkeä ja merkityksellinen, eikä paikalla tai ajalla ollut suurta merkitystä. Jorma arveli, että hänen lapsensa kertoi kavereilleen tapaamisista toisin. ”*Kuvittelis, että se sanois, että sil on vaan Jore-päivä, että se menee Joree kattoon.*”

Haastatteluissa tuli esiin myös huoli siitä, vaikuttavatko vanhempien vaikeudet lapsen kehitykseen. Esimerkiksi Pekka oli huolissaan lapsestaan, joka ”*ei vielä osaa ees kettinkejä pyörään, ettei ruveta siitä kiusaamaan tai jostain muusta*”. Tapaajavanhemmat kertoivat, miten vaikeaa oli antaa lapsille selityksiä tilanteesta. Osa oli huolissaan siitä, miten lapsi kasvaessaan suhtautuisi tilanteeseen. Joidenkin toiveena oli, että lapsi saisi oikeanlaista tietoa vanhempien riidoista ja tapaamisjärjestelyjen perimmäisistä syistä. Pekka kertoi: ”*Mää oon vaan sanonu, että sitten joskus voitte kysyä äitiltänne. Että en oo siihen ruvennu kommentoimaan, kummasko täs nyt on syytä.*”

Joidenkin puheessa oli odotuksia, että lapsi kasvaessaan ottaisi aktiivisen roolin ja puolustaisi tapaajavanhempaansa lähivanhemman moittiessa. Heikki puhui toiveistaan sanoen, että lapsi ”*varmasti tykönään miettii näitä asioita ja tietää, et nää asiat ei oo ihan niinku äiti kotona sanoo. Että niin, hän puolustaa isää ja hän tykkää isästään.*”

Tavanomaisesta vanhemmuudesta kertoi tapa, jolla he pohtivat omaa kasvattajan identiteettiä. Useat kertoivat, miten vaikeaa oli lapsen rajoittaminen lyhyen tapaamisen aikana. He pelkäsivät olevansa liian julmia tai ankaria, kun lyhyen tapaamisen aikana joutuivat kieltämään lastaan. Esimerkiksi Sirpa sanoi: ”*Jos mä vähän korotan ääntäni ja sanon, että ei saa tehdä näin. Sitten mä aattelen, että mä oon liian ankara.*” Vanhemmat pohtivat, yrittävätkö he hyvittävätkä lapselleen jotakin. Vaikeus olla jämäkkä vanhempi liittyi heistä siihen, että tapaamiset olivat niin lyhyitä. ”*Mä tavallaan aina haluan hyvittää antamalla niille jotaki*” (Marjatta).

Hellyyden näyttäminen ei ollut kaikille vanhemmille vaikeaa. Toiset sanoivat, että se oli luonnollista ja helppoa. Kokemukset jakautuivat, sillä joillekin vanhemmille halaaminen ja lapsen koskettaminen tuotti vaikeuksia. He arvelivat se johtuvan siitä, että he olivat vieraantuneet lapsistaan. Jorman kommentti oli yksi tapa kertoa asiasta. ”*Minä nyt oon muutenkin aika huono näyttään hellyyttä. Ajattelen, että olis pitänyt halata sitä. Joskushan se on halannu mua. Mutta että pitäis enemmän itte tehdä sitä. Monesti sit harmittaa, että kun ei.*”

Kaikki halusivat luokitella itsensä hyvän vanhemman kategoriaan. Tästä huolimatta useat halusivat tuoda esiin myös asiaa täsmentävän sivulauseen. Useat selittivät, että jokin ulkopuolinen taho esti heitä toteuttamasta hyvän vanhemman identiteettiä. He eivät nimenneet syyllisiä, vaan puhuivat arvoituksellisesti. Esimerkkinä selityksestä on Pekan puheenvuoro. ”*Minä piän ihteänä hyvänä isänä, kuhan vaan sille olis annettu mahollisuus.*”

Äidit selittivät omaa hyvyyttä vanhempina sillä, että he olivat toimineet pyyteettömästi ottaen huomioon lapsen edun. Sirpa totesi: ”*Mä koen siinä mielessä olevani hyvä äiti, et mä oon luopunu lapsista tai luopunu ja luopunu (--)*”. He olivat jopa pelastaneet lapsensa joltakin pahalta. ”*Jos se olis jatkunut se kotona olo, eikä mitään ois tapahtunu eikä tehty, niin lapset vois olla hyvin (---) sairas psyykkisesti*” (Marjatta).

5.5.3 Lapsen kanssa vietetty aika

Mielestäni osassa luonnehdinnoista puhuttiin puhtaasti ajasta. Siihen liittyi sellaisia määritelmiä kuin ”silloin ennen”, ”aikaisemmin” tai ”tulevaisuudessa”. Tyypillisin ajan kuvaus oli kertomus, miten tapaaminen lapsen kanssa oli toteutettu aikaisemmin ja miten tapaamisen muuttuminen valvotuksi vaikutti lapsen ja tapaajavanhemman suhteeseen. Haastatteluun osallistuneet tapaajavanhemmat pohtivat, miten tapaamisten ennalta sovittu aika tai tapaamisten toteuttamisfrekvenssi vaikutti suhteeseen lapseen. ”*On kai sillä jotakin merkitystä*”. Juhaniin toteamus ajan merkityksestä kuvasi vanhempien mielteitä. Kolmantena aikaan liittyvänä kysymyksenä tapaajavanhemmat nostivat esiin tulevaisuuden.

Useat totesivat olevansa peloissaan valvottujen tapaamisten vaikutuksista lapsiin. Vanhemmat puhuivat runsaasti ”ennen/ jälkeen” puhetta. Useat vanhemmista totesivat suhteen lapseen pysyneen hyvänä tapaamisajan lyhydestä huolimatta. Joidenkin mielestä suhde lapseen oli jopa parantunut tapaamisten aikana. Esimerkkinä puheenvuoro, jossa Sirpa totesi: ”*Hyvä. Parempi ainaki kun mitä on ollu. Sillon ku ne asu kotona. Paljon parempi.*” Pelkkä aika ei ollut kaikkien mielestä ratkaiseva tekijä. Lastaan harvoin tapaava Jorma korosti, että suhde lapseen oli pysynyt hyvänä hänen oman toimintansa ansioista. ”*Harva isä panostaa, sanotaan nyt sataprosenttisesti, niin kun minä*” (Jorma).

Kaikissa haastatteluissa puhuttiin tapaamisten pituudesta. Useat toivoivat pidempiä tapaamisia, vaikka toiset tapaajavanhemmat totesivatkin, ettei se heidän oman elämänsä ja pitkien matkojen vuoksi olisi mahdollistakaan. He korostivat tapaamispaikkaan tulon olevan suuri taloudellinen ja ajallinen ponnistus, joten heillä ei ollut mahdollisuutta tavata useammin. Kaikki korostivat normaaliin valvomattomien tapaamisten poistavat ongelman. Tapaajavanhemmat toivat esiin, etteivät vähäiset tapaamiset johtuneet heistä. He haluaisivat olla pidempiä aikoja yhdessä lapsensa kanssa, kuten esimerkkinä olevassa Pekan puheenvuorossa ilmenee. ”*Kyl se vaan harmi on, ko haluaisi olla niin paljon enempi.*”

Tapaajavanhemmat puhuivat ajasta, jolloin he omien sanojensa mukaan olivat olleet normaaleja. Sillä tarkoitettiin aikaa, jolloin perhe oli ollut yhdessä ja he olivat olleet lapsensa luona asuvia van-

hempia. Suurin osa haastatelluista totesi hyväksyneensä, ettei perhe ollut enää yhdessä. Normaalina pidettiin tavanomaista tapaajavanhemmuutta. Joidenkin puheesta voi havaita, ettei avioeroa ole voitu vielä hyväksyä, vaikka fyysisestä erosta olisikin jo useita vuosia aikaa. Kuvaavaa oli Juhaniin mielipide. *”Tietenkihän se ois parempi, että ois pysynyt perhe kasassa, että oltais oltu yhesä ja olis pystynyt osallistuu siihen jokapäiväiseen elämään (--).”*

Toinen aikaa jakava tapahtuma oli ollut tapaamisen muuttuminen valvotuksi. Vaihe kuvattiin raastavaksi ja siihen liittyi, että suhde lapseen oli väliaikaisesti ohentunut. Joillakin oli ollut jopa puoli vuotta, jolloin he eivät olleet tavanneet lastaan. Suhde lapseen piti silloin valvotuissa tapaamisissa luoda lähes tyhjästä. Kuitenkin useat sanoivat, että suhde parani alkujännityksen jälkeen nopeasti. *”Olihan se hienoa, mutta sen huomasi, että molemmat jännitti ainaki yhtä kovaa. Ja oli semmonen tietty kipsi päällä. Että kuinka tästä nyt taas lähdettiin liikkeelle. Et se oli ihan selvästi havaittavissa.” (Heikki.)*

Tulevaisuudesta puhuttiin runsaasti. Toiset toivoivat tulevaisuuden tuovan tavanomaiset tapaamiset, toiset taas pelkäsivät lapsen reaktioita. Heidän huolenaan olivat ongelmat, joita lapselle tulevaisuudessa syntyy siksi, ettei hän ole voinut luoda normaalia suhdetta vanhempaansa. Juhani mietti: *”Tietenki sitä nyt miettii, että miten ne vaikuttaa sille heihin, että minkälainen kuva niille sille syntyy minusta. Miten se sille vaikuttaa heihin, tähän kasvuun ynnä muuhun.”* Useat puhuivat lapsistaan säälien. *”Ja mua säälittää lapsi siinä mielessä, että se on mun mielestä lapselle kauhia tilanne. Ja se, että mitä lapsi ajattelee, että mitä pahaa toi isä on tehnyt, että me joudutaan tämmöseen paikkaan.” (Heikki.)*

Vanhemmat kuvasivat itseään lapsen etua tavoittelevina ja lastaan ymmärtävinä vanhempina. He olivat valmiita hyväksymään jopa se, että tapaamiset ovat valvottuja lasten toiveesta. Tämän hetken tilanne ei estänyt heitä haaveilemasta kuitenkaan siitä, että joskus voisivat olla lapsen kanssa viikonlopun tai loma-ajan. Tulevaisuuden tapaamisista puhuttaessa vanhemmat kertoivat toiveistaan tehdä jotakin sellaista, jota tapaamispaikassa ei voi tehdä. Korkeasaari, Linnanmäki ja metrolla ajeleminen sekä matkustelu lapsen kanssa oli joidenkin haaveena. Toiset taas odottavat koululäksyissä auttamista tai kiireetöntä yhdessäoloa, jolloin voisi antaa pojalle *”isän mallia”*, kuten Pekka asian ilmaisi.

5.5.4 Oikea äiti ja isä

Toiset tapaajavanhemmat olivat tilanteessa, jossa he eivät olleetkaan ainoita äitejä tai isiä lapsilleen. Entisen puolison nykyinen puoliso saattoi järkyttää oikeaa isää tai sijaisperheessä olevat lapset puhuttelivat sijaisvanhempiaan äidiksi ja isäksi. Jokainen tässä tilanteessa oleva tapaajavanhempi halusi tuoda asian esiin. Tilanne haastoi puhumaan oikeasta äidistä ja isästä. Joidenkin kohdalla tilanne oli jo hyväksytty ja silloin saattoi sanoa kuten Sirpa: *”Tuntuu se hassulta, et siellä on äiti ja mä oon Sirpa-äiti.”* Marjatta sanoi havainneensa, ettei suhde lapsiin ollut samanlainen kuin yhdessä asuessa. Hän toteaa, että *”välilä tuntuu, ettei ne osaa sanoa enää mua niinku äitikään”*. Biologiset vanhemmat puhuvat oikeasta isästä tai äidistä erotuksena toisista äideistä ja isistä. Heille oli tärkeää, että lapsi tuntee oikeat vanhempansa. Marjatta sanoi: *”Että mä oon niitten äiti kumminki. Ei niil oo ku yksi äiti, oikee äiti, ni kyl mä pidän itseeni äitinä.”*

Entisen vaimon uusi parisuhde aiheutti pelkoa, että uusi isä vie biologisen isän paikan. Silloin korostui ajatus, että lapsella on oikeus biologiseen isäänsä. Sivuun jäämisen tuskasta kertoo Heikki toivoessaan, että hänen lapsensa tietäisi, *”että hänellä on isä. Et kuka on hänen oikea isänsä, ettei se oo se mies, joka heillä kortteeraa.”*

5.5.5 Lapsen toiveet

Tapaajavanhemmat puhuivat omista tulevaisuuden toiveistaan. Samassa yhteydessä useat toivat esiin, etteivät olleet keskustelleet lapsen kanssa hänen toiveistaan. Useampi totesi, ettei tiedä, mitä lapsi toivoo tulevaisuuden tapaamisilta. Marjatan esimerkkinä toimiva puheenvuoro, jossa hän pohtii tapaamisten toteuttamista hänen luonaan. *”Mä en oo yhtään tietonen, mä en oo nyt kysynyt pitkään aikaan, et oisko ne nyt halukkait ees tulemaan. Et mä oon sen tavallaan jättäny, en mä oo anonu, enkä pyydelly. Se on jääny vaan sitten siihen.”*

Toiset uskoivat tietävänsä lapsen toiveet kysymättä. Juhani esimerkiksi toteaa: *”Ei niistä oo puhuttu. Mä en tiä, että tietääkö ne niistä, mut ei ne oo sillai koskaan.”* Joillekin lasten toiveet

olivat tulleet selviksi. He olivat jutelleet asiasta ja saaneet tietää, miten kovasti lapsi odotti tapaajavanhemman luokse pääsemistä. Lapsethan eivät olleet usein edes nähneet tapaajavanhempansa asuntoa. Pekka sanoi uskovansa: ”*Niil on samanlaiset toiveet, ainaki mitä oon saanu kuvaa heiän puheest. Toivonu, että pääsis mun tyä ja semmosta.*” Heikki kertoo keskustelleensa asiasta lapsen kanssa ja kertoo lapsen sanoneen, ”*et se olis kivaa, et hänen suurin murhe oli se, et isä, missä hän nukkuu siellä sun asunnossa.*”

Useat myöntävät, ettei lapsen kysymyksiin ole kovin helppo vastata. He toivat esiin, että vastaamalla ja kertomalla oman kokemuksensa tilanteesta, he saattaisivat hankaloittaa lapsen elämää. Monilla oli kokemus, että lähivanhempi oli kertonut oman versionsa lapselle ja jos lapsi kuulisi toisen version, se saataisi hämmentää lasta. Pekka kertoo vaikeasta tilanteestaan, kun lapsi oli sanonut tulevansa hiihtolomalle isänsä asuinpaikkakunnalle ja vaatinut isäänsä hakemaan häntä isän asunnolle. Pekka kertoi ajatelleensa, ”*että ei se nyt oo aivan niin helppoo.*” Pekka totesi: ”*Siihen on aika vaikia vastata.*”

Tapaajavanhempia huolestutti, ettei lapsi vain kokisi tullessa tapaajavanhemman hylkäämäksi. Esimerkiksi Sirpa kertoi vaikeudestaan vastata lapsen kysymyksiin sanoen: ”*Hirveitä kun mä en saa sanottua. Mä oon vaan sanonu, ettei äiti jaksanu, et äiti oli kauheen väsyny.*”

5.5.6 Vanhemman ja lapsen väliset keskustelut

Tapaajavanhemmat kertoivat, miten tärkeänä he pitivät keskusteluja lapsen kanssa. He puhuivat runsaasti siitä, miten haluavat kuulla lapsen arkipäivästä, koulusta, harrastuksista ja kavereista. Heille valvotut tapaamiset olivat puhelinyhteyden lisäksi ainoa tapa saada olla mukana lapsen arkipäivässä. Kaikilla tapaajavanhemmilla ei ollut lähestymiskiellon vuoksi mahdollisuutta edes keskustella lapsen lähivanhemman kanssa, joten silloin lapsen kertoma oli ainoa tiedon lähde. Kaikki kouluikäisten lasten tapaajavanhemmat kertoivat halustaan olla auttamassa lasta koulutehtävissä. Heistä oli mukavaa saada jutella lapsen kanssa. Joistakin vanhemmista tuntui, että lapsi ei kertonut heille kaikkea oleellista. Syyksi tähän arveltiin olevan joko lähivanhemman kielto tai sitten lapsen omaan luonteeseen kuuluva varovaisuus. Heikki kertoo pelkäävänsä lapsen kanssa

keskustelua, koska ”kylmää vettä on monta kertaa jo tullu niskaan näistä asioista. Että mä utelen kuulemma jotain liian henkilökohtaisia asioita.”

He olivat surullisia, etteivät voineet olla tukemassa lastaan. Heidän kokemuksensa oli, että valvottu tapaaminen oli yksi syy, miksi lapsi ei avautunut ja kertonut asioitaan tapaajavanhemmalleen. Juhani pohti: ” En tiää, mitä ne lapset suhtautuu ku täällä on ihan vieraita ihmisiä, että oisko se sitte jotenki vappaampaa.” Toiset tapaajavanhemmat kokivat, että lapsi kertoi hänelle asioitaan tavanomaisesti. Nämä vanhemmat pitivät tätä avoimutta osoituksena siitä, että lapsen ja vanhemman suhde oli säilynyt hyvän. Jorman pohdinta toimikoon esimerkkinä. ”Tääläkin on puhunu, että sillä on ihastuksiaki jo. Se varmasti tykkää minusta, vaikka täällä tavataankin. Ei se varmaan muuten kertois mitään, jos ei se oikeen tosiaan tykkäis musta.”

Tapaajavanhemman ja hänen lapsensa suhde näyttäytyi aineiston valossa tavanomaisena lapsen ja vanhemman suhteena. Lapsen kanssa vietetyt hetket olivat täynnä touhua ja yhdessäoloa. Valvotun tapaamisen ongelmat tulivat näkyviin määrällisesti tarkasteltuna. Lyhyet ja harvoin toteutetut valvotut tapaamiset aiheuttivat tapaajavanhempien mielestä ongelmia, jotka siirtyivät tapaajavanhemman ja lapsen väliseen suhteeseen. Tapaamisten vähäisyys esti tapaajavanhempien mukaan hänen ja lapsen suhteen kehittymisen. Tapaajavanhemmat toivat esiin, että yhdessä tekemisen kautta olisi mahdollisuus ohjata ja tukea lasta arkipäivän asioissa. Tapaajavanhemmat halusivat olla mukana lapsen arkipäivässä, mutta sitä oli mahdotonta toteuttaa valvottujen tapaamisten yhteydessä.

5.6 Tulosten yhteenveto

Seuraavassa jaksossa tarkastelen tuloksia kirjallisuuden avulla hankitun näkökulman valossa. Noudataan samaa järjestystä kuin tulosten esittelyssäkin. Tapaajavanhemmat puhuivat lastensa jälkeen määrällisesti eniten lasten lähivanhemmista. Tapaajavanhemmat luokittelivat entiset puolisonsa positiivisesti, koska kategoriat sisältävät tietyn moraalin. Jos haastateltavat olisivat määritelleet entiset puolisonsa eli standardiparinsa toisin, esim. negatiivisimmin määrein, olisi heidät itsekin voitu Sacks (1995) johdonmukaisuussäännön mukaan kategorisoida toisin. Tapaajavanhemmat pyrkivät selittämään pois, että avioliiton rikkoutuminen olisi aiheuttanut heille katkeruutta. He eivät halun-

neet riidellä, eivätkä tätä syystä myöskään lähteneet vaatimaan omien toiveiden mukaisia tapaamisia oikeudelta.

Määrittely osoitti, että heidän kulttuurisissa säännöissään puolisoiden on pystyttävä toimimaan lapsen vanhempina myös eron jälkeen. Koska näin ei ollut tapahtunut, he pyrkivät antamaan sille selityksen, joka sopi heidän rakentamaansa sosiaaliseen todellisuuteen. Heillä kaikilla oli kuitenkin voimakas halu toimia lapsen vanhempana myös eron jälkeen. Kuronen (2003, 106) on todennut, että vanhemmuuden merkitys näyttää kaikesta huolimatta kasvaneen. Haastateltavia suretti, etteivät he pystyneet solmimaan Kuronen (2003, 106) mainitsemaa eron jälkeistä eroliittoa entisten puolisoitensa kanssa. Parisuhteen purkautuminen on menetys, jossa menettää jäsenyytensä ja josta voi olla seurauksena huolenpidon puute (Vrt. Sacks 1995, 38). Haastattelun aikana tapaajavanhemmat saivat määritellä itselleen positiivisempaa vanhemmuutta. Heille oli tärkeää voida antaa itselleen kiitosta ja hyväksyntää, sillä täten heidän oma näkemys itsestään oli ehjä huolimatta siitä, miten ympäristö häneen suhtautui. Jokainen yksilö tarvitsee ympärilleen hallittavissa olevan yhtenäisen kokonaisuuden. Koska kokemusta eheydestä ei löydetä ulkomaailmasta, on se löydyttävä oman itsen sisältä.

Kuten edellä jo todettiin, tapaajavanhemmat kertoivat ex-puolisoitaan positiivisesti. Heillä oli tarve rakentaa sosiaalinen todellisuus, jossa ei etsitä syyllistä tapahtuneeseen. Valvotusti lapsiaan tapaavan vanhemman kategoriapiirteisiin kuuluu, että heidän ajatellaan olevan vaaraksi lapsilleen ja siksi tapaaminen on toteutettu valvotusti. Tämä kulttuurisen yhteisen tietovarannon vuoksi haastatellut tapaajavanhemmat identifioivat omaa suhdettaan lapsen ex-vanhempaan positiivisesti. Puhuessaan parisuhteen ongelmista oli mahdollista selittää pois, että tapaajavanhempien omat ongelmat aiheuttaisivat valvonnan tarpeen. Tällä puheella oli mahdollista häivyttää, että olisi olemassa jokin tapaajavanhemmasta itsestään johtuva syy, miksi tapaamiset toteutetaan valvotusti.

Kukaan tapaajavanhemmista ei pohtinut omien tekojensa seurauksia. Vaikka kertomuksissa puhuttiin lähestymiskiellosta, jonka saattaisi kuvitella olevan yhteydessä tapaamisten valvontaan, eivät haastateltavat ottaneet sitä itse puheeksi. He korostivat, etteivät olleet tehneet omille lapsilleen mitään pahaa. Taustalla oleva sanomaton selitys voisi olla, että parisuhteen vaikeudet aiheuttivat ongelmia ja nyt kun parisuhde on päättynyt, he voisivat olla normaalisti tapaavia vanhempia.

Lähivanhempi kuvattiin toisinaan ongelmien aiheuttajaksi. Heidän koettiin estävän tapaamisia tarkoituksellisesti. Pettymystä lisäsi, että myös viranomaiset olivat lapsen lähivanhemman puolella, joten tapaajavanhemman ei auttanut muuta kuin suostua annettuihin ehtoihin. Kaikista tästä voi aistia, että tapaamisten muuttuminen valvotuksi voi tapahtua kenelle tahansa, ilman henkilön omaa syytään.

Osalle haastatelluista lapsen lähivanhempana toimi sijaisvanhempi. Silloin kun henkilön oma vanhemmuus oli arvioitu niin riittämättömäksi, että lapset oli otettu huostaan, ei ole yllätys, että lasten seuraavat vanhemmat pyritään kategorioimaan negatiivisesti. Haastateltavien yllättävän positiivinen identifiointi sijaisperheistä kertoi, että he olivat kyenneet rakentamaan itselleen sosiaalisen todellisuuden, jossa hyvä vanhemmuus ei riipu asuinjärjestelyistä.

Tapaajavanhemmat konstruoivat sosiaalityöntekijän puheessaan ihmisiä alentavan, joustamattoman ja tukea antamattoman henkilö kategoriaan, koska muulla tavoin olisi mahdotonta selittää omaa tilannettaan. Sosiaalista todellisuutta rakennetaan varmistaen, että itselle muodostuu mahdollisimman positiivinen identiteetti. Oma identiteetin puhdistamiseksi tarvittiin joku, joka oli mahdollista selittää syylliseksi nykyisen itselle epäedullisen identiteetin syntymiseen. Sosiaalityöntekijälle oli mahdollista antaa syntipukin rooli omassa tarinassa. Tuntui luontevalta ajatella, ettei haastateltavien ollut helppoa konstruoida sosiaalityöntekijälle positiivista identiteettiä. Oma identiteetti oli konstruoitu arvottoman ihmisen identiteetiksi, joten vastinparina sosiaalityöntekijä oli konstruoitava samoin.

Tapaajavanhemmat vertasivat itseään muihin vanhempiin. Riippumatta vertailukohdasta, vertailu tehtiin vahvistaen omaa hyvän vanhemman identiteettiä. Yksilöiden on tukeuduttava itseensä etsiessään jatkuvaa järkeä ja yhtenäisyyttä. Heidän oli nähtävä itsensä hyvänä, lapsen kanssa aikaa viettävänä isänä tai äitinä, koska muuten he eivät saisi tarvitsemaansa kokemusta tyydyttävästä vanhemmuudesta.

Identiteetin rakentuminen kielen avulla on sosiaalista toimintaa. Identiteetin määritelmän mukaisesti identiteetti kertoo, kuka minä olen ja mikä suhde minulla on toisiin ja ympäristööni. (Kurvinen 1999, 64-65.) Haastatteluun osallistuvilla tapaajavanhemmilla oli tunne, että tapaajavanhemman kategoriaan liittyy useita negatiiviseksi luokiteltuja kategoriapiirteitä. Välttelemällä tavallisen tapaajavanhemman identiteettiä, he vastustivat luokittelua tapaajavanhemmaksi, sillä kategoriaan

kuului piirteitä, joista he halusivat pysytellä erossa. Vastustaminen näkyi siten, että he luokittelivat itsensä hyvän vanhemman kategoriaan. Antaki ja Widdicombe (1998, 52-70) totesivat tutkimuksessa jenginuorten kuvanneen, miten muut ihmiset suhtautuivat heihin negatiivisesti. Samalla tavalla haastatellut valvotusti lapsiaan tapaavat vanhemmat käyttivät identiteettiä keinoina, jolla he valittivat negatiivisesta asenteesta ja valvotusti lastaan tapaavan vanhemman identiteetin vuoksi johtuvasta eriarvoisesta kohtelusta.

Tämän päiviä Suomessa lähes puolet parisuhteista päättyy eroon ja erossa valtaosa lapsista jää asumaan äitinsä kanssa, joten lapsistaan erossa asuva isä ei ole mikään kummajainen. Tapaajavanhempien kertomuksissa tämä näkyi siten, että kaikki neljä kertomuksensa kertoneutta lapsiaan valvotusti tapaavaa isää eivät tuoneet esille mitään erityistä syytä sille, miksi eivät asuneet lastensa kanssa. Miehet jättivät asian käsittelemättä, koska äitiensä luona asuva lapsi on yhteiskunnassamme luonnollinen kulttuurisesti hyväksyty tilanne. Sosiaaliset normit antavat isälle mahdollisuuden toteuttaa isyyttä hyvin erilaisin tavoin. Joten valvotusti lastaan tapaava isä voi rakentaa itselleen hyvän isän identiteetin ilman että horjuttaisi sosiaalisia normeja. Hyvä isyys rakentuu jostakin muusta kuin asumiskysymyksistä (Vrt. Huttunen 2001).

Vanhemmuus tuntui aineiston perusteella olevan sukupuolen mukaan määrätynyttä. Miehiä oli helpompi määritellä itsensä hyvän vanhemman kategoriaan. Naiset kokivat olevansa velvollisempia selittämään. Naisille ei riittänyt selitykseksi, että jokin ulkopuolinen taho oli asettanut heidät asemaan, jossa he eivät voineet asialle mitään. Kulttuurinen tietoisuus korostaa, että hyvä äiti asuu lastensa kanssa ja huolehtii jokapäiväisestä hoidosta. Sosiaaliseen todellisuuteen ei sovi, että äiti sanoo olevansa hyvä äiti, vaikka ei asuukaan lapsensa kanssa.

Äidit rakensivat huostaanotolle selityksen, joka vähensi heidän äitinä kokemaansa epänormaaliutta. He kertoivat luopuneensa lapsista lapsen edun vuoksi. He olivat pelastaneet lapsensa. Kulttuurisesti hyvää äitiyttä leimaa lasten tarpeiden etusijalle laittaminen ja oma uhrautuminen. Näin äitien identiteetti oli olosuhteiden valossa sosiaalisesti hyväksyttävä. Äidit olivat löytäneet epänormaalitykselle toiminnalleen vaihtoehtoisen tulkintakehyksen, joten Heritagen (1984, 89) mukailleen, he olivat saavuttaneet normaaliuden selityksen avulla.

Äitiys oli erilaista vanhemmuutta kuin isyys. Äidit puhuivat eri asioista kuin isät. Isät puhuivat ulkopuolisesta voimasta, joka esti heitä olemasta hyviä vanhempia. Miehillä oli mahdollisuus

toteuttaa hyväksyttävää isyys, vaikka hän ei asunutkaan lapsensa luona ja vaikka hän tapasi lastaan harvoin. Isyyttä määrittää se, miten isä oli lapsensa kanssa. Äidit puhuivat omasta huonommuuden tunteestaan ja pohtivat sopimistaan hyvän vanhemman muottiin. Heillä oli selkeämmin omantunnon ongelmia esim. lasten rajoittamisesta. He tunsivat ulkopuolisten leimaamisen olevan heille kaksinkertainen taakka. Lapsiaan valvotusti tapaavat äidit kertoivat tarinansa positiosta, josta voi kuulla heidän omaavan kulttuurisen tiedon sukupuolittuneesta vanhemmuudesta. Äitiyttä määrittää runsaammin aika ja paikka. Hyväksi äidiksi määritellään nainen, joka asuu lapsensa kanssa ja huolehtii päivittäisestä huolenpidosta. Aineiston naisilla oli selkeästi vähemmän tapoja olla äiti kuin miehillä tapoja olla isä.

Joidenkin tapaajavanhempien puheessa saattoi havaita ristiriitaisuutta. Tyytyväisyys tapaamisiin oli toisinaan ristiriidassa sen kanssa, miten mukavista hetkistä lapsen ja vanhemman välillä kuvattiin puhuttaessa niistä ulkopuolisten kanssa. Lapsen kanssa oli ollut hauskaa ja tapaamisaika oli antanut mahdollisuuden keskusteluun ja yhdessäoloon lapsen kanssa. Tästä huolimatta pelättiin, miten lapset joutuvat selittämään kavereilleen tapaamista valvonnan alla. Johdonmukaisuussäännön mukaisesti tapaajavanhemman oli identifioitava myös lapsensa samaan vääryyttä kärsineen kategoriaan. Vaikka he myönsivät, että tapaaminen oli hauska ja lapsi oli iloinen lähtiessään, he rakensivat silti sosiaalista todellisuuttaan identifioiden sekä itsensä että lapsensa vääryyttä kärsineeksi.

Tapaajavanhemmat kertoivat lapsestaan olettaen, että myös lapsella olisi sosiaaliset säännöt hallinnassa ja että hän osaisi paheksua sitä, että joutuu tapaamaan vanhempaansa tapaamispaikassa. Haapa (2004, 103-117) tuo esiin haastateltuaan valvotusti vanhempaansa tapaavia lapsia, etteivät lapset tuoneet mitenkään erityisesti esiin tapaamispaikkaa negatiivisessa mielessä. Kuten Haapa (2004, 118) toteaa, tapaamispaikka antoi puitteet tapaamisiin, mutta suhteen sisällön ja merkityksen määrittäjinä toimivat vanhemmat ja lapsi.

Joidenkin tapaajavanhempien puheesta saattoi aistia, että he pelkäsivät menettävänsä lapsensa. Heitä pelotti, että kilpaileva isä tai äiti veisi heidän paikkansa. Lapsi ei kuitenkaan unohda biologista vanhempaansa, vaan suhde jatkuu lapsen mielessä myös silloin, kun lapsi ei tapaa vanhempaansa. Lapselle merkityksellinen aikuinen, joka on tullut identifikaation kautta osaksi lapsen sisäistä maailmaa ja persoonallisuutta, ei unohdu vaikka yhteydenpito katkeaisikin. (Valkonen 1995, 9.)

Yksilöiden on tukeuduttava itseensä etsiessään jatkuvaa järkeä ja yhtenäisyyttä. Baumanin (1997, 122-123) käsitteet objektiminä ja subjektiminä kuvaavat tilannetta. Objektiminä muodostuu yksilön erilaisista rooleista ja on siten repaleinen. Subjektiminällä on tarve olla yhtenäinen, koska yhtenäisyyttä ei välttämättä löydy ympäröivästä maailmasta. (Bauman 1997, 122-123.) Kertomukset pyrkivät antamaan järjestyksen aikaisemmille tapahtumille ja yhdistämään entisen minän ja nykyisen minän välistä suhdetta. Siksi haastateltavat halusivat selittää sellaisiakin asioita, joita ei kysytty. Oman tarinan kanssa ristiriidassa olevat seikat jätettiin kertomatta.

Kaikilla saman kulttuurin jäsenillä on yhteistä tietoa siitä, että lapsiaan valvotusti tapaavalla vanhemmalla on mahdollisesti alkoholiongelma ja että lähestymiskiellon määräämisen yhteydessä tapaamiset usein toteutetaan valvotusti. Kertomuksissa oli vakuuttelevaa puhetta runsaasti siitäkin huolimatta, etteivät haastattelun teemat sivunneet mitenkään alkoholia, päihteitä tai juhlamista. Kerrotut halusivat kuitenkin pohtia omaa suhdettaan näihin, heidän itsensä mielestä kulttuurisesti huonosti vanhemmuuteen sopivia asioita. Hännisen (1999, 64-65) mukaan ihminen voi muovata itselleen sisäisen tarinan, jossa hän itse esiintyy joko uhrina tai toimijana. Toiset halusivat tuoda esiin, ettei heillä ole ongelmia alkoholin kanssa. Nikunen (2005, 101) muistuttaa, että negaation kautta esille tuotavat selitykset ovat vahvimpia tarjokkaita, koska erikseen kielletty asiantila on ensimmäiseksi epäilty.

Useat tapaajavanhemmat toivat esiin huoltaan lapsen kehityksestä. He olivat huolissaan lapsesta, joka ei voinut olla normaalisti vanhempansa kanssa. Erityisesti isät, joilla oli poikia, puhuivat puuttuvasta miehen mallista ja sen haitallisista vaikutuksista pojan kehitykseen. Isättömyys saattaa tutkimusten valossa aiheuttaa lapsille ongelmia. Kiinnostavaa on, miksi tapaajavanhemmat vertaavat itseään isään, jolla ei ole mitään suhdetta lapseen. He kuvasivat kuitenkin, että suhde lapseen oli tapaamisten aikana hyvä ja että tapaamisten avulla heillä oli mahdollisuus säilyttää suhde lapseen. Toisaalta he kuitenkin vertasivat lapsiaan isättömiin lapsiin pohtimatta sitä, mikä aiheuttaa lapselle isättömyyden kokemuksen. Sinkkonen (1998, 224) korostaa, että vuorovaikutuksen laatu vaikuttaa enemmän lapsen ja vanhemman välisen suhteeseen kuin aika.

Granfelt (1998) totesi, että negatiivinenkin identiteetti tuo ihmiselle tunteen, että hän on joku. Virokannas (2004, 28) toteaa, että itsensä määrittely jostakin normaalista poikkeavaksi tai ulkopuoliseksi on tullut esiin muissakin ”marginaaliryhmiä” tarkastelevassa tutkimuksessa. Hän muistuttaa, että vaikka identiteettiä määriteltäisiinkin jonkin negatiivisen ulottuvuuden ja

poikkeavuuden kautta, oma toimijuus ei alistu toisten toimijoiden määrittelyille. Tapaajavanhemmat selittivät itsensä normaalin tapaajavanhemmuuden ulkopuolelle sanoen, etteivät heitä määrittelevät toiset tiedä kaikkia niitä syitä, miksi tapaaminen on määrätty valvotuksi. Heidän kertomuksensa sisälsivät puhetta itsestä aktiivisena toimijana, mutta myös passiivisena tapahtumien sivusta seuraajana. Aktiivisen toimijan kuvauksia oli puhuttaessa lapsen kanssa vietetystä ajasta. Silloin vanhemmat toivat esiin toiminnallisen identiteettinsä. Suhde lapsen lähivanhempaan ja viranomaisiin kuvattiin niin, että oma toimijuus jäi vähäiseksi.

Tapaajavanhemmat kertoivat elämästään tietoisina, että kuulijat suhtautuvat heihin erityisellä tavalla. Tapaajavanhemmat osoittivat tietävänsä, että heidän ajatellaan olevan poikkeavan leiman saaneita vanhempia. Heiltä huolestutti, että heidät leimataan kaikissa vuorovaikutustilanteissa, jossa muut tietävät heidän poikkeavuudestaan. Burr (2004, 109) toteaa ulkopuolisten odottavat poikkeavan hyväksyvän leimalla varustetun identiteettinsä. Tapaajavanhemmat sanoutuivat irti tapaajavanhemman poikkeavasta identiteetistä ja pyrkivät määrittelemään itsensä tavallisiksi vanhemmiksi.

Tapaajavanhemmat kuvasivat normaaliuden saavuttamisen arvoisena. Toisaalta he tuovat esiin, etteivät aina itsekään usko saavuttavansa sitä koskaan. Tämä saavuttamisen vaikeus aiheuttaa torjumista. Strandell ym. (2002, 112) korostavat, että marginaalissa olevia pyritään pakottamaan yhteisen arvojärjestelmän piiriin, joten yhteiskunnallisestikin normaalius on tavoittelemisen arvoinen.

Kertojan kokemus itsestä näytti pitävän sisällään runsaasti puhetta normaaliudesta, omasta epänormaaliudesta ja häpeästä. Useat vanhemmat halusivat selittää, miksi tapaamiset on toteutettu valvotusti. Kertomuksissa tuotiin ilmi jonkun tahon tehneen mielivaltaisen päätöksen heitä kuulematta. He korostavat jonkun muun ihmisen toimintaa ja omaa ajojahdin uhrin osaa. He kuvasivat oman toimijuutensa olemattomaksi. Heritage (1984, 98) toteaa Garfinkelin muistuttaneen, että on liian raskasta, jos kerrotaan kaikki. Selittämisen avulla on mahdollista häivyttää uhriuden ja tekijyyden rajaa ja antaa teolle oikeutus. Mahdollista on myös, että molemmat osapuolet olettavat merkitysten olevan molempien tiedossa.

Puheen funktiona on usein tietynlaisen sosiaalisen identiteetin luominen suhteessa kuulijaan. (Hänninen 1999, 56.) Haastatellut tapaajavanhemmat määrittyivät kertomuksissaan tyypillisimmin ulkopuolisiksi. Tapaajavanhemmat kertoivat lapsen tapaamiseen liittyvästä tilanteesta

poikkeavuudesta tietoisien kertojan näkökulmasta. Oma asema valvotusti lastaan tapaavana vanhempana kerrottiin syntyneen ulkopuolisten toimesta. Haastatteluissa korostui oman toimijuuden minimointi, sillä tapahtumista kerrottiin ikään kuin itsellä ei olisi ollut mahdollisuutta vaikuttaa tapahtumien kulkuun. Päähenkilö kuvaa olleensa prosessissa kuin kaarna laineilla, ilman omaa tahtoa tai oikeutta puolustautua. Toisaalta toimijuus tuotiin esiin positiivisesti. Silloin kerrottiin lapsen kanssa toimimisesta. Heidän toimijuutensa oli näkyvästi mukana puhuttaessa arkipäivästä. Marginaalisuus tuli puheeksi suhteessa viranomaisiin, jolloin kokemuksena oli, ettei heitä kuunneltu ja eikä heidän mielipiteillään ollut väliä. Niiranen (2002, 72) pitää tärkeänä, että asiakas saisi kokemuksen kuulluksi tulemisesta. Näin voisi syntyä uskoa, että itseään koskevaan päätöksentekoon on mahdollista vaikuttaa.

Lapsiaan valvotusti tapaavat vanhemmat toivat kertomuksissaan esille lasten tapaamiseen liittyviä seikkoja suhteellisten vankkojen vaihtoehtojen kautta. Kerronnassa oli runsaasti mustavalkoista rajaamista. Omaa elämää ja omia kokemuksia kuvaamassa sekä identiteettiä rakentamassa käytettiin rajoja. Muita ihmisiäkin luonnehdittiin ja heidän identiteettiään tuotettiin rajaamalla. Rajat liittyivät normaaliin vanhemmuuteen ja valvotusti tapaamisen epänormaaliuteen.

Tapaajavanhemmat olivat tilanteessa, jossa he tunsivat sosiaalisesti velvollisuudekseen selittää tekemisiään tai heille sattuneita asioita. He tuntuivat pitävän itsestään selvänä tapaamisen muuttuneen valvotuksi, koska ensin tapahtui jotakin muuta. Selitykset koostuivat niin, että he muodostivat valvotusta tapaamisista väitteen, joka pohjautui ylemmän tason väitteeseen. Tapaamisen muuttumista valvotuksi ei nähty henkilön valitsemana tekona vaan tapahtumana, jota ei voitu välttää. Bauman (1997, 135-136) korostaa, että yksilön oma valinnanvapaus jätetään huomioimatta, vaikka juuri se olisi saattanut vaatia selitystä.

He luokittelivat tapaajavanhemmat johonkin kategoriaan, johon eivät itse kokeneet kuuluvansa. Toisaalta tapaajavanhemmat saattoivat kuvata itseään tuleviksi normaaleiksi, jolloin epänormaalius nähtiin jo itsestä poissa olevana entisenä identiteettinä. Tällöin ”uraa” katsottiin kuin taaksepäin. Tapaajavanhempi, joka kertoi tarinaansa normaalin vanhemmuuden ulkopuolisesta positioista, vertasi omaa tilannettaan voimakkaasti normaaliin. Valvotun tapaamisen säännöt, aikataulut ja rajoitukset nähtiin normaaliutta estävänä negatiivisena rasitteena.

Haastatellut vanhemmat vertasivat tilannettaan eri tavalla. Jos tapaajavanhempi kertoi tarinansa positiosta, jossa valvottu tapaaminen oli ainoa mahdollisuus tavata lasta ja olla luontevasti vuorovaikutuksessa lapsen kanssa, he käyttivät vertailukohtana tilannetta, jossa lasta ei voinut tavata lainkaan. Toiset vertasivat normaalisti tapaaviin vanhempiin, joku taas käytti vertailukohteena harvoin lapsiaan tapaavia vanhempia ja osa vertasi itseään heihin, jotka eivät tavanneet lapsiaan lainkaan. Elämänmuutosta oli mielestäni mahdollista tarkastella kategorisoinnin avulla. Luokittelut rakentuivat muutoksen ympärille ja niistä voi löytää alun, muutostilanteen ja lopun. Luokittelemalla hallittiin elämää, ja kun muutos katkaisi näköalan tulevaisuuteen, oli luokittelu suoritettava uudelleen. Ihmisen tapa jäsentää todellisuuttaan ja sen muutoksia heijastaa yleisiä kulttuurisia merkitysrakenteita. (Hänninen 1999, 78.)

Tapaajavanhempien kertomuksista saattoi löytää muutos-tarinoita. Kertomuksista erottui selvästi "ennen ja nyt" vaihe. Kertomuksissa kerrottiin aluksi suurista vaikeuksista. Useille se oli ollut tilanne, jossa he eivät olleet saaneet nähdä lasta ollenkaan. He kertoivat omasta tuskastaan ja pelostaan, ettei tilanne koskaan enää muutu paremmaksi. Kaikkein pahin vaihe oli kertomuksissa takanapäin, mutta toiveissa oleva tulevaisuuden visio oli vielä kaukana saavuttamattomissa. Kertomuksien ensimmäiseen vaiheeseen liittyi ongelmat entisen puolison kanssa. Joissakin kertomuksissa viitattiin aikaan, jolloin perhe oli vielä yhdessä, mutta muulla tavoin parisuhteen problematiikkaa ei kertomuksissa tuotu esiin. Monet aloittivat intensiivisimmän kerronnan ajasta, jolloin tapaamiset olivat muuttuneet valvotuiksi. Tapahtumaa kuvattiin vedenjakajana. Valvottuihin tapaamisiin sopeutuminen oli jo takanapäin ja niiden koettiin antavan edes jonkinlaisen mahdollisuuden vuorovaikutukseen lapsen kanssa. Valvotuissa tapaamisissa nähtiin olevan hyvän lisäksi paljon negatiivista ja siitä kaikki halusivat mahdollisimman nopeasti pois. Tulevaisuudelta odotettiin muutoksia. Siihen liittyi normaalina vanhempana olemista ja nöyryyttäväksi koetun tapaamisen valvonnan loppuminen. Kenelläkään ei ollut haaveita lapsen kanssa asumisesta, vaan tapaamisten normalistuminen.

6 Johtopäätökset ja pohdinta

Aihevalintaani kummasteltiin ja joutuin selittämään, miksi valitsin haastateltavaksi valvotusti tapaavat vanhemmat. Taustalla lienee ajatus, että valvotusti lapsiaan tapaavat vanhemmat ovat itse aiheuttamassaan tilanteessa, joten heitä ei tarvitse ymmärtää. Minulle valvotusti tapaavat vanhemmat ovat vanhempia, jotka toteuttavat vanhemmuuttaan vanhemmuuden marginaalissa ja joiden mahdollisuus saada äänensä kuuluviin on ollut vähäinen.

Tarkastelin vanhemmuutta yhden marginaali-ilmion kautta, koska halusin kuulla valvotusti lastaan tapaavien vanhempien kokemuksia. Vanhemmuudesta kerrotut kertomukset toivat näkyviin eräitä erillisiä kokemuksia vanhemmuudesta. Valvotusti lastaan tapaavat vanhemmat eivät sovi yleiseen kulttuuriseen kuvaan vanhemmuudesta. Kuitenkin myös reuna-alueen ilmiöt sisältävät kulttuurisia merkityksiä.

Tapaajavanhempien kertomukset ovat yhdenlainen näkökulma asiaan. Kertomuksia ei pidä ajatella ainoana totuutena, eikä tarkoituksena ole arvostella lähi- tai sijaisvanhempien, sosiaalityöntekijöiden tai oikeuden tuomareiden päätöksiä. Pyrkimykseni oli kuvata ja tulkita muutaman tapaajavanhemman kokemuksia ja heidän niille antamia merkityksiä. Tapaajavanhempien kokemus eri asioista ja tilanteista nousi esiin minun tulkitsemani. Täten tutkielma olisi täysin toisenlainen, jos haastatteliija tai ajankohta olisi ollut toinen. Kertomus olisi muodostunut täysin erilaiseksi myös silloin, jos haastateltavina olisi ollut joku toinen tapaamiskertomuksen päähenkilö, esimerkiksi tapaava lapsi tai lähi-/sijaisvanhempi.

Minua kiinnosti, oliko valvotusti tapaavilla vanhemmilla haaveena ”normaali vanhemmuus” vai olivatko he luoneet itselleen valvotusti tapaavan vanhemman identiteetin. Halusin tarkastella, sallivatko haastateltavat itselleen poikkeaman normaalista vanhemmuudesta. Jäsenkategorisoinnin avulla oli mahdollista saada selville, miten tapaajavanhemmat käyttivät ja tuottivat normeja omassa toiminnassaan.

6.1 Tutkimusprosessin kuvaus

Tutkimusmatkani alkoi valvoessani tapaamisia ja miettiessäni vanhempien kokemuksia. Lapset näyttivät sopeutuvan vanhempiaan paremmin valvottuihin tapaamisiin. Minua kiinnosti tapaajavanhempien kokemus omasta tilanteestaan.

Teoreettisessa viitekehyksessä pureuduin marginaalissa olevaan vanhemmuuteen. Havaitsin vanhemmuuden olevan edelleenkin sukupuolittunutta. Äitiys on isyydestä eroavaan toisenlaista vanhemmuutta. Lapsistaan erossa asuvien vanhempien määrä on lisääntynyt avioerojen ja huostaanottojen määrän lisääntyttyä. Tutkielman tutkimusongelmaksi muotoutui, mitä ja miten tapaajavanhemmat puhuvat valvotuista tapaamisista.

Tutkielman aineiston muodosti kuuden tapaajavanhemman haastattelut. Teemahaastattelun avulla hankittu aineisto ei ollut elämänkerta vaan tarina, jossa haastateltava kertoi erään osan elämästään. Tarinoita voisi nimittää kertomuksiksi elämästä. Oma menneisyyttä jäsentämällä tapaajavanhemmat saattoivat omien elämästään kertomien kertomusten kautta paikantaa itseään tässä päivässä ja etsiä uutta suuntaa tulevaisuuteen. Tapaajavanhempien tarinat olivat identiteettiä ylläpitäviä ja rakentavia.

Tapaajavanhempien kertomuksien analysoinnissa käytin hyväkseni MCD-analyysiä. Tulkitsin jäsenkategorisoinnin analyysiä niin, että tapaajavanhemmat tuottivat puheessaan luokituksia rakentaakseen ymmärrystä sosiaaliselle todellisuudelle. Tapaajavanhemmat osoittivat kertomuksissaan, että he tiesivät etukäteen jotakin muista ihmisistä ja käyttivät tietoa kulttuurisena resurssina. Tavanomainen yhteydenpito toisiin ihmisiin sujuu paremmin, kun heidät sijoittaa tiettyihin kategorioihin. Kategoriat järjestyvät pareiksi ja joukoiksi ja jokaiseen kategoriaan liittyy tietynlaisia toimintoja. Tarinoita analysoimalla löysin kategorioita ja niihin liittyviä piirteitä ja toimintoja.

Tulosten perusteella tapaajavanhemmat ovat tyytymättömiä epänormaaliin vanhemmuuteensa. He kokevat jääneensä ulkopuolisiksi omasta vanhemmuudestaan. Heillä oli halu päästä pois vanhemmuuden marginaalista. Toisaalta valvotut tapaamiset näyttäytyivät miellyttävinä kokemuksina, jossa korostui lapsen kanssa oleminen, leikkiminen ja touhuaminen.

Tapaajavanhemmat kuvasivat lapsen kanssa olemista positiivisena kokemuksena, vaikka toiveena olikin normaalisti toteutetut tapaamiset.

6.2 Tutkimusprosessin arviointia

Tutkielman teon alusta alkaen minua kiinnosti, miten tapaajavanhemmat tilanteestaan kertoivat. Oletin, että heidän pohdintansa voisi mahdollisesti olla ympäristökeskeistä, jolloin oma toiminta koetaan väistämättömänä ulkopuolisten paineiden puristuksessa. Toisaalta omaa toimintaa määrittelevä pohdinta voisi tuottaa tavoitteen, jossa löytyy tasapaino oman identiteetin ja ulkomaailman välillä. Aineistoa tarkasteltuani voin todeta, että haastatteluun osallistuneet tapaajavanhemmat pohtivat tilannettaan molempien tapojen kautta. Tapaajavanhemmat toivat esiin, että he ovat joutuneet tilanteeseen ilman omaa syytään. Osittain pohdintaa väritti pyrkimys löytää tasapaino oman identiteetin ja ulkomaailman välille.

Käsitykseni mukaan vanhemmuus on sosiaalisesti rakentunut. Sosiaalinen konstruktionismi näkyy tutkimuskohteen valinnassa, tutkimuskysymysten muotoilussa, analyyttisten työkalujen kehittämisessä, mutta myös tutkijan ja tutkimuskohteen välisen suhteen ymmärtämisessä.

Analysoin aineistoa poimien haastateltavien puheesta luonnehdintoja toisista henkilöistä eli standardipareista. Kokosin luonnehdinnat pitkiksi lausejonoiksi, joissa eri henkilöiden luonnehdinnat olivat eri tavoin merkittynä. Päädyin laskemaan jokaisen henkilön luonnehdintojen määriä. Sain havaita, että luonnehdintojen laskemisessa oli omat ongelmansa. Oli vaikeaa määrittellä, mikä oli yksi luonnehdinta ja milloin kyseessä oli kaksi erillistä mainintaa. Haastateltava saattoi puhua esimerkiksi lapsistaan todeten, että toinen nimittää häntä äidiksi, mutta toinen lapsi taas ei. Tulkintani oli, että koska haastateltava puhui kahdesta lapsestaan määritellen heidät eri tavoin, oli kyseessä kaksi luonnehdintaa. Pohdin, kannattaako luonnehdintoja ollenkaan laskea menetelmän epämääräisyyden vuoksi. Halusin tehdä sen kaikesta huolimatta, koska katsoin, että mainintojen määrillä pystyin osoittamaan eri haastateltujen väliset erot.

Aineistoa tarkastellessani havaitsin, että miehet ja naiset puhuivat eri tavalla eri asioista. Aineistolähtöisen tutkimusotteen mukaisesti hyväksyin tämän aineistoista nousevan näkemyksen,

vaikka se ei ollut tutkielman lähtökohtana. Osaltaan erilainen puhe joutui siitä, että kaikkien isien lapset asuivat entisen puolison luona ja molempien äidin lapset asuivat sijaisperheissä.

Tulosten arviointia

Kulttuurisesti ihmiset kantavat mukanaan yhteistä tietoutta, että valvotusti lapsiaan tapaavan vanhemman omat ongelmat ovat estäneet hänen ja lapsen kahdenkeskiset tapaamiset. Haastattelutilanteessa tapaajavanhemmalla oli tilaisuus antaa selityksiä ja konstruoida sosiaalista todellisuutta aktiivisesti. Haastatellut vanhemmat kategorisoivat itsensä hyvän vanhemman kategoriaan, joten myös minun oli analysoitava heidän puheitaan hyvä vanhempi kategoriasta käsin.

Tapaajavanhemmat identifioivat itsensä lisäksi myös muita tapaamistilanteeseen liittyviä henkilöitä. Haastatteluun osallistuneet puhuivat suhteestaan entiseen puolisoon ikään kuin pariskunta jatkaisi edelleen liittoaan. Aineistoni vahvisti Kurosen (2003, 107) toteamuksen, ettei avioero lopeta suhdetta vaan muuttaa sen uudelleen eroliitoksi. Mielenkiintoa herätti pyrkimys kuvata lähivanhempia positiivisin määrein, kun taas sosiaalityöntekijöistä kerrottiin negatiivisesti. Tapaajavanhemmat kokivat, että suhde lähivanhempaan oli pyrittävä säilyttämään mahdollisimman hyvänä. Sacksin (1995) kehittämän johdonmukaisuussäännön mukaan myös heidät itsensä olisi voitu määrittellä negatiivisesti, jos he olisivat tehneet niin lähivanhemmalle.

Sosiaalityöntekijöiden konstruoinnin tarkastelun yhteydessä on muistettava puheen kontekstisidonnaisuus. Haastateltavat kertoivat kokemuksistaan sosiaalityöntekijöistä tietäen, ettei haastattelija kuulu sosiaalityöntekijöiden kategoriaan. Sosiaalityöntekijä olisi ollut mahdollista konstruoida toisinkin, jos tapaajavanhemmat olisivat ajatelleet haastattelijan olevan sosiaalityöntekijä.

Tapaamispaikan henkilökuntaa arvosteltiin hellästi. Syykin oli ymmärrettävä. Tapaamiset jatkuvat tapaamispaikassa, joten oli sosiaalisesti järkevää puhua tapaamispaikasta ja sen henkilökunnasta säilyttäen hyvät suhteet. Eteenkin kun asiaa kysyi tapaamispaikan työntekijä, ei olisi ollut järkevää moittia paikkaa järeästi. Tilanne oli eettisesti arveluttava, enkä tahdo tehdä näennäisjohtopäätöksiä oman työpaikkani toiminnasta. Voin vain todeta, ettei haastattelijana toimiva työntekijä voi saada työpaikan kehittämideoita. Tosin se ei ollut alkujaankaan tutkimuksen tavoitteena.

Tapaajavanhemmat puhuivat runsaasti normaalista vanhemmuudesta ja vertasivat itseään normaaliin. Heillä oli tarve suhteuttaa oma tilanteensa omaan käsitykseensä normaalista vanhemmuudesta. Tapaajavanhemmat loivat viitekehysten kertomuksilleen samoin kuin Strandell ym. (2002, 111) toteavat lastensuojelunuorten tehneen. Minunkin haastateltavani kertoivat tarinaansa marginaalista. Tapaajavanhemmat olivat tilanteessa, jossa heillä oli vaikeuksia saada normaaliutta omaan elämäänsä. He ikään kuin alleviivasivat normaaliuden tarvettaan. Strandell ym. (2002, 111) toteaa normaalin normatiivisuuden nousevan nuorten puheissa esiin. Rikkoessaan normaalia, he tekevät siitä näkyvän.

Normaalilla oli tapaajavanhempien puheissa kaksi merkitystä. He kuvasivat itseään sanoen olevansa normaaleja lastensa kanssa leikkiviä vanhempia. He tarkoittivat normaaliudella tavanomaista lapsen ja vanhemman välistä suhdetta ja se tuli esiin lapsen kanssa olemisesta kerrottaessa. Toisenlainen saavuttamaton normaalius tuli kerronnassa näkyviin tapaajavanhempien kertoessa tapaamisten määrästä ja paikasta. Kaikilla tapaajavanhemmillä oli yhteinen käsitys normaalista tapaamisesta. He kuvasivat normaaliksi tapaamisen, joka toteutui tapaajavanhemman kotona ilman valvontaa ja kesti vähintään viikonlopun. Tapaamisten normaaliutta he eivät katsoneet pystyvänsä saavuttamaan haastatteluhetkellä.

Normaaliuden pakonomaisuus tuli tapaajavanhempien haastatteluissa näkyväksi. Tapaajavanhemmat eivät pyrkineet laajentamaan normaaliuden käsitettä, vaikka sillä tavoin he olisivat voineet luokitella itsensä normaaleiksi vanhemmiksi valvotuista tapaamisista huolimatta. Heille normaalius oli jäykkä raami, jonne he halusivat sulloutua hinnalla millä hyvänsä. Toive tulevaisuuden normaaliudesta eli kaikissa kertomuksissa vahvana. Kuitenkaan tapaajavanhemmillä ei ollut suunnitelmia, joiden avulla tämä oma haave olisi mahdollista saavuttaa. Vain yksi tapaajavanhempi kertoi tulossa olevasta oikeudenkäynnistä, muut sanoivat odottavansa joko sosiaalityöntekijän tai lapsen lähivanhemman mielen muuttumista. Syyksi he sanoivat, etteivät jaksaa tai ehdi ryhtyä haasteelliseen ja pitkään prosessiin, jonka lopputulos on kuitenkin epävarma.

Kuronen (2003, 104) toteaa, että eroamisesta on tehty entistä helpompaa. Aineiston valossa yhdyin Kurosen ajatukseen. Avioeron saamisen helppous saattaa jättää eroavat vanhemmat ilman tukea ja keskustelumahdollisuutta. Tästä syystä heidän voi olla vaikea hyväksyä uusi muuttunut identiteettinsä vanhempana. Lastaan valvotusti tapaavalle vanhemmalle pitäisi suoda aikaa ja

paikka, jossa hän voisi työstää luopumisen ja surutyön prosessejaan. Täten lapsen ei tarvitsisi ottaa vanhemman tuskaa kannettavakseen (Vrt. Laurila 1999, 200-201).

Vanhempiin, jotka tapaavat valvotusti lapsiaan, liitetään usein luokittelemaan pyrkiviä leimoja. Heidän oletetaan kulttuurisesti olevan alkoholin suurkuluttajia, mielenterveysongelmaisia tai muuten sellaisia, joiden hoitoon lasta ei voi turvallisesti jättää. Toisaalta valvotusti tapaavia vanhempia pidetään tilanteeseensa syytöminä entisten puolisoidensa kostonhalun ja väärin ilmiantojen vuoksi rangaistuina. Kategorian piirteinä olivat naisen kanssa liittoutunut naisviranomainen, jotka alistivat miehen. Näin valvotusti tapaavat vanhemmat voitiin kategorisoida joko ongelmallisiksi, omaan tilanteeseensa syyllisiksi tai onnettomien olosuhteiden uhriksi. Haastatellut tapaajavanhemmat pyrkivät omissa tarinoissaan sanoutumaan irti ensimmäisestä kategoriasta ja kertoivat tarinaa jättäen pois kaiken sellaisen, joka olisi saanut heidän samaistumaan toimijan osaan. Haastatellut tapaajavanhemmat luokittelivat itsensä uhrin asemaan.

Vanhemmat, joiden lapset oli otettu huostaan, kertoivat ajasta. He kertoivat, että aluksi oli tuntunut niin pahalta, etteivät he kaupassa käydessään pystyneet edes katsomaan pientä lasta. Ensimmäiset joulut ilman lapsia olivat tuottaneet tuskaa, eikä joululauluja pystynyt kuuntelemaan itkemättä. Perheiden juhlat, kuten äitienpäivät ja lapsen syntymäpäivät tai rippijuhlat toivat riipaisevasti mieleen oman menetyksen. Vanhemmat kertoivat nykyään sopeutuneensa tilanteeseen ja sanoivat nyt jo pysyvänsä suhtautumaan tilanteeseen hyväksymällä se pakon edessä. Eittämättä tulee mieleen, eikä palvelujärjestelmämme pystyisi parempaan. Vanhempien ei pitäisi joutua jäämään huostaanoton jälkeen yksin surunsa ja pelkonsa kanssa. Heillä pitäisi olla oikeus saada tukea tuskansa käsittelemiseen kuten muillakin ihmisillä, joita on kohdannut suuri menetys. Toivottavasti tulevaisuudessa opittaisiin järjestämään kriisiapua vanhemmille, joiden lapset on otettu huostaan. Jos vanhempia autetaan kriisin hetkellä, he pystyisivät ehkä paremmin toimimaan osavastavanhempina.

Valvottu tapaaminen koetaan tapaajavanhempien keskuudessa rangaistuksena, vaikka olisi rakentavampaa nähdä se mahdollisuutena yhteydenpitoon lapsen kanssa. Valvottu tapaaminen on yksi mahdollisuus toteuttaa vanhemmuuttaan silloin, kun se ei muulla tavalla onnistu. Sinkkonen (1998, 250) korostaa, että valvotun tapaamisen aikana vanhempi voi osoittaa lapselle, että hän haluaa olla oman lapsensa kanssa. Tapaajavanhemmuus on aivan yhtä tärkeä vanhemmuuden muoto kuin muutkin. Lapsi tarvitsee kehittyäkseen Vuorisen (1998, 251-252) mukaan molempiin

vanhempiinsa oman erillisen vuorovaikutussuhteen. Vaikka tapaaminen valvotuissa olosuhteissa on lyhytaikainen ja tapaamisten välillä saattaa olla melko pitkä aikana, se mahdollistaa kuitenkin lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen.

Juhila (2002, 16) mainitsee osallistuvan ja osallistavan toiminnan, jossa asiakkaan oma tieto ja asiantuntemus saatetaan näkyväksi. Dialoginen suhde marginaalissa elävien kanssa voi Juhilan (2002, 16-17) mukaan auttaa rakentamaan asiakkaiden tarinoista uudenlaisia versioita. Tapaajavanhemmat kertoivat häpeävänsä omaa marginaaliuttaan. Heistä pelotti leimautuminen, jos he puhuisivat valvotuista tapaamisista avoimesti. Häpeä esti heitä kertomasta kokemuksistaan. Toisaalta vanhemmuuden marginaaliin joutuminen on yhteiskuntamme ongelma. Raja normaalin ja marginaalin välillä on muuttunut viimeisen sadan vuoden aikana. Tällä hetkellä raja normaaliuden ja marginaalin välillä näyttää siirtyneen niin, että marginaaliin jäävät lapsiaan valvotusti tapaavat vanhemmat. Sata vuotta sitten hyvänä isänä olemisen tärkein tehtävä oli ruuan hankinta, joten vuorovaikutus lapsen kanssa saattoi olla olematonta. Kolmekymmentä vuotta sitten avioero suisti lapsensa luota pois muuttavan vanhemman marginaaliin. Erolapsilla säilyi vain harvoin toimiva suhde kotoa pois muuttavaan vanhempaan.

Nykyään meillä on useampia tapoja olla hyväksytyksi vanhempia. Toivottavasti raja marginaalin ja normaalin välillä siirtyy tulevaisuudessa ja hyvää vanhemmuutta voisi toteuttaa myös valvottujen tapaamisten avulla. Valvotusti lastaan tapaavien vanhempien oma häpeä ja vaikeneminen aiheesta aiheuttaa osaltaan, ettei asiasta juurikaan keskustella. Avoin keskustelu olisi kuitenkin mahdollisuus saada asenteita positiivisimmiksi. Asian salaaminen on ymmärrettävää, koska yhteiskunnallisesti valvonnan tarpeeseen liitetään ennakkoluuloja, jotka leimaavat henkilöä. Vaikenemalla ennakkoluulot eivät poistu.

Valvotusti lapsiaan tapaavat vanhemmat eivät häviä, vaikka heidät rajataan marginaaliin. Tapaamisten valvonta on tullut jäädäkseen. Valvotut tapaamiset ovat lisääntymässä, joten asiallinen keskustelu aiheesta saattaisi olla paikallaan. Vaiennetut valvotusti lapsiaan tapaavat vanhemmat salaavat leimautumisen pelossa tilannettaan. Toisaalta avoin ja rehellinen keskustelu tarvitsisi juuri heidän kokemuksiaan. Mielestäni valvotusti lapsiaan tapaavilla vanhemmilla on oikeus olla vanhempia ja heillä on oikeus toteuttaa vanhemmuuttaan omalla erityisellä tavallaan. Tutkielmani tavoitteena oli tuoda näkyviin yksi vanhemmuuden vaiettu puoli. Sain havaita, että marginaalissa olevista vanhemmistakin löytyi paljon hyvää ja lapsen kehitykselle merkityksellistä vanhemmuutta.

Aineiston valossa minun on helppo yhtyä Niirasen (2002, 74) käsitykseen, että palvelujärjestelmämme voi edistää tai ehkäistä asiakkaan sopeutumista uuteen tilanteeseen.

6.3 Tutkijan polulla

Tutkimuksen tekemisen eettinen periaate on, että tutkimuksen kohteena olevaa henkilöä kohdellaan kunnioittavasti. Tutkijana minun oli varmistuttava, että tutkimuksen kohteet ymmärsivät, millaiseen tutkimukseen he osallistuivat ja miksi. Tutkimukseen osallistuvalla on oikeus kieltäytyä osallistumasta (Hirsjärvi yms. 2000, 27). Tutkimuksesta kieltäytyminen ei olisi saanut vähentää vanhemman mahdollisuutta keskustella työntekijän kanssa. Tutkimukseen mukaan lähteminen oli mutkatonta. Jokainen, jolle asiasta kerroin, oli halukas osallistumaan, joten minun ei tarvinnut huolehtia kieltäytymisestä. Haastateltavat sanoivat, että haastatteluun oli helppo osallistua, koska minun ja asiakkaiden välille oli syntynyt jo aikaisemmin luottamuksellinen suhde.

Kerroin haastateltaville, ettei tutkimus liity työhöni, vaan olen kiinnostunut heidän kokemuksistaan tutkimuksellisista syistä. Esittelin heille tutkielmani pääpiirteitä ja korostin, ettei tutkielmassani pohdita valvottujen tapaamisten syitä, eikä kuulla lapsen lähi- tai sijaisvanhemman kokemusta. Kerroin, etten myöskään keskustele sosiaalityöntekijöiden kanssa vaan tavoitteena on ainoastaan tavoittaa heidän kokemuksensa. Muistutin heitä salassapitovelvollisuudestani ja pyrin siten luomaan luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen.

Tavoitteeni oli, että haastateltavat voivat puhua heille merkityksellisistä asioista, mutta tarkoitukseni ei ollut tuottaa heille tarpeettomasti tuskaa vaatimalla heitä puhumaan jostakin sellaisesta, josta he eivät halunneet puhua. Sillä kuten Hänninen (1999, 57) toteaa, ihmiset suojelevat herkempiä, pyhimpiä ja vaikeimpia muistojaan, kokemuksiaan ja unelmiaan jättämällä ne kertomatta. Kertomatta jättäminen varmistaa, ettei ihmisen tarvitse sitoutua sosiaalisesti tiettyyn, omaa elämää koskevaan tulkintaan vaan hän voi antaa omalle sisäiselle tarinalleen enemmän liikkumatilaa.

Eettisesti tutkielmaani tarkastellen on pohdittava, miten asetelma, jossa haastattelijana toimi tapaamispaikan työntekijä, voi toimia. Minullahan oli ennakko-tietoja heidän perheensä tilanteesta,

tunsin lähivanhemman, sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhemman ja jouduin työni vuoksi tutustumaan heistä tehtyihin asiakastietoihin. Myös minua itseäni asia huolestutti. Vastuullisena tutkimuksen tekijänä pohdin erilaisten roolieni vaikutusta. Tapaamispaikassa tapaaville perheille oli kerrottu jo ensitapaamisella työntekijöiden kaksoisroolista. Tapaamisen valvojana toimivana työntekijänä seuran tapaamista ja kirjaan tapahtumat, sekä raportoin tarvittaessa sosiaalityöntekijälle. Työntekijän toisenlainen rooli tulee näkyviin, kun vanhemmat ottavat yhteyttä ja purkavat huoliaan vaihtolovelvolliselle työntekijälle. Kuuntelun ja keskustelun avulla vanhempia pyritään tukemaan vaikeassa tilanteessa. Haastattelijana toimiminen on samantapaista kuin kriisityökin, vaikka onkin palkkatyöstäni erillään oleva kolmas roolini.

Huolimatta siitä, että minulla on ennakko-oletuksia, on tavoitteeni suhtautua kunnioittavasti tapaajavanhempiin. Mitä enemmän heitä tapaan, sitä vakuuttuneemmaksi tulen, ettei heidän vanhemmuudessaan ole mitään moitittavaa. Tuttuudesta oli hyötyä, koska olin voinut jo aikaisemmin osoittaa olevani luotettava. Tapaajavanhemmat olivat konkreettisissa tilanteissa voineet varmistua, ettei työntekijä puhu muille luottamuksellisia asioita. Työntekijänä saavutettu luottamus siirtyi tutkimustilanteeseen.

Haastateltavaksi suostuminen oli yllättävän yksinkertaista. Asiakkaat, joita kysyin tutkielmani haastatteluihin, suostuivat melko helposti. Haastateltavat kertoivat suostumisen olleen helppoa, koska haastattelija oli tuttu. Sirpa pohti, olisiko suostuminen ollut vaikeampaa vai helpompaa, jos tutkimuksen olisi tehnyt tapaamispaikan opiskelija. *"Vaikeempaa se olis ollu. Ja se olis ollu vähän järkyttyneempi. Säki teet tommosta työtä, ni näät paljon ja sä et oo mikään ihan untuvikko ni, helpompi sulle on puhua ku semmoselle opiskelijalle, joka olis säikähtäny itkemään ja lähteny pois. Että helpompaa. En mä varmaan olis suostunu jos se olis ollu joku ihan tuntematon."*

Huomiotta ei pidä jättää myöskään Aron (1996, 49) toteamusta, että kertojan ja kuulijan sosiaalinen ja kulttuurinen läheisyys vähentää tulkinnan tekoon tarvittavan eksplisiittisen informaation määrää. Minua huolestuttanut kaksoisroolini vaikutus ei tapaajavanhempien mielestä ollut hankala asia. Haastateltavat toivat esille, että haastatteluun oli helppo suostua, koska aihe tuntui tärkeältä. Haastateltavalla oli mahdollisuus jäsentää omaa elämäänsä ryhtymällä haastateltavaksi. Heikki kuvasi tilannetta sanoen: *"En mä tiedä, eihän se nyt niin iso asia oo ja toisaalta se on semmonenki asia, että mä tiesin, että tääl on varmaan hyvin mietityt nuo kysymykset, että siinähan saa itseensäki purkaa."*

Haastattelutilanne oli luonteva ja helppo. Yhteinen kieli ja perussanaston yhteinen määrittely sekä keskinäinen luottamus oli jo testattu. Tilanne oli mukavan oloinen, mutta haastattelijana jouduin välillä hämmennyksen valtaan. Halusin unohtaa muiden asianosaisten kertomuksen, mutta välillä se tuntui mahdottomalta. Haastateltavat kertoivat omaa tarinaansa ja minä tiesin, että tarinan voisi virallisten dokumenttien perusteella kertoa toisinkin. Työtäni vaikeutti, että tiesin enemmän. Se sai minut pohtimaan, pitäisikö jokin perättömäksi tietämäni kohta jättää litteroimatta. Päädyin kuitenkin siihen, että kertojan totuuden on oltava totta myös minulle.

Analyysivaiheessa jouduin muistuttamaan itseäni useasti, että tehtäväni on keskittyä haastateltavien kertomuksiin. Olisi saattanut olla helpompaa, jos haastattelun olisi tehnyt joku aivan ulkopuolinen. Mutta sitten olisi saattanut hävitä jotakin oleellista. Ritala-Koskinen (1991, 106-107) on pohtinut asiaa todeten, että tutkijan pitää pystyä mikroanalyysissä sulkeistamaan omat tietonsa ja käsityksensä ilmiöstä sekä kontekstista ulkopuolelle ja keskityttävä vai analysoidavan aineiston tuotoksiin. Tutkija pitäisi voida yllättyä aina uudelleen ja tehdä tuoreita havaintoja. Ristiriitaa aiheuttaa, että ilman arkiymmärrystä on tuottaa ymmärtävää tulkintaa.

Vaikeuksia tuotti haastateltavien toive, että veisin asioita eteenpäin. Tätä tapahtui, vaikka olin kertonut, ettei tutkimuksen avulla pyritä parantamaan tapaamispaikan toimintaa eikä viemään viestiä eteenpäin sosiaalityöntekijöille. Kertomuksiaan kertoneet pyrkivät saamaan minulta ymmärrystä itselleen.

Pyrin pitämään ohjenuoranani Aron (1996, 35) toteamusta, että ymmärrys ja tulkinta syntyvät dialogissa, jossa ”minä sanon” ja ”sinä sanot” ja molempien sanomiset ovat enemmän kuin kummarkaan alkuperäiset sanomiset, joten kehästä tulee spiraali. Oleellista oli muistaa, että haastattelussa on olemassa aina oletettu vastaanottaja, joka vaikuttaa, mitä ja miten puhutaan. Sulkusen (1990, 96-100) tavoin korostan, että merkityksen antaminen ja todellisuuden vuorovaikutus muodostavat todellisuuden ymmärrettävyyttä.

Jouduin pohtimaan, voiko aineistoni tai siitä tekemäni tulkinnat olla oikeita. Tapaajavanhemmilla oli ilmiöstä tulkintansa ja he kertoivat tarinansa omista lähtökohdistaan muokkaamalla sitä itselleen edulliseen suuntaan. Tulkitsemalla heidän ilmiöstä tekemäänsä tulkintaa, tulkintani oli siis toisen asteen tulkintaa. Ritala-Koskisen (1991, 96-99) keskustelut Silvermanin kanssa rauhoittivat mieleni

tajutessani, ettei mitään yhtä oikeaa totuutta ole olemassakaan. Tapaajavanhemmuus näyttäytyy vain erilaisena eri kontekstissa. Joten minun ei tarvinnut olla huolissani, että tapaajavanhempien omat tarinat olisivat vääristyneitä tai vääriä.

Tein tutkimusta opinnäytetyönä tavoitteena valmistuminen, vaikka koin lisäksi olevani eettisesti vastuussa tapaajavanhemmille, jotka suostuivat kertomaan omista kipeistä tunnoistaan minulle. Minulla oli eettinen velvoite tuoda kunnioittavasti esille tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden kokemus. Baumanin (1997, 275) mukaan ihmisten tekoja tulee ymmärtää eikä niinkään selittää. Ymmärtämällä ihmisen toimintaansa liittämiä merkityksiä ja vaikuttimia, heidän tekojaan voidaan selittää. Granfelt (2002, 129) korostaa tunteiden merkitystä toteamalla, että kirjoittajan on siirrettävä tutkimiaan henkilöitä kohtaan tuntemansa empatia tekstiin, jotta lukija voi samaistua tutkittaviin ja ymmärtää paremmin heidän elämäänsä.

Nousiainen (2004, 27) pohtii tutkimuksessaan lapsistaan erossa asuvista äideistä, tilan luomista naisille ja äideille. Pelkkä pyrkimys tuoda esille heidän kokemustaan äitiydestä ei riitä, vaan tavoitteena on ymmärryksen tuottaminen ja vaikuttaminen siihen, että kulttuurissa syntyisi uudenlaisia äitiyskertomuksia. Tilan luominen on vaikea prosessi, jossa oleellista on, miten lukijat ottavat vastaan hänen kertomansa naisten tarinat. Minun tavoitteeni oli tehdä näkyväksi vanhemmuuden marginaalissa toteutettu tapa toimia vanhempana. Vaikka tapaajavanhemmat ovat saattaneet tehdä elämässään vääriä valintoja, heillä on kuitenkin paljon annettavaa lapsilleen.

Granfeltin (2002, 127) mukaan äitiys on moraalisesti hankala aihe, johon liittyy vahvoja moraalikoodeja. Valvotusti lapsiaan tapaavat vanhemmat ovat samalla tavalla moraalisesti arka aihe. Vastuullani oli kirjoittaa, kuten Granfelt (2002, 127) määrittelee ”eettisesti kelvollista tekstiä moraalisesti hankalasta aiheesta”, jottei kirjoitus leimaisi kohteita enää enempiä eikä aiheuttaisi heille vahinkoa. Tämän varmistukseni ehdotin haastateltaville, että he voivat lukea joko koko työn tai tutustua niihin kohtiin, joissa olen käyttänyt heidän kertomaansa.

Lähteet

Aaltonen, Anna-Kaisa (2004) Lapsen tapaamisoikeus tuomioistuinten todellisuudessa. Teoksessa Susanna Kalavainen (toim.) Valvotut tapaamiset lapsen turvana. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 33. Helsinki: Nykypaino Oy, s. 58-75.

Ackerman, Robert J. (1992) Lapsuus lasin varjossa. Lapsi alkoholiperheessä. Julkaisija: A-klinikkasäätiö. Helsinki: Valtion painatuskeskus VAPK-kustannus.

Alasuutari, Maarit (2003) Kuka lasta kasvattaa? Vanhemmuuden ja yhteiskunnallisen kasvatuksen suhde vanhempien puheessa. Helsinki: Gaudeamus Kirja/ Oy Yliopistokustannus University Press Finland. Tampere: Tammer-Paino.

Alasuutari, Pertti (1995) Laadullinen tutkimus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Antaki, Charles (1994) Explaining and Arguing. The Social Organization of Accounts. London: Sage.

Antaki, Charles & Widdicombe, Sue (toim.) (1998) Identities in Talk. London: Sage.

Antaki, Charles & Widdicombe, Sue (1998) Identity as an Achievement and as a Tool. Teoksessa Charles Antaki & Sue Widdicombe (toim.) Identities in Talk. London: Sage, s. 1-14.

Anttonen, Anneli & Lempiäinen, Kirsti & Liljeström, Marianne (toim.) (2000) Feministejä – Aikamme ajattelijoita. Tampere: Vastapaino.

Aro Laura (1996) Minä kylässä. Identiteettikertomus haastattelututkimuksen folklorena. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Bauman, Zygmunt (1997) Sosiologinen ajattelu. Juva: Vastapaino.

Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (1995) The Normal Chaos of Love. Käännös Mark Ritter ja Jane Wiebel. Cambridge: Polity Press. (saksal. alkuteos 1990).

Burr, Vivien (2004) *Sosiaalipsykologisia ihmiskäsityksiä*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Böök, Marja Leena (2001) *Vanhemmuus ja vanhemmuuden diskurssit työttömyystilanteessa*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 182. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä University Printing House.

Edwards, Derek (1998) *Salience and the Business of Identity. The Relevant Thing about Her: Social identity Categories in Use*. Teoksessa Charles Antaki & Sue Widdicombe (toim.) *Identities in Talk*. London: Sage, s.15-33.

Eglin, Peter & Hester, Stephen (2003) *The Montreal Massacre. A Story of Membership Categorization Analysis*. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.

Eskola, Antti (1981) *Sosiologian tutkimusmenetelmät*. Juva: WSOY:n graafiset laitokset.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Järviluoma, Helmi & Roivainen, Irene (1991) *MCD-analyysillä moraalisen järjestyksen lähteelle?* Teoksessa Hannele Forsberg & Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Helmi Järviluoma & Marjo Kuronen & Tarja Pösö & Aino Ritala-Koskinen & Irene Roivainen & Ilmari Rostila & David Silverman & Eero Suoninen (toim.) *Sosiaalisia käytäntöjä tutkimassa. Katkelmia empiirisen tutkimusteen vaiheista*. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia Sarja A, nro 1, s. 111-121.

Forsberg, Hannele & Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Järviluoma, Helmi & Kuronen, Marjo & Pösö, Tarja & Ritala-Koskinen, Aino & Roivainen, Irene & Rostila, Ilmari & Silverman, David & Suoninen, Eero (toim.) (1991) *Sosiaalisia käytäntöjä tutkimassa. Katkelmia empiirisen tutkimusteen vaiheista*. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia Sarja A, nro 1.

Forsberg, Hannele (2003) Hajottavat ja koossapitävät tunteet. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Yliopistopaino, s. 86-102.

Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) (2003) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Yliopistopaino.

Fornäs, Johan (1998) Kulttuuriteoria. Myöhäismodernin ulottuvuuksia. Tampere: Vastapaino.

Garfinkel, Harold (1967) Studies in Ethnomethodology. Prentice-Hall, Englewood Cliffs. N.J.

Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 702. Pieksämäki.

Granfelt, Riitta (2002) Pahasta kirjoittaminen. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig, (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Keuruu: PS-kustannus, s. 8-18.

Goldstein, Joseph & Freud, Anna & Solnit, Albert J. (1973) Beyond the best interests of the child. New York. MacMillan.

Haapa, Päivi (2004) Valvottu tapaaminen lapsen kokemuksena. Teoksessa Susanna Kalavainen (toim.) Valvotut tapaamiset lapsen turvana. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 33. Helsinki: Nykypaino Oy, s. 103-119.

Hall, Stuart (1999) Identiteetti. Tampere: Vastapaino.

Heritage, John (1984) Harold Garfinkel ja etnometodologia. Basil Blackwell ltd. Suom. (1996) Ilkka Arminen, Outi Paloposki, Anssi Peräkylä, Sanna Vehviläinen ja Soile Veijola. Jyväskylä: Gummerus.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2000) Tutki ja kirjoita. Tampere: Tammerpaino.

Huttunen, Jouko (2001) Isänä olemisen uudet suunnat. Hoiva-isiä, etä-isiä ja ero-isiä. Juva: PS-kustannus Ws Bookwell Oy.

Huotelin, Hannu (1992) Elämäkertatutkimuksen metodologiset ratkaisut. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 46.

Hurtig (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Keuruu: PS-kustannus, s. 127-167.

Hänninen, Vilma (1999) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis 696.

Hänninen, Vilma & Partanen, Jukka & Ylijoki, Oili-Helena (toim.) (2001) Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä. Tampere: Vastapaino.

Jallinoja, Riitta (2000) Perheen aika. Helsinki: Otava.

Jayyusi, Lena (1984) Categorization and Moral Order. London: Routledge and Kegan Paul.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1999) Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, s. 54-97.

Jokinen, Arja (1999) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, s. 37-53.

Jokinen, Arja (1999) Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, s. 126-159.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino.

Jokiranta, Harri (2003) *Se on miehen elämää. Maaseudulla asuvia miehiä elämäänsä kertomassa.* Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampere University Press.

Juhila, Kirsi (1999) Tutkijan positiot. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen *Diskurssianalyysi liikkeessä.* Tampere: Vastapaino, s. 201-232.

Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) (2002) *Marginaalit ja sosiaalityö.* Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylä: Kopijyvä Oy.

Juhila, Kirsi (2002) *Sosiaalityö marginaalissa.* Teoksessa Kirsi Juhila & Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö.* Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylä: Kopijyvä Oy, s.11-19.

Järviluoma, Helmi & Roivainen, Irene (1997) *Jäsenkategorisoinnin analyysi kulttuurisena metodina.* Teoksessa Helmi Järviluoma (toim.) *Musiikki, identiteetti ja ruohonjuuritaso. Amatöörimuusikkoryhmän kategoriatyöskentelyn analyysi.* Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, kansanperinteen laitos. Tampere: Vammalan Kirjapaino Oy.

Kalavainen, Susanna (toim.) (2004) *Valvotut tapaamiset lapsen turvana. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 33.* Helsinki: Nykypaino Oy.

Keltikangas-Järvinen, Liisa (1994) *Hyvä itsetunto.* Juva: WSOY.

Kuronen, Marjo (2003) *Eronnut perhe?* Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä.* Helsinki: Yliopistopaino, s. 103-120.

Kurvinen, Arja (1999) *Tilinteon aika.* Tutkimus pankista työnsä menettävien naisten identiteetin uudelleen arvioinneista. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja nro 41. Akateeminen väitöskirja. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Laurila, Anja (1999) Toinen mahdollisuus. Pitkäaikainen sijaishoito ja aikuistuneen tytön identiteetti, minäkäsitys ja sijaisäitirepresentaatio. Tampereen yliopisto. Akateeminen väitöskirja, psykologian laitos. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy.

Lehtonen, Mikko (1996) Merkityksen maailman kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. Tampere: Vastapaino.

Lehtonen, Mikko (1998) Moderniteetti. Teoksessa Johan Fornäs Kulttuuriteoria. Myöhäismodernin ulottuvuuksia. Tampere: Vastapaino, s. 31-66.

Lehtonen, Mikko (2002) Kirjoittamisen mielihyvä. Teoksessa Merja Kinnunen & Olli Löytty (toim.) Tieteellinen kirjoittaminen. Tampere: Vastapaino.

Linden, Gunilla (1982) Byta föräldrar. En bok om familjevårdens möjligheter och omöjligheter. Malmö: LiberFörlag.

Mäkelä, Klaus (toim.) (1990) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus.

Niemi, Heli (2003) Mihin kuulun, kuka olen? Koti, ihmissuhteet ja identiteetti perhehoidossa kasvaneen nuoren aikuisen äidin elämäkertomuksessa. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. työpapereita 44. Rovaniemi: Lapin Yliopistopaino.

Niiranen, Vuokko (2002) Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin. Teoksessa Kirsi Juhila & Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylä: Kopijyvä Oy, s. 63-80.

Nikunen, Minna (2005) Surman jälkeen itsemurha. Kulttuuriset luokitukset rikosuutisissa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.

Nousiainen, Kirsi (2004) Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Jyväskylä: Kopijyvä Oy.

Nätkin, Ritva (1997) *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Materialismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Akateeminen väitöskirja.

Oranen, Mikko (toim.) (2001) *Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämiseksi*. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisuja 30. Helsinki: Nykypaino Oy.

Peräkylä, Anssi (1990) *Kuoleman monet kasvot. Identiteetin tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa*. Tampere: Vastapaino.

Potter, Jonathan (1996) *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: Sage.

Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret (1999) *Discourse and Social Psychology*. London: Sage Publications. Newbury Park. Beverly Hills. New Delhi, s. 116-137.

Rantalaaho, Minna (2003) *Pohjoismaisen isyyspolitiikan isäkuva*. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Yliopistopaino, s. 202-227.

Rauhala, Lauri (1993) *Eksistentiaalinen fenomenologia hermeneuttisen tieteenfilosofian menetelmänä maailmankuvan kokonaisrakenteen erittelyä ihmistä koskevien tieteiden kysymyksissä*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Ritala-Koskinen, Aino (1991) ”Kun on sinun, minun ja meidän lapset” - eli uusperhettä etsimässä. Teoksessa Hannele Forsberg & Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Helmi Järviluoma & Marjo Kuronen & Tarja Pösö & Aino Ritala-Koskinen & Irene Roivainen & Ilmari Rostila & David Silverman & Eero Suoninen (toim.) *Sosiaalisia käytäntöjä tutkimassa. Katkelmia empiirisen tutkimusteon vaiheista*. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia Sarja A, nro 1, s. 93-108.

Roivainen, Irene (1999) *Sokerinpala metsän keskellä. Lähiö sanomalehden konstruktiona*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia 1999:2.

Rojola, Sanna (2000) Donna Haraway – mieluummin kyborgi kuin jumalatar. Teoksessa Anneli Anttonen & Kirsti Lempiäinen & Marianne Liljeström (toim.) *Feministejä – Aikamme ajattelijoita*. Tampere: Vastapaino, s. 137-160.

Roos, Jeja-Pekka (1987) *Suomalainen elämä*. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Roos, Jeja-Pekka (1988) *Elämäntavasta elämäkertaan*. Jyväskylä: Gummerus.

Ruusuvuori, Johanna (2001) Harvey Sacks. Arkielämän metodit ja keskusteluanalyysi. Teoksessa Vilma Hänninen & Jukka Partanen & Oili-Helena Ylijoki (toim.) *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät*. Tampere: Vastapaino, s. 383-405.

Sacks, Harvey (1995) *Lectures on conversation: Volumes I & II*. Edited by Gail Jefferson. Vol.1. Blackwell, Oxford.

Sillman, Mia (1999) *Kunnes rakkaus väliltämme kuolee*. Avioero eroseminaarilaisten silmin. Pro gradu- tutkielma, Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.

Silverman, David (1993) *Interpreting Qualitative data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. London: Sage.

Silverman, David (1998) *Harvey Sacks: Social science & conversation analysis*. Cambridge: Polity Press.

Silverman, David (2005) *Doing Qualitative Research*. Toinen painos (alkuper. 2000) Printed in Great Britain by The Cromwell Press Ltd, Trowbridge Wiltshire.

Sinkkonen, Jari (1998) *Yhdessä isän kanssa*. Juva: WSOY.

Strandell, Harriet & Julkunen, Ilse & Lamminen, Katri (2002) Teoksessa Kirsi Juhila & Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylä: Kopijyvä Oy, s.111-124.

Suhonen, Pertti (toim.) (1983) Pehmeät menetelmät sosiaalitutkimuksessa. Käytännön kokemuksia ja keskustelua. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Tampereen yliopisto. Sarja B 38/1983. Tampere: Tampereen yliopiston Jäljennepalvelu.

Sulkunen, Pekka (1990) Ryhmähaastattelujen analyysi. Teoksessa Klaus Mäkelä (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, s. 264-285.

Suomen säädöskokoelma:

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983.

Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta. 619/1996.

Lastensuojelulaki 683/1983, LSL.

Suomen perustuslaki 731/1999.

Suoninen, Eero (1993) Kielenkäytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino, s. 50-72.

Suoninen, Eero (1999) Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, s. 17-36.

Syrjälä, Leena & Numminen, Merja (1988) Tapaustutkimus kasvatustieteessä. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 51.

Tajfel, Henri (1978) Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations. London: Academic Press.

Taskinen, Sirpa (1994) Lapsen seksuaalisen riiston selvittäminen ja hoito. Seksuaalisen riiston ehkäisyn asiantuntijatyöryhmän suositukset. Oppaita/Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. ISSN 1236-0724; 1994, 23. Helsinki: Stakes.

Valkonen, Leena (1995) Kuka on minun vanhempani? Perhehoitонуorten vanhempisuhteet. STAKES. Tutkimuksia 52.

Varto, Juha (1992) Laadullisen tutkimuksen metodologia. Tampere: Tammer-Paino.

Varto, Juha (1995) Filosofian taito. Helsinki: Kirjayhtymä.

Vinterhed, Kerstin & Börjeson, Bengt & Cederström, Anita & Fredin, Erik & Hessle, Marie & Hessle, Sven (1981) Barn i kris. En bok om barn och separation. Stockholm: Almqvist & Wiksel.

Vilkko, Anni (1988) Tarina Tarinasta. Erään naisomaelämäkerta-aineiston tarkastelua. Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos tutkimuksia n:o 1/1988.

Vilkko, Anni (1990) Omaelämäkertojen analysoiminen kertomuksina. Teoksessa Klaus Mäkelä (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, s. 81-98.

Vilkko, Anni (1997) Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 663. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Virokannas Elina (2004) Normaalin rajan molemmilla puolilla. Tutkimus huumehoitoyksikön nuorten identiteettien rakentumisesta. Stakes. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 144. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

Vuori, Jaana (2002) Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.

Vuorinen, Risto (1998) Minän synty ja kehitys. Ihmisen psyykinen kehitys yli elämänkaaren. Porvoo: WSOY.

Välimaa, Outi (2002) MCD-analyysi konstruktionistisessa käytössä. Identiteettikategoriat jenginuoren tarinan resursseina. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos.

Widdicombe, Sue (1998) But You Don't Class Yourself: The Interactional Management of Category Membership and Non-membership. Teoksessa Charles Antaki & Sue Widdicombe (toim.) *Identities in Talk*. London: Sage, s. 52-70.

Zimmerman, Don H. (1998) Discourse Identities and Social Identities: Identity, Context and Interaction. Teoksessa Charles Antaki & Sue Widdicombe (toim.) *Identities in Talk*. London: Sage, s. 87-106.

Lehdet

Nikander, Pirjo (2003) Moniammatillinen yhteistyö sosiaali- ja terveydenhuollon haasteena. Vuorovaikutuksellinen näkökulma. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 2003: 40 279-290.

Painamattomat lähteet

Heiliö, Piia-Liisa (9.11.2004)

Liite 1 Teemahaastattelurunko

Valvotusti lastaan tapaavan vanhemman identiteetti

Mitä mietit kun kerroin haastattelusta? Mitkä asiat vaikuttivat niin, että suostuit?

Oliko sillä vaikutusta, että olen tapaamispaikan työntekijä? Olisiko suostuminen ollut helpompaa/vaikeampaa, jos joku muu esim. opiskelija olisi kysynyt?

Millainen olet isänä/äitinä? Millaisena isänä tai äitinä pidät itseäsi?

Millainen vanhempi haluaisit olla?

Valvottujen tapaamisten alkaessa

Miten tapaamiset oli järjestetty ennen valvottuja tapaamisia?

Milloin tapaamiset muuttuivat valvotuiksi?

Kenen aloitteesta tapaamiset muuttuivat valvotusti?

Miten koit sen, että tapaamiset muuttuivat valvotuiksi?

Oliko sinulla joitakin odotuksia, pelkoja tai toiveita?

Millaisena koit ensimmäisen tapaamiskerran?

Millaisena kuvailisit suhdettasi lapseesi/lapsiisi, kun valvotut tapaamiset alkoivat?

Tapaaaja vanhemman rooli

Millainen valvotusti tapaavan vanhemman rooli on mielestäsi yhteiskunnassa?

Kerroitko sinä avoimesti esim. työpaikalla, että tapaat lastasi/lapsiasi valvotusti?

Kenelle et halua kertoa? Mikset?

Kenelle olet kertonut? Miten muut ihmiset suhtautuvat siihen?

Tunnetko toisia valvotusti tapaavia vanhempia? Pidätkö heihin yhteyttä?

Haluaisitko vertaistukea?

Miten koet tapaamispaikan henkilökunnan suhtautuvan sinuun?

Millaisena koet raportoinnin? Mietitkö raportointia tapaamisen aikana?

Tämänhetkinen tilanne

Miten tapaamiset mielestäsi sujuvat nykyään?

Onko tapaaajan vanhemmuus muuttanut sinua ihmisenä jotenkin?

Onko suhde lapseen/lapsiin säilynyt samanlaisena koko ajan? Jos suhde on muuttunut, niin miten?

Oletko tyytyväinen tapaamisten määrään, pituuteen, paikkaan ja järjestelyihin?

Mitä haluaisit muuttaa? Miksi?

Onko sinulla ollut ongelmia järjestää vapaata tapaamisia varten? Miten koet matkustamisen tapaamispaikkaan?

Mikä on mieluisinta, jota teet lapsesi/lastesi kanssa tapaamisen aikana? Mitä et haluaisi tehdä?

Onko jotakin, jonka koet erityisen vaikeaksi? (esim. hellyyden näyttäminen, rajojen asettaminen)

Minkä koet olevan tärkeintä, mitä sinä ja lapsesi voitte toisillenne tapaamisen aikana antaa?

Miten lapsesi suhtautuvat tapaamiseen?

Tapaamiset tulevaisuudessa

Jatkuvatko tapaamiset valvotusti myös jatkossa?

Miten sinä toivoisit tapaamisten toteutuvan?

Mitä aiot tehdä, että toiveesi toteutuisi?

Näetkö esteitä omien toiveiden toteutumiselle?

Millaisia toiveita luulet lapsellasi/lapsillasi olevan tapaamisista tulevaisuudessa?

Mitä odotat ex-puolisoltasi/sijaisvanhemmilta, tapaamispaikan työntekijöiltä, sosiaalityöntekijöiltä?

Mitä ajattelit haastattelusta?

Olivatko kysymykset hankalia?

Jäätkö miettimään jotakin asiaa?

Haluatko sanoa vielä jotakin?